

นิราสตังเกี๋ย

หลวงนรเนติบัญชากิจ (แวว) แต่ง

นางสาวสำนักนิ์ พุกกณานนท์

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์ตรี พระยาสุรินทรภักดี ศรีไพัทสมันต์

๕ ๙

เมษกุญ พ.ศ. ๒๔๖๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ทะเบียน

٣٤٢٤

11=58

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา
๓๔.

หอสมุดแห่งชาติ
13 ก.ค. 2532
กรมศิลปากร

นิราสตังเกี๋ย

หลวงนรเนติบัญชากิจ (แวว) แต่ง

นางสาวสำนักนิ์ พุกกณานนท์

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์ตรี พระยาสุรินทรภักดี ศรีไพทสมันต์

๕ ๔

เมษยกุญ พ.ศ. ๒๔๖๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

แผนกที่ 1 ช
ได้รับจาก โพธิ์ศรีวิทยาคม
เมื่อ 3 / ส.ค. / ๒๕๔๑
เลขที่ ๔๕๒๕

เลขห้อง 104

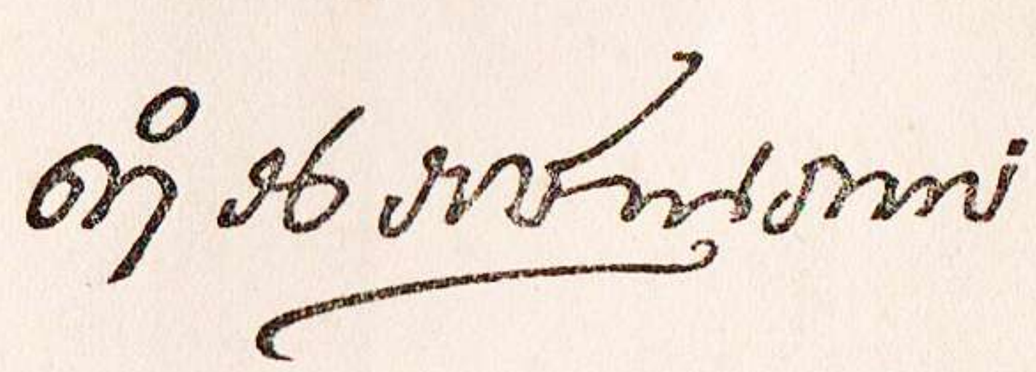
เลขหมู่ 495.9112
ท 214 ล

เลขทะเบียน น.32 บ. 9414 บ.

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี พระยาสุรินทรภักดี ศรีไพทสมันต์ (สร่าง พุกกณานนท์) นางสาวสำนักนี้ พุกกณานนท์ ผู้บุตรี มีประสงค์จะพิมพ์หนังสือเป็นของถวายแลจ่ายแจกสนองคุณบิดาสักเรื่อง ๑ ได้ให้มาแจ้งความยังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ขอให้กรรมการช่วยเลือกหนังสือให้ และแสดงความประสงค์จะใคร่ได้เรื่องหนังสือเกี่ยวด้วยเรื่องใดด้วยพระยาสุรินทรภักดีเป็นเชื้อใด ข้าพเจ้าจึงเลือกเรื่องนิราศตั้งเกี่ยให้นางสาวสำนักนี้พิมพ์ตามประสงค์

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาในกุศลบุญราษีทักษิณานุปทาน ซึ่งนางสาวสำนักนี้ได้บำเพ็ญเป็นการสนองคุณบิดาด้วยสามารถความกตัญญูกตเวที และที่ได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้แพร่หลายทั่วไป

สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

อธิบาย

ด้วยเมื่อปีกุญ พ.ศ. ๒๔๓๐ ฝรั่งเศสจะปรายปราม
พวกฮ่อทางเมืองตังเกี๋ย การคาบเกี่ยวแก่พระราช
อาณาเขตร ในเวลานั้นรัฐบาลฝรั่งเศสขอให้มีข้าหลวง
ไทยไปด้วยกับกองทัพฝรั่งเศส เพื่อให้เปนการสดวก
ทั้ง ๒ ฝ่าย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัด
ข้าหลวงกอง ๑ พระไพรัชพากย์ภักดี ทวน บุนนาค
กระทรวงต่างประเทศเปนหัวหน้า หลวงคำณวนคัด
นานต์ ศรี ปายะนันท์ กรมแผนที่ ซึ่งบัดนี้เปนพระยา
คำณวนคัดนานต์ กับนายบรรหารภูมิสถิตย์ เผือน
กรมแผนที่ เปนข้าหลวงรอง รวมเปนข้าหลวง ๓ นาย
ขุนปราบชลไชย ชุน ล่าม ซึ่งต่อมาได้เลื่อนเปน
หลวงขจรธรณีนาย ๑ นายแวกระทรวงต่างประเทศ
เปนเลขานุการสำหรับจดหมายเหตุนาย ๑ รวมเปน
๕ นาย ไปราชการครั้งนั้น

นายแวเปนบุตรขุนสารประเสริฐ นุช อาลักษณ
ซึ่งเปนจินตกวีมีชื่อเสียงในรัชกาลที่ ๔ ได้แต่งหนังสือ
หลายเรื่อง เช่นฉันท์สรรเสริญพระมหามณีรัตน์ ฉันท์
กล่อมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เปนต้น นายแวได้
ศึกษากระบวรแต่งกาพย์กลอนในสำนักบิดา ไปราชการ
คราวนี้จึงแต่งนิราสเรื่องนี้เรียกว่านิราสตังเกี๋ย แต่เห็น
จะเปนเพราะนายแวเปนผู้รับราชการกระทรวง นิยม
ในทางราชการเปนสำคัญ เช่นหม่อมราโชทัย มร ว.
กระต่าย อิศรางกูร ณกรุงเทพ ที่แต่งนิราสลอนดอน
ความในนิราสที่แต่งเปนเล่าจดหมายเหตุการที่เดินทาง
เปนสำคัญกว่าจะว่าในทางสังวาส เพราะฉนั้น นิราส
ตังเกี๋ยนจะนับว่าเปนจดหมายเหตุระยะทางที่ข้าหลวงไป
ครั้งนั้น แต่งเปนกลอนก็ว่าได้ โวหารที่แต่งก็ไม่เลว
จึงเห็นว่าควรพิมพ์ให้แพร่หลาย แลรักษาสำนวนไว้
อย่าให้สูญเสีย

นายแววนี้ไม่ใช่แต่แต่งกลอนได้อย่างเดียว เปน
ผู้รักในการศึกษากฎหมายด้วย ต่อมาได้เปนที่หมื่น
พิพิธอักษร แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ไป
ช่วยราชการกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เมื่อโปรดให้
เปนข้าหลวงพิเศษจัดการศาลยุติธรรมเริ่มแรกในมณฑล
กรุงเก่า ต่อมาได้รับพระราชทานสัญญาบัตร์เปนหลวง
นรเนติบัญชากิจ ในกองข้าหลวงพิเศษ แล้วจึงได้ถึง
แก่กรรม.

นิราสตังเกี๋ย

◎ นิราสเรียมรเรองเมองตงเกย จาจากนองหอง
หอเคยคลอเคลีย ลหอยละเหียห่วงรักพักตร์ยพา พี่
หน่ายนุชสุดไกลแต่ใจจิตร เหมือนกายสิทธิ์สิงเสน่ห์
อยู่เคหา ส่วนตัวน้องของที่ห่วงเหมือนดวงตา จงรักษา
ไว้เฉิดเจ้าอย่าเศร้าใจ ด้วยมีช่องโอกาศราชกิจ จึง
ขอคิดหน่ายรักสักไสมย แม้นบญรอดปลอดอาพาธ
นิราสไภย คงมาได้คลึงเคล้าเสาวคนธ์ ใช่จะร้าง
ห่างน้องไปท่องเที่ยว อย่าเฉลียวคิดเห็นไม่เปนผล
ถึงรักใครไม่เท่ารักพักตร์วิมล เมื่อได้ยลแล้วยิ่งยวน
ชวนเสียดาย ขอฝากสัตย์มั่นรสพจนาท ที่สวาท
เนื้อถนอมหอมไม่หาย จึงขอลาหน้าแฉล้มทั้งแก้มกาย
ไม่แกล้งหน่ายรยำสงวนนวนลออง ณวันศุกรเดือนอ้าย
ขึ้นสามค่ำ พิไรร่ำรักแรกจะแตกสอง บุญจุลศักราช

รอง ในพันสองสิบเก้าจากเย่าเรือน ต้องหน่วงจิตร
ถึงจะคิดก็สู้นิ่ง ด้วยเป่นสิ่งจำใจใครจะเหมือน ได้
ทราบข่าวว่าจะไปนั้นหลายเดือน แต่พวกเพื่อนเขาว่าจร
เกือบข้อนี้ แล้วก็ลงเคหามาวันนั้น ขึ้นกำปั่นเมล์หน้า
โรงภาษี พร้อมกับพระไพรัชจัดคดี ท่านเป่นที่ข้าหลวง
กระทรวงนาย กับท่านหลวงคำณวนควรชนาน นาย
บรรหารภูมเพิ่มเฉลิมฉาย พนักงานแผนที่มีอุบาย รู้
แยบคายวัดประเทศเขตรนคร ท่านขนปราบปราชญ์ณวน
เป่นส่วนล่าม รู้ข้อความพจนาอุทาหรณ์ อีกตัวเราเป่น
เสมียนเขียนสุนทร เรียงอักษรส่งริโปตโปรดประจำ
ท่านทั้งหลายสบายอยู่มีผู้ส่ง เวลาลงกำปั่นวันยังค่ำ
ได้ยลนชบุตรหลานออกพล่านลำ ยังสั่งซ้ำสุขเกษม
อิ่มเอมใจ แต่ตัวเรากับสหายนายบรรหาร ไม่พยพาน
เยาวมิตรพิสมัย ทั้งสองคนทนระกำซ้ำอาไลย ถอน
ฤๅทยทกข์เหลืออยู่เรือเมล์ นิจาเอ๋ยเคยอุ่นแม่นุ่นเนื้อ
ไม่รู้เบื่อชมขวัญมาหันเห จะเปล่าเปลี่ยวเที่ยวไปใน

ทเล สุดคะเนที่จะนับวันกลับมา เปนเวรกรรมจำร้าง
ให้ห่างน้อง เคยร่วมห้องศรวลเสอยู่เคหา ยิ่งลำฤก
นิกคิดก็ติดตา มาจำลาจำไกลอาไลยวรณ์ เรือสะท้าน
กว้านสมอยิ่งท้อถ้อย สลดผอยอยู่ขนฟูกเหมือนถูกศร
จนออกเรือเหลือระอานาวาจร เปนสิ้นตอนภคินีเมื่อตริ
ยาม จึงจบหัดถ์ดวิตกอกอนาถ บังคมบาทธิบดินทร์
ขึ้นสยาม จงคุ้มไภยไปเปนสุขทั่วทุกนาม ให้มีความ
พูลสวัสดิพัฒนา เรือกำปั่นขันจักร์ออกพักใหญ่ แสง
อุไทยรุ่งรางสว่างหล้า ถึงสมุทเขตย์มสมญา ไหว้วันทา
ขอพรเมื่อจรทาง เห็นบ่อมผีเสอสมุทสุดสง่า มีบันผา
สารพัดไม่ขัดขวาง แม้นศัตรูคิดร้ายคงวายวาง ยิ่งหัก
กลางจมยับไม่กลับคืน ทุกวันนบ้านเมืองรุ่งเรืองมาก
ปราศจากข้าศึกไม่คึกขืน แต่สร้างไว้ให้จีรังอยู่ยั่งยืน
ตั้งบอกบันเรียงรายใบเสมา เห็นหน้าเมืองสมุทด่านชาญ
สนาม ดูงดงามสมอำนาจวาสนา ตัวเจ้าเมืองเรืองยุรี
มีบัญญา รู้ภาษาหลายชนิดทั้งกิจการ จึงโปรดเกล้า

ให้บำรุงผดุงราษฎร์ ทั้งอำนาจยศถามหาศาล เปน
เศรษฐีมีสัตย์ชัชวาลย์ สุขสำราญยุติธรรมสัมคิ พอถึง
แหลมพาผ่านาอนาถ นกขยาดเตมตัวเหมือนกลัวผ
รามสูรอยู่ที่ไหนขอไปที่ ยกชั่วไว้สักครั้งพอบังตาย
อย่าเพ่อผ่าข้านิราสสวาทนุช แม้นม้วยมุดเนื้อเย็นจะ
เปนหม้าย มองไม่เห็นพ้าแลยมิแยยคาย ค่อยสบาย
แล่นมาตามมสาชล พอเรืออกปากอ่าวยิ่งเปล่าหวิว
พระพายฉิวเย็นฉ่ำเหมือนน้ำฝน นั่งชะแง้แลดูผู้งยิ่ง
กังวล ไกลตำบลแหลมฉะวากย่ากทเล เห็นเรือโคม
กระโจมไฟอยู่ในน้ำ ลอยประจำคลื่นซัดตบดตเป๋ อยู่
ตามร่องน้ำไหลให้คะเน ถ้าเรือเหเข้าไปติดผิดลำราง
ด้วยทรงพระกรุณาเรือค้าขาย สู้ข้างจ่ายราชทรัพย์นับ
กระถาง ทำให้แจ้งแห่งหนชลทาง เวลากลางคืนค่ำ
จึงตามไฟ พอพ้นนั้นกัปตันให้รอจักร เราเห็นพักจง
ได้ถามตามสงไสย ทราบว่าจะส่งคนนำร่องไป เพราะ
มาใกล้เรือของเขาที่เผ่าคอย ฯ

◎ ฝ่ายฝรั่งในเรือเชือน้ำร่อง นั่งส่องกล้องเห็นพวก
เบ็ดหมวกหยอย ดูเกศาฤๅออกโทรมเหมือนโคมลอย
อยู่เรือน้อยประมาณยาวสักเก้าวา พอส่งน้ำร่องไปก็ใช้
จักร เสียงวิดวักสินธุออกซู่ซ่า อุโฆษก้องท้องกำปั่น
สนั่นมา ดูนาวาอ้างว้างห่างสันดอน ไม่แล่นลัดตัดคลื่น
ฝั่นสมุท ดังมารุดรีบรันชลกระฉ่อน ดูไกลเกาะ
ละเมาะผาตามสาคร กำปั่นจรถึงที่ท่ายสี่ชัง เจ้าพวก
บ้อยอาน้ำที่ทำกก หงเข้าสกชุปกระหลิมโต๊ะตั้ง เล่า
แกแรตกล้วยซ่มขนมปัง เชิญให้นั่งกินสดวกแต่พวก
เรา พอระฆังบาหลี่สี่โมงสาย อิ่มสบายเข้ากับเปน
อันเฉา ขึ้นมานั่งดายผ้าทำน่าเซา แต่พวกเราเห็นกัน
เท่านั้นเอง ฝรั่งเดินไปมาพูดจาพล่า พังยังคำไม่รู้จัก
ว่ากักเหมง จะส่งภาษาสักคำก็ยำเกรง อายกังเกง
ที่เราใส่ไว้กับตัว ใครไม่รัดเหมือนชาวยรุป แต่ง
เครื่องครบขัดฟันนั่งสั่นหัว ถึงอย่างนั้นเราใจยังไม่กลัว
ถ้าจวนตัวทำใบ้พอได้การ แต่คุณพระทรายชัดสนัดคิด

พูดอังกฤษเจนภาษาอาวสาน แต่กัปตันต้นหนล้วน
คนงาน เปนชาติชาญฝรั่งเศสผิดเพยกัน ท่านยังพูด
รู้ภาษาอัชฌาไศรย เหมือนรักใคร่กันสนิทไม่ยิดผัน
จนพวกเราค่อยสบายนายกัปตัน เขาจัดสรรค์กินอยู่คอย
ดูการ ฯ

◎ เห็นเกาะสามมอยอชอพิฤก จดบันทึกไว้ให้แจ้ง
แสดงสาร นี่ใครหนอช่างมายอมอยุราณ มันเกิดการ
แสนตะกลามถึงสามมือ คิดถึงนชสดวิตกหัวอกหญิง
ถูกมือตึงมันมาฉุดคงหลุดปรือ เราจะต้องกำหมัดอยู่
ยัดยือ เขาสามมือจะต้องได้เอาไปครอง ฯ

◎ เห็นเกาะชามนามดีค่อยมีจิตร คงจะคิดกลัว
เราเปนเจ้าของ ขอให้ชามเหมือนเกาะเหมาะทำนอง
อย่าหมายปองสิ้นวันทีชวนแล ฯ

◎ เห็นเกาะล้านแลออกลิบสักสิบเส้น มองไม่เห็น
บ้านที่ไหนไกลกระแส เออใครหนอน่าขันมาผันแปร ฤๅ
เรียกแก้เกาะเรื่องให้เปลี่ยนตัว แต่ที่จริงยอดเขาเปน

เงาล้าน ดูแดงด้านเลี่ยนโล้นเหมือนโกนหัว ทั้งพฤกษา
ไม่งอกดังหนอกวัว แต่ไม่ทั่วไปทั้งภูดเปนวง เออแต่
เขายังล้านกระบานหิน มันไม่สิ้นหลากจิตรพิศวง ฤา
มิของกายสิทธิฤทธิรงค์ จำเพาะลงมากินดินคิรี เขา
จงเรียกเกาะล้านนานตั้งกัป ช่างอาภัพหมดชะตา
แลรายิ แม้นผู้คนอาไศรยใจไม่ดี ต้องทิ้งที่เกาะล้าน
ประจานตน ฯ

◎ ถึงเกาะรินจินตนาภาษาสัตว์ มันเทียวกัดมังสา
เหมือนห่าฝน ข้าขอแต่น้องรักเสียสักคน อย่าบินวน
ไปกัดให้ขัดใจ เห็นหินผาหน้าเกาะคลื่นเซาะแซะ ที่แง้ม
เยะน้ำกระฉอกเข้าออกได้ ที่ขาววายกายลอกเปน
ปลอกไคร เหมือนเขาไม้ทำเล่นไม่เห็นดิน ที่น้ำเค็ม
ท่วมไม่ถึงมันจึงรก ถึงไม้ปักยึดแจคลมแง่หิน ข้าง
ล่างเตียนเลี่ยนตาด้วยวาริน มันชะหินถูกคลื่นทุก
คืนวัน ฯ

◎ ถึงเกาะไผ่ไม่เห็นมีกอสีสุก แลสนุกล้วน
พุฤกษาพนาสัณฑ์ ต้นไม้ใหญ่คล้ายผักเบี้ยดูเตี้ยครัน
ก็เพราะมันบังหมอกแลออกไกล ฯ

◎ เห็นเกาะครามตามภาษาเวลายาก น่าชอฝาก
ครามดิบสักสิบไห เผื่อเนื้อหอมย้อมผ้าชุบสะไบ ให้
สะใจนุ่งห่มสมอินทรีย์ แต่ทราบจิตรว่าเจ้าคิดเกลียด
ผ้าเขียว ชอบนุ่งเกียวนุ่งลายระบายสี ถึงตัวแก่แล
ยังกาลงดี ทั้งตาบนวนเหลือเหมือนเนื้อทพ ฯ

◎ ถึงเกาะยออ้อไฉนอย่างไรหนอ ฤาผลยอมีชุก
ทั้งสุกดิบ นึกอยากกินลิ้นกับฟันคันยิบยิบ ได้สักสิบคำ
ก็คงพอการ อันผลยอพอใจทั้งชายหญิง มันดีจริง
จับจิตรสนิทหวาน รู้ว่ายอก็ยิ่งชอบสู้หมอบกราน เหมือน
น้ำตาลทาปากอยากให้ยอ อย่าว่าแต่เขาเลยฉันเคยถก
จุงจมูกได้เหมือนควายน้ำลายสอ แต่เรามาครั้งนี้
เหมือนขี้วอ มิทั้งยอทั้งยกชื่นอกใจ ฯ

◎ ถึงเกาะเสือเหลือกลัวตัวพยัคฆ์ หมอยประจักษ์
นอนเห็นเปนไศล ครปร่างโตถนัดไม่กัดใคร เปนเสือ
ใหญ่จำศิลคอยกินลม ฯ

◎ แลเห็นเกาะจรเข้เหศรัยะ ดูเกะกะมองเขม้นยิ่ง
เห็นสม เขาว่าหางสำคัญที่มันจม ให้เรือล่มแตกไป
ก็หลายลำ ถ้าเกยเข้าที่ไรมักไม่รอด ยาวตลอด
แหลมเปลือยเลอยถลำ เปนหินล้วนยังอยู่ดูประจำ มัน
จมน้ำนอนซุ่มซุ่มตะไคร ฯ

◎ ถึงเกาะพระระยะทางมากลางคลื่น แลทะมึน
เรียงเปนแถวแนวไศล ไม่สู้เห็นบ้านช่องมองแต่ไกล
เพราะเรือไฟแล่นลัดตัดออกฦก แต่สังเกตเห็นตลอด
บนยอดเขา เปนบุ่มเปาเหมือนภิกขุไม่รู้สึก คนจึงเรียก
เกาะพระให้อธิก ดูพิฦกอัศจรรย์ขันจริงจริง เมื่อมอง
เห็นเช่นนั้นจึงวันทิต คงสฤษฎ์ที่สมมุตพุทธสิง ขอให้
ลุ้มข้าหลวงคอยท้วงติง บำบัดสิ่งสรรพไภยอย่าได้พาน

ทั้งเย่าเรือนเพื่อนอุราของข้าเจ้า ที่โศกเศร้าคอยหา
น่าสงสาร จงคุ้มไภยพาธาสาธุการ สุขสำราญ
พูลพิพัฒนสวัสดิ์ ฯ

◎ ครั้นมาถึงที่เขาเกาะเจ้าจุ่น ดูเหมือนทุ่นอยู่ใน
น้ำจำมะหริ ทั้งต้นหมากรากไม้ก็ไม่มี สัณฐานสี
ปูนแห้งแดงมอซอ ชั่งเกิดอยู่ในน้ำเหมือนทำเล่น
ได้มาเห็นอัศจรรย์ขันจริงหนอ ไฉนจึงชื่อเขาเปนเหล่า
ก่อ เรียกกันขื่อไม่ว่าใครในชลา ฯ

◎ เห็นเกาะหลักปักอยู่ดูเปนหย่อม รูปเหมือน
พ้อมอย่างดีที่มีฝา ดูด้านแดงแห้งผึ่งถึงตา ไม่มี
หญ้าสักเส้นเห็นวิกล แลแต่ไกลคล้ายดอกบัวฤาหัว
เต่า มันน่าเอาไปไว้ปลูกไผ่สน ได้ชมเล่นเปนสง่าใน
สาชล เหมือนกับคนกลั่นแกล้งมาแสร้งทำ ในหมู่น้ำ
มิละเมาะเกาะต่าง ๆ จะต้องอ้างให้จริงดังฉนำ เห็น
เกาะจวงเกาะจันทน์ดั่นเปนลำ ใหญ่กำยำซ้อนซับ
สลับดี คิดถึงจันทน์กระแจะจวงดวงสมร ปรุงขจร

เจิมพักตร์เปนศักดิ์ศรี หอมตระหลบอบหน้าทุกราตรี
ชื่นฤดีดับร้อนทินอนเนา พลัดยากจากนุชสุดวิโยค ไม่
วายโศกเสียดทรวงนั่งง่วงเหงา สักเมื่อไรจะได้กลิ่น
ยุพินเรา มาไกลเจ้าทรามสงวนนวลละออง ฯ

◎ เห็นโรงโขนโรงหนังนั่งพินิจ ยิ่งเพ่งพิศดูเหมือน
เขามีเจ้าของ นี่หนังใครหนอมาเล่นเต้นคนอง พังเสียงกลองเงียบสงัดอัศจรรย์ ทั้งโรงโขนก็ไม่มีตัวที่ไหน นี่งานใครหามามันน่าขัน ฤๅหลอกเจ็กเจ้าภาษีมา
มีกัน เห็นสำคัญแต่ปากกากิน แต่รูปนั้นลมลาย
คล้ายโรงหนัง เหมือนจอตั้งโอโถงเย่นโรงหิน เขาจึงเรียกชื่อมาอยู่อาจิณ เมื่อได้ยินแล้วมายลต้องจนใจ ฯ

◎ เห็นฉางเกลือเหลือสนุกกระจุกกระจิก ช่างซุกซิกเรียงเปนตับสลับไศล แต่เค้าเงื่อนเหมือนฉางมาวางไว้ เขาจึงใส่ฉายาน่าพิฤก ฯ

◎ เกาะอ้ายแรดรูปร่างไม่มีผิด ทั้งจริตกิริยาท่าสอึก
เหมือนเดินต่องท่องน้ำตามชะนึก ถ้ารู้สึกก็ว่าเขาเรานี่นะ ฯ

◎ เห็นเกาะฉลามแลล้วนกระยวน่า ทัศนาทิวไม้
คล้ายสวะ ที่แห้งตายใบโกร่นโคนครุคระ ที่แหว่งหวะ
เปนช่องมองเห็นภู แต่ว่านกนางนวนมีล้วนหลาย
มันสบายชอบเกาะจำเพาะอยู่ บ้างลอยน้ำหากินตาม
สินธุ บ้างบินพรูเวียนว่อนจรจรัล โอ้นางนวนนวน
น้องมาพ้องนก แลดูอกฤๅออกขาวเหมือนจาวถัน
สีเจ้าเหมือนเพื่อนยากที่จากกัน จะนับวันว่างเว้น
ไม่เห็นนวล ฯ

◎ ถึงเกาะทรายออกมาเด่นเห็นแต่หิน อิแอ่นบิน
เวียนจับนับไม่ถ้วน สัณฐานเหมือนกระด้งเท่าวงอวน
เปนทรายร่วนกรวดปนชอบกลดี แต่ช้างน้ำชอบนอน
ยนก้อนผา ขึ้นถอดงาออกสยัดตัวหัดถี มักร่วงตกอยู่
บ้างเปนลางบ้า ชาวธรรมชอบลอยเอาไป อันนาวา
มายากลำยากเหลือ หนทางเรือสองคืนคลื่นก็ใหญ่
แต่น้ำลึกสองเส้นเด่นอยู่ไกล ได้มาไปทุกวันนั้นก็นก ฯ

◎ เกาะที่ฉันพรรณามาทั้งหลาย มีนิยายเรื่องโต
ไม่โกหก จะว่าไปไหลเล่อเหมือนเพ้อพก จึงหยิบ
ยกเอาแต่เกาะจาเพาะการ ถึงอย่างนั้นทานทั้งหลาย
มีชายหญิง จะค้อนติงตัดพ้อข้อบรรหาร พอเปนเลา
เอาเปนหลักสักนิทาน ว่านมนานแต่ครั้งไหนตามใจ
กลอน ตาย้องไล่ยายรำพึงซึ่งมิบุตร บริสุทธิ์งาม
พริ้งยิ่งสมร เรียกนางโดยได้ชอภาขจร ถึงนคร
กรุงจินแสนยินดี ให้ไทยจือมาขอต่อตาย้อง แก่
ยกย่องให้เปนพระมเหษี จึงเตรียมขันหมากมาจากธานี
ถึงวันดีจะสมานการมงคล ฯ

◎ ฝ่ายเจ้าลายชายข้างตวันตก ก็เพ้อพกรักรุ่ม
ทุกขุมขน ขอนางโดยต่อยายแม่พอแก้จน แก่ยกตน
บุตรสาวให้เจ้าลาย แห่ขันหมากมากระไรดูไม่น้อย
ถึงสามร้อยสิ่งของกองถวาย เขยทั้งสองพ้องกันเข้า
ทั้งข่าวนาย ก็นัดหมายขอให้ส่งองค์บุตรี แต่ตายาย
ไม่รู้กันช่างขันนัก ทำงกงักอิ่มเอมเกษมศรี ไม่ใต่ถาม

เหตุผลต้นคดี เพราะอยากมีลูกเขยไว้เชยชม ก็
ต่างคนต่างกรีมขยี่มเหงือก ไม่ต้องเลือกให้ลำบาก
ยากขนม เขาเปนเชื้อชิบดีบริรมย์ เกิดนิยมเห็นงาม
ไม่ถามกัน ตาย้องไล่จะส่งกับองค์เจ็ก หางเย่ย
เล็กรวยอู๋กินหมูหัน ยายรำพึงก็จะให้เข้าลายพลัน
จำเพาะวันเดียวพ้องถึงสองคน ไม่ตกลงงงอยู่จึงรู้เรื่อง
ตาก็เคืองยายก็แค้นกว่าแสนหน ต้องค้างค้านการ
วิวาห์เข้าตาจน ลงนั่งบ่นพึมพำกรรมของก ๆ
◎ ฝ่ายเจ้าจิ้นเจ้าลายโดนรายนก พอรู้สึกกำสรด
แสนอดสู เมื่อดักลันปลาไหลมาได้งู มีศัตรูเพราะ
ผู้หญิงต้องชิงนาง ก็ต่างคนต่างเหี้ยมเตรียมทหาร
จะรบราญเจ้าบุรทมหาง ตาย้องไล่ให้ขยันเข้ากันกาง
พูดเปนกลางว่าอย่าแย่งจะแบ่งปัน ฉวยลูกสาวฉีกกลาง
ขว้างให้เขย มันตกเลยอย่เปนเกาะจำเพาะขัน เรียก
ว่าเกาะนมสาวเท่าทุกวัน อยู่ฟากฉันทบุริมพยาน อีก
ซีกหนึ่งไปถึงตวันตก อดห่อหมกย่าวสาวทั้งคาวหวาน

เจ้าลายเห็นศพโศกโรคบันดาล ไม่กลับบ้านเลยตาย
ในสายชล เดี๋ยวนี้ยังเปนเขานอนยาวเหยียด ไม่
น่าเกลียดเหมือนมนุษย์สดฉงน โตะฝาชีพานกระจับ
กลับวิกล ตั้งอยู่จนทุกวันไม่อันตราย เขาเรียก
สามร้อยยอดตลอดหมด ฉันไม่ปดพูดเพ้อละเมอหมาย
แต่ทองมั่นนั้นถมลงจมทราย ตกอยู่ผายนครังบางตพาน
เปนกำเนิดเกิดประจำธรรมชาติ สุกสอาดสิบมาอาวสาน
เปนทองของเจ้าลายที่วายปราณ อยู่นมนานตั้งกัป
ไม่นับปี ฯ

◎ ผายเจ้าจินสินอาไลยก็ให้โหย เห็นนางโดย
ชีกเดียวเชียวเปนผี ก็ทำศพกว่าจะเสร็จเจ็ดราตรี กับ
สิ่งที่เปนขันหมากไม่อยากเอา ทั้งโรงโขนโรงหนัง
คลังใส่ของ ก็เลยกองอยู่เหมาะเปนเกาะเขา สารพัด
สัตว์สิงห์กลิงเปนเลา เรื่องตาเถ้าย้องไล่ยายรำพึง
แสนสงสารเจ้าจินแผ่นดินเผง ถอดกางเกงค้างเปล่า
เข้าไม่ถึง ต้องกลับไปภาราทำหน้าตึง สิ้นความ
หึงหม้ายหอเพราะพ่อตา ฯ

◎ เรือกลไฟใช้จักรไม่พักผ่อน ตวันรอนล่วงลับ
พยับหล้า แล่นโขยดโดดคลื่นผันชลา ข้ามอ่าวสาคร
ขันธ์จันทบูร ทเลลึกนักอนาถให้หวาดหวาม เสียง
โครมครามดังสนั่นแทบขวัญสูญ ดูน้ำเค็มเปนประกาย
เหมือนไพฑูรย์ แสนอาดูรเหลียวแลเห็นแต่ดาว
พวกข้าหลวงง่วงเหงาเศร้าสลด แต่งเครื่องยศเหมือน
กันยิ่งพ้นขาว แขงกมลทนประทังนั่งเปนราว พูด
เกรียวกราวเฮฮาคลายอาวรณ์ มิศเตอร์กาดผู้โดยสาน
เขามีการกิจไปเมืองไซ่ง่อน แต่พูดไทยได้ชัดไม่
ขัดกลอน ชอบสุนทรทางนิยายใจอาริ มานั่งเล่นเห็น
สนุกทั่วทุกท่าน ให้เปนการชอบหูกระจุกระจิ จนคุ้น
เคยเลยรักสามัคคี ใจเขาดีโอบอ้อมละม่อมละมุน
อันเรือไฟเจ้ากรรมเมลล์ลาน เมื่อราตรีเข้าห้องแล้วต้อง
หมุน เพราะร้อนไอไกลัสติมริมเปนจุณ ต้องว้าวุ่น
เข้าออกยอกระอา พอเช้าตรู่สุริยันขึ้นดั้นเด่น มองไม่

เห็นทิวไม้ ไกลผั่งฝา ถึงเกาะช้างรูปลม้ายคล้ายคชา
ยืนจังง่าหผึงเหมือนหนึงเบ่น ทั้งเกาะขมีอย่กองมอง
ไม่หาย แต่ว่ากลายเปนหินกสันเหม็น ล้วนแต่สิ่ง
สำคัญบันประเด็น ยังคิดเห็นถูกต้องของประจำ ฯ

◎ ถึงเกาะกูฎแล่นครรไลไกลเบ่นหมอก จะพิศ
ออกเหลือตาไม่น่าขำ แล่นมาถึงเกาะกงนี่กงกำ ใคร
มาทำเรือแพแต่เมื่อไร คือตาบ้องลากกงวงมันกว้าง
บรรทกช้างหนักจจนขี้ไหล ต้องทิ้งอย่เปนเขาไม่เอาไป
เปนกงใหญ่แลหลามสันความเพียร แต่เขมรเขาประสงค์
กงคือเกาะ เรียกกันเพราะเขตรสมุทสุดเกยีร เปน
แว่นแควันผ่ายสยามอยู่จำเนียร มีทะเบียนเขตรขันธ์
จันทบูร ฯ

◎ ถึงเกาะรงตรงอ่าวกระพงโสม ละลอกโครมคลน
ประดังกำบังสรย์ มีดพยับลับฟ้ายงอาดร ร่งจำรญ
เข้าละเมาะช่องเกาะโกรง ฯ

◎ ถึงหน้าเมืองกำปอดทอดสมอ ยิงยิ้นพอเป่นสำคัญ ควันโขมง ไม่มิคนโดยสานลงกันโคลง พอรุ่งโมงเช้า กัปตันให้ครรไล แล่นตะบึงมาถึงเกาะมันน้อย จนบ่าย คล้อยคลื่นจัดลมพัดใหญ่ คืนยังรุ่งวันยังค่ำกระหน่ำไป เรือกลไฟโคลงคลอนเหมือนนอนเปล เพราะเที่ยวนี้ มีสินค้ามาไม่มาก จึงลำบากคลื่นซัดอยู่ปัดเป่ ซ้ำไม่แล่นแสนเคืองเรืองเรือเมล์ แทบจะเทข้าหลวงให้ร่วงชล หากเปนข้าบาทบงส์พระทรงเดช ไม่มิเหตอัยปางลงกลางหน พอสองยามถึงที่เกาะมิคน แจงตำบล ตามแผนให้แล่นรอ ต้องราไฟไขจักรพักสู้คลื่น ไม่อาจขืนเข้าไปจอดทอดสมอ เพราะช่องแคบหินขวางเหมือนอย่างตอ กลัวคลื่นยอเรือแตกกระแทกชล พอรุ่งเช้าเข้าไปทอดกลางชะวาก ไกลแต่ฝากร้อยเส้นเห็นถนน มิฝรั่งรักษาว่าตำบล ให้คุมคนโทษอานาม อยู่สามพัน มิตกอยู่หมู่หนึ่งซึ่งได้เห็น ยกยงเป่น ฝรั่งเศสคุมเขตรขันธ์ กับนาวาเล็กน้อยลอยจรัล พยุนั้น

หอบสาดขึ้นหาดทราย เพราะคนนิลมจัดบัดตะโพก
เหมือนกระโหลกลอยน้ำบ้างคว่ำหงาย แต่เรือเรารอด
จมไม่ล่มตาย พ้นจากฝ่ายแอกซิแดนแสนยินดี อัน
เกาะนี้รูปผงกเหมือนนกใหญ่ แปลเป็นไทยคงประจักษ์
ว่าบักษี ฝรั่งเศสเรียกมาทั้งตาบี ชื่อเกาะนี้ตามกลอน
ลิคอนโด สำหรับปล่อยคนผิดคิดขบถ ทรยศจับได้
เหมือนใส่โหล เอามาไว้ใช้งานทำการโต ไม่ร้อยโซ่
กรวนซ่นเหมือนคนพาล ยนตลิ่งวิ่งออกไขว่ใช้คนคก
ตัวเท่าตุ๊กตาตามน่าศาล ในเรือยตหัวออกดำนั่งทำการ
มิทหารถือท้ายนายบันทัด ให้พันเชือกผูกตลิ่งทิ้งออก
หย่อน ได้ยาวผ่อนเรือไปไกลถนัด อยู่กลางอ่าวแลเปน
หมอกละลอกซัด ลมสยัดโต้คลนคนกับวัน มีแพโคม
ทอดขวางอยู่กลางอ่าว ให้รู้ด้าวแดนน้ำทางกำบัน ทั้ง
เข้าออกจะได้เห็นเปนสำคัญ ด้วยเกาะนั้นทางยาก
ลำบากตา เมื่อเรือไฟทอดคอยก็ลอยอยู่ ไม่มีผู้โดย
สานนานนักหนา ก็ถอนสมอชักธงว่าคงลา ใช้จักรมา

ตามทางในกลางชล ครั้นพลบค่ำน้ำละลอกกระฉอกซ่า
พยับพามืดเมฆไม่เห็นหน นอนสดุ้งพลุ่งพลั่งยิ่งกังวล
ขอให้พ้นคลื่นลมที่ชมชาน ยังไม่เหนโคมฝากปากสมุท
ยิ่งไกลสุดเหลือตาอาวสาน เหมือนอยู่ในกรงขังนั่ง
รำคาญ จนเห็นย่านปากอ่าวบันเทาครัน ฯ

◎ ครั้นถึงโคกคะนัดเยเวลาเช้า คือเปนอ่าวไซ่งอน
หยุดผ่อนผัน ยังยั่นจอดทอดสมอพอสำคัญ แต่กัปตัน
คณพระได้ขึ้นไปด อันแหลมนั้นได้เหนเปนชะวาก คล้าย
กับปากชะนางฤาคางหมู มีตึกกว้านบ้านฝรั่งบ้างตามภู
กับที่อยู่เตลิคราฟทายไปเมือง ขนยอดเขาบ้กเสาธง
ลงริมย่อม มีตึกย่อมสอาดตาหลังคาเหลือง ไม่กี่
ก็จะพึงแทบรุ่งเรือง น่าเปนเมืองปากน้ำทำปราการ
เมื่อเข้าจอดทอดที่มีฝรั่ง กับญวนทั้งแหม่มอนงค์ลงโดย
สาน แล้วออกเรือใช้จักรไม่พักนาน แล่นเข้าย่านแม่น้ำ
เปนลำราง มีเรือนโคมกระโจมไฟไว้ตามต้น ถ้าค่ำคืน
จุดแดงแสงสว่าง ขนผึ่งฝามาเปนแถวแนวโกงกาง

ทำขาอย่างเรือนไฟยกไว้รับ ได้พบเรืออุบลยูรทิศ ที่มา
กิจไซ่ง่อนแล่นย้อนกลับ หลวงนายฤทธิหลวงวิชิตเบิด
หมวกรบ คุณพระกบหลวงคาณวนควรยนด ดวยรวม
ข้าราชการมาพานพบ จึงนอบนบรอบรักเปนศักดิ์ศร
แต่มิได้สนทนาหยุดพาที กำบันรเรวจริงจนวิงตา ฯ

◎ ครั้นถึงเมืองไซ่ง่อนหย่อนสมอ เรือข้างสอ
แจวก่ายทั้งซ้ายขวา แต่คุณพระไพรัชชินทัศนา เที่ยว
สืบหาที่อยู่บนบริ แล้วลงมาชวนข้าราชกิจ ชินสถิต์
โฮเตลเปนสุขี ชื่อลูนิวแวส์แลล้วนสมควรดี ด้วยเปน
ที่โอชาสารพัน ระยะทางตั้งแต่กรุงสยาม นับเรียง
ตามเขตรสมุทสุดกระสัน ทั้งแล่นจอดทอดเสร็จได้
เจ็ดวัน ก็พร้อมกันหมดทุกข์สุขสบาย มีคนใช้เกาวนา
ให้มาเยี่ยม ดูเสงี่ยมงามเงื่อนเหมือนสหาย ได้ไต่ถาม
ปราไสยทั้งไพร่นาย แล้วผันผายกลับหลังไปพังการ ฯ

◎ ครั้นรุ่งเช้าเกาวนาจัดม้ารถ กับล่ามพจน์พูด
อังกฤษสนิทหวาน รับคุณพระไพรัชชัชวาลย์ กับตัว

ท่านหลวงคำณวนควรไปเยือน ได้สนทนาปราไสยกัน
ในกิจ เขาสุจริตอาริไม่มิเหมือน แล้วลามาโฮเตล
อยู่เปนเรือน สบายเหมือนบ้านเราแต่เช่ากัน ทั้งเข้า
กับรับประทานมันหวานเจือย อร่อยเรือยรสอะไรชอบใจ
ฉัน ด้วยเดชะจักรพงศพระทรงธรรม์ จึงได้ครรไลอยู่
ลูนิวแวส์ ฯ

◎ ครั้นรุ่งเช้าพวกไทยฝ่ายสยาม แต่งตัวงามดู
ละม้ายคล้ายจีนแส มองสีเออก็ไม่ใช่ไทยก็แปร ฝรั่ง
แลดูไม่ออกบอกตรง ฯ พากันไปชักรูปสูบกระจก
เปนที่ยกไว้ระฤกนึกประสงค์ ครั้นถึงบ้านฝรั่งช่างบรรจง
ก็ชักลงเสร็จสรรพแล้วกลับมา ครบอาทิตย์มิศมารติน
ช่าง เขาแต่งสร้างสวยศรีดีนักหนา รูปใคร ๆ เขาก็
ชัดสนัดตา แต่อาตมาแสนละเหี่ยต้องเสียเงา เพราะ
เวลาที่ชักมักจะไหว น่าแค้นใจเห็นรูปซูปกว่าเขา มา
สั่นสวยที่จะส่งให้นั้งเยาว์ จะพลอยเศร้าเสียเพราะรูป
ไม่ลูบแล ฯ

◎ ครั้นสองทุ่มเกาวนาเชิญข้าหลวง เปนกระทรวง
จงเจาะตามเบาะแส ไปนั่งโต๊ะทิวังแล้วพังแตร อาร์
แท้เช้าให้ไปมิโต ได้ขึ้นรถจักรกลทุกคนสิ้น มิญวน
จินนั่งไปก็หลายโหล ไม่เทียมด้วยอูฐลาฤาม้าโค มัน
แล่นโร่ไปบนรางทางเหล็กราว มิสะเตช์เคหาพักห้า
แห่ง เปนตึกแต่งบริบูรณโบกปูนขาว กับตพานข้าม
น้ำวัดตามยาว ประมาณราวห้าเส้นได้เห็นมา ทั้งสอง
แห่งแท่งเหล็กหล่อเปนเนื้อ มิไม้เจือท่ารอดสอดบ้างหนา
หนทางรถทจรตามดอนนา วิ่งจนตาลานดิขี่สบาย ได้
พบหญิงเลดิมิในรถ ดูสวยสดยังไม่ยุบยุบถลาย นั่ง
พูดจากลมเกลี้ยงเข้าเคียงชาย เปนแยบคายเต็มตัว
เหมือนผัวเมีย พันก์ขาวราวกับงาหน้าเหมือนหยก
แต่ที่อกของน้องใส่ลองเสีย ช่างสวมหมวกสมพักตร์
ถักหางเปีย นั่งคลอเคลียพูดชะม้อยลอยลกคาง แต่
ผู้ชายหนวดเคราราวกับยักษ์ แลดูพักตร์แดงก่ำเหมือน
น้ำฝาง จมูกโด่งโง้งงอทำข้อกาง นั่งพูดพลางออกท่า

ยิ่งหน้าแดง ผู้หญิงเขาสนัดชอบผัดพักตร์ ถึงเกลียด
รักใจชื่นไม่ขื่นแสง แต่ผู้ชายไม่อุทัจคิดดัดแปลง ปล่อย
ให้แดงดูเล่นหน้าเปนมัน เห็นเขาพูดจับค่อยู่ในเกิง มา
หย่อนเตงแสนวิตกแต่อกฉัน มิได้พาหน้าแฉล้มแกล้ม
อำพัน มาด้วยกันพอเปนยศชื่นรถไฟ รถก็แสนแล่นจี๋
เหมือนขี่สิงห์ มันช่างวิ่งไม่รู้ว่ามาถึงไหน แต่มิหลัก
ตามจังหวะกะเปนไมล์ เมื่อแล่นไปคอยนับไม่ลับตา
สามชั่วโมงถึงมิโตสโมสร เปนทางจรเส้นนั้นสองพันห้า
หยุดอยู่ริมฝั่งน้ำตามเวลา สิ้นมรรคาทางรถกำหนดชัด
พวกข้าหลวงเดินลงตรงมาเห็น เรซิเดนคอยรับคำนับ
หัดถ์ แล้วเชิญเชิญคุณพระไพรัช กับที่ถัดหลวง
คำณวนควรคำนับ ให้ไปตึกที่พักด้วยรักใคร่ แล้วจัด
ให้รับประทานทั้งหวานกับ พร้อมทั้งญวนผู้ใหญ่คือ
นายทัพ นั่งคำนับเปนอันดีมีประมาณ แล้วท่านองค์
เลวังขุนนางสุภาพ เชิญขุนปรายชลไชยนายบรรหาร
กับตัวเราเปนสามตามนักการ ไปรับประทานโยเตลพูด

เล่นกัน เมื่อนั่งโต๊ะสนทนาชวนปราไสย เราพูดไทย
เขาพดถวนนั่งสรวลสันต์ ไม่ถกหดปากช่างยากครัน
ได้สำคัญที่ขุนปรายทรายแล้วแปล เขาสิ่คนเราสาม
ถามกันวุ่น ชุลมุนโต้เถียงเสียงออกแซ่ ท่านขุนปราย
ปากเดียวเหนี่ยวกันแจ ดูเต็มแย่เพราะเปนล่ามรู้คำ
ญวน ยังไม่ทันสันความเราถามติด มิอสกิดว่าอะไร
คอยไต่สวน เพราะอยากรู้ถ้อยคำตามสมควร ต้อง
รบกวนท่านขนวุ่นเต็มที พอเสร็จเลยพาไทยให้ไปบ้าน
รับประทานหมากพลูสูบยาหรี่ เหมือนหนึ่งชอบกันมาสัก
ห้าปี ดูอาริต้อนรับคำนับไทย แล้วเขาเชิญมาดามา
ให้พบ ได้นอบนบตามฉันท่านผู้ใหญ่ อยู่บ้านตกเหมือน
เจ้าสัวไม่กลัวใคร ถือเพทไสยคฤศเตพระเยซู อัน
เมืองนี้ไม่รู้ใหญ่เดินได้จบ ชาวยุรปมีบ้างมาตั้งอยู่
ถนนปรายรายตาทำน่าด สองฟากผลปลกมะพร้าวราว
ระเนน มีเรือเมล์มาจอดทอดเทียบท่า ใส่สินค้าขึ้นไป
ขายฝ่ายเขมร แล่นวันหนึ่งถึงนิคมพนมเพญ ด้วยทาง

เปนแม่น้ำตามสบาย ครั้นยามเย็นถึงบทกำหนดกลับ
ต่างคำนับลากันแล้วผันผาย ขึ้นรถรีบเร็วจริงทั้งหญิง
ชาย แสนสบายมาในรถบทจร ครั้นเวลาย่ำค่าถึงสำนัก
อยู่ที่พักอาไศรยเมืองไซ่ง่อน สุขสบายพร้อมหน้าไม่
อาวรณ์ ครั้นทินกรรุ่งอุไทยไปชะลัน ทางรถไฟนั้น
น้อยร้อยเส้นกว่า แล่นสิบห้ามินิตคิดถึงนั่น ได้ชมบ้าน
ร้านตลาดสอาดครัน แต่จีนนั้นมีคนแปดหมื่นคน เปน
เมืองเลกแต่เจกดูแทบลวน มากกว่าญวนอยู่หลาย
ตามถนน ตั้งตึกใหญ่ขายสินค้าไม่น่าจน มีผู้คนซื้อขอ
ต่อราคา แต่เมืองนี้มีญวนนักเลงได้ มันเล่นไม้
สามอันยืนคันขา แต่สังเกตเห็นสกนธ์เปนคนยา คอย
สอดตาแลโปลิศทุกทิศทาง ได้เที่ยวดูอยู่สองชั่วโมงเศษ
จึงจำเหตุได้ชัดไม่ขัดขวาง แล้วกลับมาไซ่ง่อนเหมือน
ก่อนปาง เปนที่ทางสำหรับเคยหลับนอน คืนวันหนึ่ง
คุณพระสละทรัพย์ เชิญแม่ทัพเมืองมิโตสโมสร ชื่อ
ท่านเต็งบาลกเคยยกนิกร ฐานันดรบ่ยลิกันได้ชั้นตรา

สำหรับปรายเขมรญวนชวนขยถ จนมิยศส่งอำนาจวาสนา
นับถือพระเยซูรัตำรา จนเบ่อฆ่าคนญวนทลวนลาม มา
นั่งโต๊ะโฮเตลเปนคำนับ เขาก็รับรักใคร่ฝ่ายสยาม ได้
สนทนาปราไสยเปนใจความ อาริตามเต็มใจในดิเนอ
พอเสร็จเลี่ยงลาลับคำนับน้อม ต่างพรักพร้อมยินดีไม่มิ
เสมอ ดูเออเพื่อรักกันสมันเกลอ เสร็จดิเนอโภชนา
ก็ลาไป คืนวันนั้นได้ดูลครเล่น เพราะจำเปนเดินพยสย
ไสมย เขาดูลันคนฝรั่งช่างเปนไร เราก็ใส่เสื้อกางเกง
ไม่เกรงกัน ซื้อติเก็ตเสร็จนั่งยังเก้าอี้ ดูเปนที่ขวยเขิน
เหมือนเชิญฉัน ต้องเสียเงินให้เปนค่านั้ยตามมัน แต่
พอกันหาวนอนสัญจรมา ฝรั่งตบมือสนั่นออกลั่นห้อง
แต่เรามองไม่เห็นเปนภาษา เหมือนดูหนังยังรุ่งพระสุริยา
ไม่ทราบว่าลักษณ์รามสั้นความคิด พวกฝรั่งหัวร่อ
เราก็เฉย ประเดี๋ยวเลยเลิกพักชักม่านปิด อันลคร
โรงนี้มีชนิด มาสถิต์ให้เล่นเปนสัญญา ในหกเดือน
คอเวอนเมนต์ต้องเซ็นรับ เรียกว่าซับซิดีพอมีหน้า เสีย
เงินให้ลครซ้อนราคา สองร้อยห้าสิบชั่งกำลังสบาย ฯ

◎ อยู่วันหนึ่งเรือเมล์ฝรั่งเศส ที่ประเวศส่งกำลัง
เครื่องทั้งหลาย สำหรับยกอดหนนการว่นวาย มา
จอดท้ายเมืองเรียบเทียบตพาน เราได้ลงไปดูจึงรู้เห็น
ยาวสามเส้นคล้ายแผ่นดินถิ่นสถาน ทั้งขัดถูดีไม่มี
ปาน สอาดสอ้านแลไหนใสเปนเงา กว้างหกวาดายพ้า
มีสองชั้น ปล่องสองอันงดงามทำสามเสา มีคอกขัง
เป็ดไก่อ้ายตะเภา แพะแกะเอาไว้ออกย้ายข้างหัวเรือ
ทั้งคอกโคลกอ่อนนอนกินหญ้า สำหรับฆ่าแล่ชั่นกิน
เหมือนเสือ แต่หนังพับผึ่งไว้ ใช้เปนเบือ ที่กลางเรือ
มีหีบเพลงยันเลงลม สำหรับผู้โดยสานรำคาญเข็ญ
มีห้องเต้นรำสนุกแก้ทุกข์ถม ดายพ้าล่างทางสอาด
ลาดด้วยพรม ปลูกต้นส้มไว้ต่าง ๆ กระถางลาย ม
โต๊ะตั้งระหว่างห้องเพื่อคลาก งดงามมากเหมือนตก
พิภุกหลาย จุดไฟทุกห้องส่องสบาย ทั้งที่ถ่ายทุกข์
อายน้ำตามทั้งนั้น เขาปล่อยให้ชมเล่นเปนสง่า เหลือ
ปัญญาที่จะรำทำขยัน เห็นยิ่งนักรู้ศิลปจันทน์

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

สบเนตรกันในห้องท้องนาวา ช่างขาวนวลควรถนอมหน้า
แฉล้ม แต่งเหมือนแหม่มเหมาะงามตามภาษา เขา
เล่องฦาชื่อเจ้าดังยังสิดา พึงได้มาเห็นชเมื่อสุดจน
ถ้าแม้นได้ไว้ประโลมโฉมยุ่น แต่พออุ่นทมาเห็นเปน
กุศล แต่แปลกชนิดผิดชาติประหลาดคน เหมือน
เดินหนกินน้ำค้างต่างน้ำเคย ไม่เหมือนแหม่มของเรา
ชาวสยาม ชะอ้อนตามร่วมเตียงเคียงเขนย เห็นคน
อื่นก็ไม่ชื่นเหมือนคนเคย โอ้อกเอ๋ยนกขื่นมายังอาวรณ์
ครั้นมาถึงโฮเต็ลไม่เปนสุข ก็เลยทุกข์พาลคนึงถึง
สมร เพราะไปยลคนยุ่นเปนทุนรอน แล้วนั่งนอนล่วง
เวลาก็ซาไป ฯ

◎ อยู่วันหนึ่งจึงเดินเที่ยวซื้อของ ยืนจดจ้องอยู่ไม่
กล้าจะปราไสย่ ล้วนฝรั่งตั้งห้างไม่อย่างไทย ถ้าชอบ
ใจหยิบดูไม่รู้ราคา แม้นมิถูนจินลูกจ้างค่อยยังชั่ว
ได้รอดตัวที่ขุนปราบทราบภาษา ซื้อกันได้ไม่ขัด
อัธยา แต่ราคามักจะแพงเรียวแรงครัน ชื่อถนนบูละวา

น่าประพาส เขาแผ้วกวาดไม่รังเกียจคิดเดียจฉันท์ มี
น้ำรดชุ่มไปไม่เปนควัน เหมือนวัสสันตฤดูยูละวา ที่
หน้าห้างหว่างถนนคนเดินเลียบ ปูอิฐเรียบฝนไม่ขัง
เหมือนผ่องฝา แต่รถนั่นเดินกลางหว่างมรรคา ปลูก
พฤกษาเรียงรื่นครึกครื้นดี มีตึกรามงามคล้ายกรุง
ปารีศ ที่เขาขีดเขียนถ่ายระบายสี แล้วแยกตรอก
ออกไปหลายในบุรี น่ายินดีเดินแลพอแก้ทุกข์ ถึงถนน
ทางไกลชายป่าสวน เปนดินร่วนปนทรายไม่สนก กลิ
กวาดลาดถมกระลมพุก ทบไปทุกทางให้รถบทจร มี
ถนนนามท้าวเจ้าเขมร ตั้งชื่อเปนโรดมสมอักษร ที่
ไปวังเกาวนาอยู่ถาวร เจ้านครสิทธิขาดราชการ มีประตู
เหล็กงามอยู่สามช่อง แล้วมีห้องยามสำหรับกับทหาร
ถนนเดินสองข้างกลางเปนลาน ปลูกพุดตานยี่สุ่นไม้
หลายชนิด บนตึกโตระโหฐานสำราญเรียม ปูพรม
เขียมอย่างดีสีวิจิตร ทั้งโต๊ะฉากโคมระย้าชวลิต ของ
อังกฤษยี่ปุ่นแซมตั้งแกมกัน ที่หลังวังร่มรื่นเปนพื้นสวน

ตามกระบวรแบบฝรั่งเขารังสรรค์ ทำสระสี่มีชุดบุษ
บัน บนขอบคันที่เปนวงทำโรงแตร ถึงวันศุกรสนุก
สนานชาวบ้านช่อง มาเที่ยวท่องเดินกรอประจอประแจ
รถเข้าได้ในประตูเปนแพ มาพังแตรตามสบายคลาย
กังวล รวมสถานเกาวนาราคาตั้ง แปดพันชั่งที่บุรณะ
สละผล จึงได้งามตามทรัพย์สำหรับตน ไม่กลัวจน
สร้างอยู่ดูสำราญ อันชื่อท่านเกาวนาสมญาเสนอ มอง
ซิเออคองสตอนพูดอ่อนหวาน ทั้งโกชินไชนาสาธการ
บังคับค้านสิทธิขาดรายฎร ในเมืองนี้มีเรศเตอรองรับ
เปนห้องหับติกโตสโมสร สำหรับขายเล่ายาอยู่ถาวร
ในนครมีกว่าห้าสิบโรง คนฝรั่งนั่งกินวันละหลาย ที่
เมามายพูดเล่นเปนโขยง แต่ไม่ริวิวาทเหมือนชาติโกง
ที่โอ่โถงบ้างก็มีกริยา ถ้ายามเย็นนายห้างทั้งเศรษฐี
ล้วนผู้ดีมียศขึ้นรถา เรียกชื่อนี่สะเปกเช่นเปนเวลา
เที่ยวตรวจตราร้อยบุรีที่สบาย มีโรงหมอรักษายายุรป
ทั้งเครื่องครบทำได้เหมือนใจหมาย เปนบ้านช่องขยขัน

พรรณราย มีตกหลายหลังสำหรับกับนคร กับโรง
แพทย์รักษาธารณะ เขาไม่กะคนเจ็บเหมือนเก็บขนอน
มีห้องหับเตียงตั้งให้นั่งนอน รายฎรมารักษาพยาบาล ฯ

◎ ตลาดจีนอยู่ฝ่ายท้ายเมืองหน่อย เขาไม่ปล่อย
เกลือนกลาดให้อาจหาญ ผู้คนคึกตึกใหญ่ขายชาม
จาน แลดูร้านเรียงสลับเหมือนตับพลู มีพวกแขก
แปลกมาเที่ยวค้าขาย แต่เรียงรายร้านดูไม่สู้จุ ขาย
กล้องยาผ้าไหมเทียนไขคุ แต่พอจุกำลังตั้งหากิน
สงสารญวนพลเมืองเรืองค้าขาย น่าเสียดายมีบ่ญญา
ไม่หาสิน ขายแต่ของทรามราคาเปนอาจิณ มีเครื่อง
กินเปรี้ยวเคมแต่เต็มกลืน มีตลาดขายปลาอยู่ห้าหลัง
เอาแผงตั้งเรียงกันสักพันผืน เปนตึกดินใหญ่โล่งเท่า
โรงบ่น น่าครึกครื้นเดินเล่นไม่เหม็นคาว เพราะมี
ตรอกซอกน้ำล่ามมาถึง ไม่เปรอะปรังล้างราดสอาดขาว
แต่กลางวันนั้นวายขายหมดคราว คนเกรียวกราวแต่
สว่างจนกลางเพล เวลาค่ำตามถนนทุกหนแห่ง ตะเกียง

แดงดูดิดังสิเสน ทั้งร้านฝรั่งห้างโตตึกโฮเตล ไม่ว่าง
เว้นโคมสว่างเหมือนกลางวัน เพราะชาวร้านทำงาน
กลางคืนด้วย น่าจะรวยเปนเศรษฐีทีขยัน เหมือนเห็น
ได้ไม่อุส่าห์หาไม่ทัน จึงต้องหมั่นทำกินเปนถินดี ฯ

◎ ที่หน้าเมืองมีรูปแม่ทัพทหาร นามขนานวิโกช
กาจดังราชสีห์ เอาเหล็กหล่อไว้ให้เห็นพอเปนที่ ตาม
ฐานมีรูปพลรณณรงค์ ท่านผู้นิคอติไซ่ง่อนได้ จึงทำ
ไว้รฤกตามความประสงค์ จะได้ฦๅชื่อเสียงสำเนียงคง
ให้ยรรยงอยู่กับรับบลิก ดีไม่สูญพูลเพิ่มเฉลิมญาติ
ใครทำราชการได้มีไชยอิก คงกระเดื่องเนื่องสุขไป
ทุกวิก ยศไม่พลิกยิ่งเจริญเกินนิรันดร์ ที่ในลำคงคา
หน้าไซ่ง่อน มีเมล์จรค้าขายหลายกำปั่น ทั้งเรือไฟ
ใหญ่น้อยลอยจรัล หมดด้วยกันสามสิบหยิบประมาณ
อีกเรือรบสองสามลำประจำท่า ไม่ยาวกว่าเส้นดีมีทหาร
บนเสาใส่ธงศักดิ์ติดปราการ สำหรับราญรบตัดดัสกร

ทั้งสองเสาเค้าเหมือนฝนแสนห่า พันหลังคาเหล็กล้วน
ญวนขยอน สัณฐานเท่ากับวงกระด้งมอญ เมื่อยก่อน
รบตั้งเกียเสียบริ มิทั้งอ่ำเผอให้เรือเข้า สำหรับเช่า
เขียวยาแล้วทาสี ยังอีกอู่ทำขันขยันดี จนเกือบยังไม่
เสร็จสำเร็จการ กำปั่นตามนครามาที่ว่าใหญ่ มาเข้าได้ทั้ง
ลำทำวิดถาร เหมือนเรือโล้เหล็กแทนแผ่นกระดาน
ทำท่าธารสูบได้อย่างใจจง ฯ

◎ อันไซ่ง่อนนครญวนสมควรเหตุ ฝรั่งเศสเอา
เปนของต้องประสงค์ แต่ก่อนมาราเหมือนบ่าดง ไม่
มั่นคงยกครองเปนของญวน เมื่อเสียกับฝรั่งเศสตาม
เหตุผล จึงได้ปรนปรือปรุงบำรุงสงวน ยิ่งยกว่าเท่านั้น
ปืนจำนวน เดียวนี้ล้วนตกรามงามวิไลย เปนกอลอน
ของฝรั่งไม่อย่างเก่า บังคับเชาอานามตามวิไสย พัน
บ้านเมืองนี้ดูไม่สู้ไกล กว้างยาวไมล์ครึ่งวัดตามอัตรา ฯ

◎ ผายพวกขาผาธุลยดสูรย กเพมพลหยุดพกนาน
นักหนา นับวันได้สิบสามตามเวลา ครบทั้งห้านายสุข
สนุกสบาย แล้วคุณพระไพรัชนัดคำนับ ไปพบกับ

เกาวนาลาถวาย ด้วยจะขันตังเกียคดเสียดาย ขอผันผาย
จากเจ้าเกาวนา เขาแสดงน้ำใจว่าไปนี้ คงไม่มีขัดขวาง
อย่ากังขา ต้องสำเร็จราชกิจที่คิดมา ตามเวลารัยรอง
ข้างต้องกิน แล้วมาลงเรือเมลฝรั่งเศส เดินถึงเขตร
ไฮฟองท้องกระสินธุ พอรุ่งออกนาวาจากธานินทร์ แสน
ถวิลถึงที่อยู่ลูนิวแวส์ สบายดีมีสง่าเปนข้าบาท มาจาก
อาสน์ลอยล่องท้องกระแส ทั้งฟูกเมาะเบาะหมอนที่นอน
แพร เขาดูแลจัดบ่อยคอยประจำ เรือจะเรตเจ็ดชั่วโมง
ออกปากอ่าว ลลอกขาวน้ำเขียวเปนเกลียวสำ แล่น
เลียบฝั่งข้างโขดสันโดษลำ เสียงจักรจ้ำน้ำนองฟอง
กระจาย ฯ

◎ คืนกับวันบัลลุถึงเขตรแขวง เรียกเนียแตรง
ทอดสมอก็พอสาย แต่ญวนเรียกถั่นว่าน่าสบาย ภูเขา
รายช่องทางเหมือนอ่างปลา ประเดียวมีฝรั่งนั่งเรือยต
แล่นเลียวลดลอยบ่องออกช่องผา มาโดยสานชื่นเมล์
ตามเวลำ ไม่รอท่าแล้วกัปตันให้ครรไล แล่นมาตาม

คงคาสาคเรศ มิแต่เขตรเหล่าละเมาะเกาะไศล ไม่
เห็นมีบ้านช่องของผู้ใด ล้วนแต่ไพรพฤกษาเปน
อาเกยรณ ฯ

◎ ครั้นถึงสุวันไดพอบ่ายคล้อย ญวนผู้น้อยเรียก
จำเพาะเกาะภูเอียน ขนยอดเขาแลลาดสอาดเตียน
เขาตั้งเพียรทำได้ทั้งไร่นา ราวกับเรืองบุราณนิทานเด็ก
ฉันเล็กเล็กจำได้ไม่มุสา ตบมือก้องร้องสบายยายกะตา
แกทำนายบนเขาเย้าคนพง พอค่อนคืนถอนสมอไม่รอรุ่ง
ก็แล่นมุ่งมาทีเดียวไม่เหลียวหลัง ทั้งคลื่นลมมิได้
หยุดสุดกำลัง หวาดระวังอยากจะไปถึงไฮฟอง เห็น
ฉลามตามเรือมันเหลือร้าย มาแหวกว่ายตำมุดผุด
ผยอง ปลาฉนากจากค่ดลำพอง เที่ยวขึนล่องเล่นคลื่น
ผันชลา เห็นเอียวเชียวเลียวหลีกพยุนโลด ว่ายกระโดด
ดำหนีทีถลา บ้างก็มดผลดโผล่พยุโลมา ก็จมสาคร
เร้นไม่เห็นตัว เจ้าปลาสากรูปละม้ายคล้ายกับสาก แล
ดูปากคฤาออกขาวยาวกว่าหัว ลอยเปนหมู่ดูขันว่าย

พันพัว แต่เนื้อตัวน่าชังตังกะตอย เจ้าปลาหมอรอฝูง
พยูงลก แต่พอถูกคลนชยับกกลับถอย แลเห็นปลา
โทงแทงชิ้นแซงลอย ดูจะงอยปากยาวราวกับทวน แม้น
ตกใจว่ายปรูดพุ่งฉูดฉาด ไม่คัดวาดตรงใส่เหมือนไม้สวน
ถ้าปลาอื่นไม่หนีซิโครงรวน ถูกอ้ายทวนปากแยงมัน
แทงตาย พวกชาวโป๊ะปะโมงเบ็ดเข็ดขยาด จนไม่อาจ
ออกชอเลงฦาหลาย สำหรับแช่งสาปกันอันตราย ออก
ชื่ออ้ายโทงแทงแรงกว่ามนต์ ครั้นสูญสิ้นทินกรลงนอน
ตรู อนาถนึกหนาวเย็นทกเส้นขน ทั้งคิดถึงครอบครัว
ของตัวตน แต่สูทนกัดพันค่อยบันเทา ด้วยยังไม่เสร็จ
มาดราชกิจ จะต้องคิดมานะบ้างเหมือนอย่างเขา จะเปน
สังดีชั่วก็ตัวเรา ต้องดิ้นเดาดั้นดงเข้าพงพี ฯ

◎ ครั้นถึงถิ่นควินนอนพอตอนเช้า มีแต่เขาโขด
เชิงเนินวิถี ถวนเขาเรียกยั้นดินถิ่นครี เข้าจอดที่ในนั้น
ตามสัญญา มีเรือช้างมากมายที่ในน้ำ แจวประจำเกาะ
กำบั่นด้วยหรรษา เปนคนญวนล้วนหลายทั้งยายตา

อนาถาลงประจำลำละครัว เมืองเหล่านิคเหลือใช้เรือสาน
ฤๅกันดารยากไร้น่าใคร่หัว ล้วนไม้ ไผ่ไม่พังแผ่นทั้ง
ตัว บรรทุกวัวควายได้ในทเล มีทั้งเรือเล็กใหญ่สาน
ลายสอง ยาที่ท้องข้างในทำไพล่เผล เอาขึ้นยกยก
ครอยหัวตัวไม่เซ ลงทเลนั่งพายได้หลายคน ครั้น
เวลาทุ่มจรถอนสมอ เยิดหลอดหวอแล่นคว้างมากลาง
หน มิดพยับลับฟ้าทั่วสากล ในกลางชลคลื่นลมเสียง
โครมคราม เรือโยยดโดดเหยงโงงเงงหงาย ที่เมา
มายนอนซบสลบหลาม ทั้งเข้าปลาพากันเหมนไม่เห็น
ชาม เดินงุ่มง่ามเงอะงะศีรษะเวียน นอนคดคู้อยู่ในห้อง
ท้องกำบัน จะให้มันหายมนทคลื่นเหียน คนอื่นเขา
หลับไหลกันได้เตียน เราต้องเวียนขึ้นดายฟ้าทาระกำ
พอร่ำโรจโชตนานภาขาว แลเห็นอ่าวเกาะขวางเมือง
กวางหน้า ฝรั่งเรียกตุเรนประเดนคำ ก็หยั่งน้ำเรียบ
เลาะเข้าเกาะกง ฯ

◎ ถึงกลางอ่าวเข้าหลอดทอดสมอ เพราะจะรอ
ถ่ายของต้องประสงค์ เข็ดระวางกางยาญชีให้คลี่คลอง
ของขนลงเสียงรอกออกระเบง มีเกาะเลกเกดขวางอยู่กลางอ่าว ก่อตึกขาวคนฝรั่งนั่งในเก๋ง ทั้งเรือยตกลไฟที่ใช้เอง ผู้คนเซงแซ่เกาะละเมาะลอย กับเรือรบสามลำประจำจอด สำหรับทอดระวังไว้ได้ใช้สอย กำปั่นญวนเสาคอดทอดตองตอย ไม่ใช้สอยยังแต่ก่อนเก๊ยนอนโคลน ทิ้งนกชายผาตรงหน้าเขา มีศาลเจ้าเกรงโกรงเท่าโรงโขน ถึงไม้ปักยึดศาลดังบ้านโจร ฝรั่งไม่โยนเครื่องเส้นเหมือนเช่นญวน อ่าวตะเรนี้เป็นเหมือนเมืองท่า รับสินค้าขึ้นเว้ไม่เหหวน มีบ้านช่องกร่องกร้อยน้อยจำนวน แต่พวกญวนในสำนักนั้นมักจน ทั้งแร่ถ่านที่ดีก็มีมาก ญวนไม่อยากให้ฝรั่งมาตั้งขน เพราะยังเป็นเจ้าของท้องถ้ำบล สู้อดทนหวงไว้ใต้แผ่นดิน เมื่อไรจะเป็นประโยชน์โภชนา มีสินค้าไม่รู้ทำนั่งจำศิล แขงแต่ใจไว้ยศสู้อดกิน เพราะถือถิ่น

ที่เกิดกำเนิดญวน แต่ไม่รู้กำลังชั่งน้ำหนัก ว่า
ยศศักดิ์ฤๅอำนาจจะขาดด้วน เมื่อคบคนเจ้าปัญญา
เข้ามากวน ต้องชักชวนชาวนครให้ผ่อนปรน แต่
เดียวนกขยับจะคับแคบ เหมือนเจ็บแสบอยู่ในกายทุก
ปลายขน หย่อนอำนาจวาสนาว่าต่ำบล ต้องแย่ง
ผลยอมให้ไว้อาชา เมื่อทำศึกศัสตรูฝรั่งเศส ปัตเหตุ
เห็นผิดกับมิจฉา เสียทหารลูกดินสิ้นปัญญา ยกภารา
ให้ฝรั่งมาตั้งครอง ได้ทรายข่าวว่าเจ้าแผ่นดินเว้ เสด็จ
เกรงไม่เอาเปนเจ้าของ ละยุหินสมบัติขัดทำนอง ไม่
อยากครองทรับด้วยคับใจ เสียดายหนอเมืองเว้เคหสถาน
ไม่ได้พานพบเห็นเปนไฉน ด้วยจะต้องรบร้อนสัญจรไกล
ยังจะไปต่อเว้หลายเวลา พอสองยามตามกัปตันให้ขัน
สมอ แล่นชะลอเลียบเกาะละเมาะผา ถึงทเลลึก
ทางกลางชลา ใช้จักรมาจนแจ้งแสงหิรัญ ไม่หยุดพัก
จักรพ้ยตะลุยคลื่น แลทมิฬว้นคิริเปนศิริสรร ที่สูง
เยี่ยมเทียมเมฆอเนกอนันต์ แลเปนควันสุดเนตรเขตร

อานำ ถึงสองวันสองคืนคลื่นก็เงียบ ทเลเรียบ
แล่นเลาะเกาะไหหลำ แต่ยังไกลเที่ยมหมอกดอออกดำ
ข้ามปากน้ำตังเกี๋ยไม่เสียแรง ครั้นขวนสางรางตาท้องฟ้าใส
เห็นเรือนไฟริบหรี่แต่แสง ทราบว่าถึงปากน้ำที่สำแดง
ให้รู้แจ้งว่าอ่าวเข้าไฮฟอง พอสว่างแลล้วนสวนสลา
ขึ้นเปนย่ารอยบุรีเจ้าของ มีย่อมดินเปนหลักยักทำนอง
ฝรั่งครองครอบงำแต่ลำพัง ฟากข้างขวาแลเห็นแต่เลนตัน
ไม่ครึกครื้นรายแม้นกับแผ่นหนัง ดูไกลลิบมีเขาราวกับวัง
บ้านสพรั่งตึกรามอยู่ตามบาง ถึงไฮฟองเข้าจอดทอดสมอ
เวลาพอสุริฉายขึ้นสายสาง แต่ไซ่ง่อนจรเมลท์เลทาง
ก็พอย่างนับยกได้หกวัน เมื่อเรือพักมีพนักงานฝรั่ง
ลงมายังฮานอยคอยพวกฉัน ตามคำสั่งเรซิเดนเปนสำคัญ
ดูคมสันให้มารับคำนับแทน ชื่อเซนเยมลดเตอแนนต์แชวนกระบี่ เสื้อยันต์
มียศตั้งบังที่แขน กับล่ามพูดช่างแผดชื่อแบตแวล เยนตะละแมนต์ทั้งคู่เชื้อผู้ดี มาคำนับรับรองพวกข้าหลวง

ตามกระทรวงกำหนดยทวิถี แล้วแจ้งความขอยใจตาม
ไมตรี ว่าเขานี้จะพาไปฮานอย แต่เห็นว่าข้าหลวง
ลำยากเหลือ มาในเรือยอยนักดพักตร์จ๋อย ให้ยังเสีย
พอยันเทาเขาจะคอย ต่างรับถ้อยตามยทกำหนดวัน
แล้วคุณพระไพรัชพิพัฒน์ภาพ ไม่จ้วงจายมุ่งหมายจิง
ผายผัน ทั้งคุณหลวงคำณวนควรจรัล ขันตูคัลเย่ยม
ท้าวเกาวนา ชื่อมองซิเออคับเปเซมเหศร เขาก็
ต้อนรับอาดีนักหนา ได้พยพดสมคะเนกับเวลา ตาม
อัชฌานอยน้อมด้วยพร้อมใจ แล้วเลยเย่ยมเยเน
ราลว่าการทัพ เขาก็รับโดยสนิทพิสมัย สมกับยศ
ข้าหลวงกระทรวงไทย ดูเต็มใจโอยอ้อมพร้อมอินทร์
แล้วหยิบแผนนครังเมืองตังเกย เหมือนสั่งเสียชีแจง
ตำแหน่งที่ มาให้ดรู้พอจรลี กับวิถีจะขึ้นมาเมืองฮานอย
ท่านข้าหลวงทรายตามเนื้อความชัด แจ้งระหัสเต็ม
สุนทรอักษรฝอย แล้วก็ลามาลงกำปั่นลอย ดูเรียบร้อย
นอนเรือเหลือสบาย แต่ต้องกินโฮเตลของกวางตุ้ง

มีเนื้อกุ้งปลาผักยักกระสาย ด้วยกับเข้าชาวยุโรป
กระทบกาย ทั้งสนายเบ่อท้องจงลองจิน คุณพระนั้น
กัปตันเขาต้อนรับ ขอคำนับเวลาพักเปนศักดิ์ศิล ให้นั่ง
โต๊ะตามเวลาเปนอาจิณ จนเสร็จสิ้นเชิญกันถึงวันลา
แล้วได้ขึ้นเดินดูบนบุรี ตำบลที่ทำเลแลเคหา ตึกเปน
แถวแนวผังสพรั่งตา ดูหลังคาขาวลออพึงก่อทำ มี
โฮเตลโรงหมอก่อเปนแถว แต่พึงแล้วดูยังกำลังขำ
ตึกตลาดรายทางห้างประจำ มีของชำเสื้อผ้าสารพรรณ
ฟันแผ่นดินลุ่มดอนสัญจรยาก ช้างคนถากถมล้วนญวน
ขยัน ไม่ว่าเด็กผู้ใหญ่เปนรายวัน แต่พอทันซื้อกิน
สิ้นบุญญา พลเมืองยอยบางเบ่นอย่างไพร่ ไม่สดใส
แสนขัดสหัสสา เพราะบุรีย่อยยับอัปรา ในสงฆ์ปลาย
ทำลายญวน ฝรั่งเปนผู้จัดสนัดแต่ง คิดซ่อมแปลง
ตามใจไม่ไต่สวน แต่ต้องหว่านทรัพย์ทำจึงน้ำนวน
แปลงกระบวนแบบเก่าชาวนคร เด็กประจำเรือช้างได้
สังเกต พูดฝรั่งเศสคล่องไม่ต้องสอน ที่คอยรับไป

มานาวาจร ยืนสลอนตามตลิ่งวังออกพรู เห็นคนไทย
ใส่กางเกงแกมเสื้อหมวก นึกว่าพวกฝรั่งชั่งอดสู
มาพูดจาเรียกร้องแล้วจ้องดู แต่ไม่รู้ภาษากันว่าอันใด
มีหอคอยลอยลิ่วอยู่รมผัง แล้วก็ตั้งข้ามแม่น้ำตามไศล วางจังหวะกะห่างหนทางไกล สำหรับใช้สังเกตยอกเหตุการ กลางวันเอากระจกส่องมองแต่แสง ก็รู้แจ้งเหมือนได้รับฉบับสาร กลางคืนใช้แสงอัคคีมีประมาณ ดวิดถ่ายชื่อชักแนนแดนสัญญา ในลำน้ำหน้าบุริมเรือรบ ประจำครบเครื่องทหารการรักษา มีทั้งปืนใหญ่ศอกกึ่งติดนาวา ทอดอยู่กว่าสิบลำประจำซอง กับเรือเมล์ไปมาเที่ยวค้าขาย สำหรับถ่ายรับเช่าส่งเข้าของ มีสามลำตามชะไลหน้าไฮฟอง ทั้งขึ้นล่องสดมลอนจรนที ฯ

◎ อยู่ไฮฟองสองวันตามกำหนด พร้อมกันหมดอีมเอมเกษมศรี กับฝรั่งสองนายใจอารี นำวิถีพวกไทยไปชานอย ๙๙ มาขึ้นเมล์พักนิกอิกลำหนึ่ง เช้าโมงกึ่ง

ถอนสมอไม่รอถอย ใช้จักรเดินตามลำน้ำซองคอย
ฤๅอิกถ้อยเรียกว่าลำแม่น้ำแดง มันคดเคี้ยวเลี้ยวงอ
เหมือนคอกล้อง มีแต่ท้องนาลุ่มชุ่มระแหง ทำนาได้
ทั้งมีเสียแรง ไยจึ่งแพงถังละเหรียญแทบเจียนตาย
เด็กเด็กเดินแก้ผ้าอนาโถ ต้องซูโลมือพนมวิงกัมหงาย
เคยได้เซ็นเห็นกำบ้นขอทานดาย ย้างเลยงควายก็ต้อง
ลี้จึ่งวิงทะยาน ถ้าโยนอัฐทองแดงแย่งกันกลุ้ม เที่ยว
แหวกพุ่มรกหาน่าสงสาร ปากก็ร้องมองตกายแม้นได้
การ ตลีตลานวิ่งตามหลามคันนา กว่าจะได้แต่ละเซ็น
เหมือนเขนขอน ไส้กระฉ่อนแทบชีวังจะสังขาร์ เอา
มือตบปากท้องของอาตมา ที่เมื่อยขานั่งจ่อลงก็มิ เรือ
ก็แล่นเดินตามแม่น้ำน้อย ไม่ตะบอยหยุดพักเบ็ดจักรจี
โคลนพอครึ่งท้องมาในวารี บ้านช่องมีเป็นระยะออก
ระทาง ผ่านแม่น้ำตามสบายไปหลายแห่ง ค่อยชื่น
แฉ่งศรีหน้าเหมือนทาฝาง ไม่คลื่นเหียนเวียนหัวกลัว
อัยปาง มีดนภางค์เรือจรนอนสบาย ฯ

◎ ครั้นสุ่มถึงฮานอยค่อยสว่าง หนาวน้ำค้าง
ห่มผ้าไม่น่าหาย เย็นเปนเหน็บเนื้อหนังทั่วทั้งกาย จน
สางสายรุ่งรางสว่างวัน พนักงานสองนายชายฝรั่ง ก็
พร้อมพรั่งแต่งกายจะผายผัน นำข้าหลวงพวกไทยขึ้น
ไปพลัน ให้อยู่ชั้นตึกหอคอเวอนเมนต์ ที่สำหรับรับแขก
มาแปลกบ้าน สอาดสอ้านแสนสุขไม่ขุกเข็ญ แล้วว่า
ท่านแบรเยเรซิเดน จัดให้เปนที่พักกว่าจักไป แต่ที่
จะรับประทานอาหารนั้น จงผายผันทุกเวลาอัชฌาไศรย
ให้นั่งโต๊ะแคฟเฟทำเลไกล จะเรียกให้หมดแอลเด็ก
แซนดา แล้วคุณพระไพรัชพิพัฒน์ภาพ ไม่ช้วงจาบ
ตามยศถา ไปเยี่ยมที่สองเจ้าเกาวนา นาม
สมญาแบรเยเรซิเดน เขาต้อนรับจับหัดถจัดเก้าอี้ ด้วย
ยินดีได้ประสบมาพบเห็น แล้วไต่ถามความลำยากที่
ยากเย็น ฤาว่าเปนสุขทั่วทุกตัวนาย มองซิเออแบตแวล
ผู้แก่นล่าม พูดมาตามอังกฤษสนิทหลาย ให้คุณพระ
ทราบชัดอธิบาย ดูแยบคายเต็มตามความอัชฌา

แล้วว่าการเลี้ยงรักษาพวกข้าหลวง ตกกระทรวงคอ
เวอนเมนต์เปนผู้หา ทั้งรับส่งคงจัดเปนอัตรา ตามทาง
ข้าหลวงไทยเปนไมตรี อิกบ้านช่องเกาวนาเวลาไหน
จงมาไปตามสนุกเปนสุขี อนุญาตขาดเหลือเผื่อทวี
อย่าได้มีความแหนงระแวงใคร ทั้งรถม้าสารพัดจัด
สำหรับ ให้ขี่ขับตามภาษาอัชฌาไศรย คุณพระท่าน
จึงตอบว่าขอบใจ ที่มาได้รับรองกว่าต้องการ แล้วลา
มาที่พักสำนักตก ต่างคนนึกปรีเปรมเกษมสานต์ ครั้น
สิ้นแสงส่องหล้าจักรวาฬ อยู่สำราญห้องหับไม่คับกาย
พอรุ่งเช้าเกาวนามาเยี่ยมตอบ ตามระบอบราชกิจสนิท
หลาย ดูเออเพื่อโอบอ้อมน้อมทุกนาย แล้วผันผาย
กลับบ้านสถานตน เมื่อพวกไทยไปโฮเตลก็เปนยศ
ได้ขึ้นรถเที่ยมคนบนถนน ฝรั่งเรียกยี่สุ่ดพูดพิกล
คอเหมือนคนเรียกวิฬามาเปนนาม น่าสงสารฉวน
คนพลไพร่ ดูเหมือนไม่เหนอยเหนจคิดเข็ดขาม กับ
คนท้ายคอยจนวิ่งรุนตาม เหมือนสยามเรานทขึกัน

มีสำหรับฮานอยคอยรับข้าง พวกขุนนางชอบขี่คิขยัน
ลากเลียวลัมลุกวิ่งไม่ทิ้งคัน ดูผ้าพันหัวปลิวเหมือน
ทิวธง พวกฝรั่งนั่งไปแล้วให้อัฐ ไม่ต้องขัดรับเอาตาม
ความประสงค์ ถ้าสมเหน่อยหน่าชนค่อยคนคง แม้น
น้อยลงก็อย่าร้องไม่ต้องทวง ยังกลิ้มหลายทั้งชาย
หญิง พอเช้าวิ่งเหมือนเขาขับไปทัพหลวง ถือเชือก
คานแยกหามตามกระทรวง คอยรับช่วงขนของเที่ยว
มองเมียง เสือกังเกงขาดวิ่นช่างสิ้นคิด แต่สจริต
ชื่อมากปากไม่เถียง จ้างแต่พอได้เซ็นเปนเสบียง เอา
มาเลี้ยงปากท้องรองไปวัน ที่รุ่นสาวน้อยน้อยค่อยดูได้
ก็ต้องไปตามจนทนขยัน สักว่าได้ ไม่ว่าเอาย่าดัน ไม่
เปนอันออกสนุกขมุกขะมอม น่าสงสารทรามเชยไม่
เคยเห็น ต้องยากเย็นผากายจนผ่ายผอม ถึงหนัก
เหลือเหงื่อหยดส้อดออม ช่างมายอมแยกหามนามกลิ้ง
อันตัวเราทุกข์เท่อเหลือลำบาก มาพลัดพรากความรัก
ยิ่งหนักจิ เข้าสองเดือนเหมือนจะดินสิ้นชีวี ร้อนฤดี

495.9112 104
น214น ส 90.32ป.9424

เหลือหนักด้วยรักริ่ง อยากจะข้างนางญวนสมควรแยก
ชีนแสรกพอผ่อนหย่อนสลิ่ง ถ้าแม้นได้ ไม่ว่าห้าตำลึง
ขอแต่ทิ้งทุกข์ออกเสียนอกกาย กลัวเขาจะไม่แยกด้วย
แปลกเพษ สุดสังเกตในอารมณ์ใม่สมหมาย อันการ
จะปลดเปลื้องเรืองในกาย เหลือขยายที่จะข้างกับนาง
ญวน แต่เดือนอ้ายให้คนงจนถึงน่ เข้าเดือนยี่อยู่ฮานอย
ละห้อยหวน มาหยุดยั้งตั้งเกียจนเสียนวน กำลังอ้วน
จะต้องผอมออมกมล พอพลบค่ำสริยาเวลาดึก อนาถ
นึกหนาวเย็นทุกเส้นขน ต้องติดไฟในผนังประทังตน
ยังไม่พ้นหนาวกายในอุรา ทั้งหนาวเนื้อทีมาหน่ายคลาย
สวาท หนาวนิราสศรีสวัสดิ์สหัสา หนาวในอกมิได้
อุ่นทุ่นวิญญา หนาวที่มาไกลคู่ข้ามบุรี ได้องไฟไม่
เหมือนอุ่นหนุนเขนย มาจากเชยจากชมระบมฉวี โอ้
หนาวเนื้อหนอจะได้สิ่งใดดิ เพราะอัคคีไฟธาตุขาดอย่
ดวง ถึงมีเสื้อกางเกงผ้ามาพออุ่น ถ้านึกอุนถึงมิตร

ยิ่งคิดห่วง มองไม่เห็นเย็นปลายก็ทรายทรวง จะห้าม
ดวงใจได้ฤาไรเรา ครั้นเดือนยี่วันศุกรขึ้นสองค่ำ เวลา
ย่ำมืดพยับลงลับเขา กับสิ่งมิดิไม่คิดเดา พร้อม
พวกเราทุกคนสนทนา แผ่นดินไหวในฮานอยคอยสังเกต
ไม่เห็นเหตุอัศจรรย์ขันนักหนา พอรู้ตัวเงงโงงโคลง
กายา สามสิบห้าวินาทีแล้วดีไป ฝ่ายบุรำตำหรับฉบับชี้
ว่าเกิดมีแปดประการบันดาลไหว เกิดด้วยผู้เรืองอิทธิ
ฤทธิไกร เปนอยู่ในหกอย่างวางคัมภีร์ ไหวด้วยปลา
อนนต์ตนขยับ ตามฉบับภูมภาคเปนสากษ์ ข้างญวน
จีนก็ว่าตำรามี อิ่งอ่างที่หนุนโลกมันโยกกาย ไม่รู้
ว่าจะตัดสินดินอากาศ เหลืออำนาจจะนิยมให้สมหมาย
คงจะไม่เห็นจริงทั้งหญิงชาย แล้วแต่ฝ่ายนัคเรศมีเหตุ
การ ได้เห็นชัดอัศจรรย์ในวันนี้ ใคร่คิดอานามตาม
สัณฐาน เห็นจะสันเสือมสิ่งศฤงคาร เทวดาลดลทวี
บุรีญวน ด้วยเข้าในปกครองของฝรั่ง แต่ลำพังตาม
ใสมยต้องใต่สวน เหมือนหุ่นยนต์คนไม่ชักยักกระบวร

ก็แลล้วนตั้งจมปุกเหมือนตุกตา แมมดรินกินตะกาง
สำอางโอ่ เคยตั้งโตเต็มอำนาจวาสนา ได้บิบค้นกัน
ตามความอาญา ไม่มองหน้าพลไพร่ใจทมิฬ ทั้งกะ
เกณฑ์กดกันค้นเอาทรัพย์ รายฎรก็คับแค้นจิตรนิจสิน
ครั้นมีผู้ปกครองข้างตองกิน ก็เหมือนสันดวงชะตาเมือง
ฮานอย เขามาหัดจัดธรรมเนียมไม่เจียมทรัพย์ ข้อ
ยังคับเสริมใส่ให้ใช้สอย ต้องเดินตามความเห็นเขมันน
รอย เปนผู้น้อยเขาทั้งรู้ต้องดูดาย อันอำนาจฝรั่งเศส
ทั้งเดชฤทธิ เหมือนอาทตย์เที่ยงเปล่งเมื่อเย็นฉาย ถ้า
ใครดูสุริยาแก้วตาพราย ไม่อาจกรายเกรินแลแพ้ตวัน
ถึงอย่างไรใจญวนเมื่อจวนอับ ได้เตรียมทัพรบเร่งเก่ง
ขยัน เห็นว่าเสือก็ต้องสู้คู่ประชัน เมื่อโรมรันแพ้สงคราม
ก็ตามการ แต่อาวุธยุทธนาเวลานั้น มีกันหยั่นทวนฤทธน
ขวาน ด้วยนกเห็นว่างามตามโบราณ ไม่คิดอ่านหา
กำลังยังเสียดาย เก็บสินทรัพย์รวบไว้ใส่กระเป๋า ที่หนัก
เขาไม่กลัวตัวฉิบหาย ทั้งยืนผาออกกลาดตลาดราย

เขาทำชายกันออไม่ชอมา ในสิบคนจะมีสักกระยอก ก็
ต้องออกไปประชิตกับมิจฉา จนย่อมใหญ่ยับย่อยถอย
ศักดา หมดบัญญาชาวบุรินทร์สิ้นอาไลย ครั่นรุ่งเช้า
แขตแวลผู้แก่นล่าม มาไต่ถามพูดจาอัชฌาไศรย ว่า
กินอยู่ชอบปากอยากอันใด จงบอกไปจะหามาทุกวัน
อันแขตแวลคนนี้ดีด้วยปาก พูดได้มากหลายชาติฉลาด
ขัน ฝรั่งเศสอังกฤษก็ผิดกัน โปรตุคันเจ๊กไทยเข้าใจ
ฟัง ครั้นกลางคืนพาไปดูรำร้อง ที่ตกของญวนสง่ามี
หน้าถัง ล้วนรุ่นสาวชาวข้าแต่ล้ำพัง ดูกำลังน่าเชยไม่
เคยชาย เจ้าโพกหัวผ้าแดงแต่งเหมือนงิ้ว ช่างผ่องผิว
พักตร์เหมือนกับเดือนหงาย โคมกระดายพาดคาน
ปานกระทาย ดูแยบคายผูกย่ามีท่าทาง ยืนชิ้นรำทำ
มือกะดิกกะดุก แล้วนั่งคุกเข่าร้องให้ต้องอย่าง วนเปน
ค่ดดังสนาง จังหวะวางขับร้องเข้ากลองซอ แปลก
ขบ
กับรำโคมเราชาวสยาม เมืองอานามอย่างดีเท่านี้หนอ
ไม่เห็นมีท่าหน้าลออ วิธีก็มอญรำตามระทา แต่ยัง

ชวนยวนยิ่งจริต ด้วยนั่งชิดลูบคลำได้ตามภาษา แม้น
จะให้ปรองดองต้องวิวาห์ เรียกราคาพอสมควรญวน
ชานอย มีหัวหน้าถ้าจะดูไม่ใช่ง่าย ต้องใช้สายคนสนิท
ให้ติดสอย ด้วยกลัวฝรั่งรังแกมาแส่รอย เปนผู้น้อยพูด
ไม่ออกเขาบอกตรง หากินตามความสำรวยทั้งสวยสาว
อยู่ตึกราวนางนาฏราชหงส์ แต่เขาว่าสุจริตจิตรมั่นคง
ไม่น่าปลงใจเชื่อเหลือประมาณ ฯ

◎ วันหนึ่งได้ไปดูเทพารักษ์ ที่เปนหลักบริเปน
ศาล อยู่ตึกตั้งครั้งปฐมบรมบุราณ ทางประมาณชั่วโมง
ดูโล่งตา มีประตูเปนช่องอยู่สองชั้น ถัดไปนั้นตึกว่าง
ทั้งซ้ายขวา กลางเปนลายปูหินล้วนศิลา แล้วถึงหน้า
ศาลเจ้าเข้าข้างใน มีรูปเซียนเปนสง่าท่าต่าง ๆ ยืน
เงื้องว้างทวนหอกออกไสว ที่เปนหลวงจีนนั่งอย่างพระไทย
ครองผ้าไตรเหลืองเรื่อเสื้อกางเกง ข้างหลังมีรูปใหญ่
กายมหันต์ ดูมั่นตันโตทลึงยังเขมง นั่งบนแท่นห้อยขา
กายาเกรง ลืมตาเบิ่งดังเปนเขม้นมอง สูงเจ็ดศอก

ออกตำเหมือนสำฤทธิ์ ว่าศักดิ์สิทธิ์สุรพลคนสยอง มือ
ซ้ายถือกฤชยาวเท่ากระบอง ยกขนองหลังเต่าริมเท้า
ยัน แต่มือขวาทอดศอกบอกนิ้วชี้ ในวิธีเหมือนให้ยล
ยนสวรรค์ ห่มภูษาย้อมสีนขมิ้นชัน ทั้งมีพันโพกเศียร
คาดเคียนกาย ได้ถามญวนผู้เถ้าที่เฝ้าศาล ว่านมนาน
ครั้งไหนน่าใจหาย แกแจ้งว่าตาหล่อขอบรรยาย อธิบาย
แรกเริ่มแต่เดิมที เมื่อจีนมาสร้างกรุงให้พังเพ็ง เปน
ย้านเมืองโอ่โถงทั้งโกษ เวลานั้นหลวงจีนนักยินดี จะ
ให้มีของบูชาสาธุชน จึงหล่อรูปสำฤทธิสถิตย์ไว้ แต่
พอให้เขาเส้นเย่นกุศล ให้ชื่อถั่นจินผูดวิกล เปนที่คน
มัสการนมนานมา เขากำหนดจดฉนำจำกันไว้ นับมาได้
พันปีเข้านี่หนา แล้วแจ้งความตามฤทธิศรา ใครไม่
ปรามาทกลัวทั่วนคร เมื่อยกลายมีฝรั่งหวังจะผลาญ
ขนเอาถ่านกองหุ้มเหมือนสมอน แล้วติดไฟใส่สยอน
รูปปอน หมายว่าร้อนคงละลายต้องคายทอง อัศจรรย์
ยันดาลการประหลาด มีน้ำหยาดซึมออกมาน่าสยอง

อัคคิคับทั้งสุมจนซุ่มกอง ไม่ได้ท้องต่อยหุชุไปอัน ได้
ทราบคำอำลาจากตาเถ้า แล้วเลยเข้าย่อมสังเกตทั่ว
เขตรขันธ์ ขุดคูรอบขอบปราการตระหง่านครัน กำแพง
นั้นสูงทำถึงสามวา สร้างแต่ครั้งบุริยังมีสุข ครั้นเกิดยุค
แพ้ริปูหมู่มิจฉา ทวารที่เข้าไปในชะลา มิอยู่หาแห่งทำ
ประจำการ ประเดียวนี้ฝรั่งพังเสียสอง ก่อจำลองเปน
กำแพงแปลงสถาน แล้วมีตกยาวขวางอยู่กลางลาน
วัดประมาณสี่เส้นดเปนแนว สำหรับฝรั่งตั้งทหารการ
รักษา ทุกเวลาผูกหัดจัดเข้าแถว ไม่ไว้ใจชาวบุริจะ
วิแวว ให้คล่องแคล่วอยู่สำหรับกับนคร มีโรงหมอ
ก่อติกอยู่ในบ่อม ตั้งเปนหย่อมริขวางเหมือนวางขอน
หลังละสามเส้นกว่าสถาวร น่านั่งนอนแลหลามงามลออ
ด้านหนึ่งออฟพีเซอกับไปรเวต บันเปนเขตรห้องสลับกัน
กับหมอ ด้านหนึ่งมีคนเจ็บเก็บชะลอ นั่งงอนหง่อนอน
เตียงออกเรียงราย แต่คนญวนสามร้อยก็พลอยป่วย
มีหมอช่วยรักษามันน่าหาย พวกฝรั่งแปดสิบหยิบบรรยาย

ทั้งสองฝ่ายอยู่ด้วยกันบ้นเปนตอน เห็นคนเจ็บอนิจจังน่า
สังเวช ลืมตาเนตรนอนหงายเหมือนไม้ขอน ที่แขนขาด
เพียงข้อก็ต้องทอน ที่เนื้อล่อนเห็นกระดูกเพราะถูกยิน
ที่หักพอต่อได้ก็ใส่เผือก สำลีเกลือกน้ำมันเย็นไม่เหมือน
หิน ที่ตัดโคนแขนขึงต้องนิ่งกลืน ช่างข่มขืนทำกัน
น่าบรรไลย บางคนผ่าหน้าแข้งแคะกระดูก ควักเอา
ลูกยิ้นที่ยิงออกทิ้งได้ ที่เย็บผ่ายาบีดสนิทใน ที่ขาดไป
เพียงเข่าไม่เท่ากัน ที่กระหม่อมหลดเหลือแต่เยื่อเผยิบ
ไม่กำเริบแทบชีวาจะอาสัญ ลุกขึ้นนั่งพูดพลอดหยอด
น้ำมัน หมอก็ผันแปรรักษาพยาบาล หนังสือพิมพ์มีวาง
ข้างเฉลียง เปนของเคียงเหมือนหนึ่งว่ายาสมาน ได้
พลิกดูรู้คำแก้รำคาญ พอเบิกบานใจเจ็บที่เห็นบชา
อีกด้านหนึ่งเครื่องมือที่ถือใช้ มีดตะไกรเหล็กงัดตัด
มังสา มีหลายอย่างต่างพรรณอนันตา จะพรรณาไม่
หมดเหลือจดจำ อีกด้านหนึ่งเก็บยาสารพัด ที่เขาจัดมา
ไว้ใช้ออกสำ ใส่ขวดมิดบีดผนึกจาฤกคำ สำหรับนำแนะ

ฉบับสรรพยา ที่ทหารพลอยบ่วยด้วยเหล่านี้ เพราะราว
พวกขบถถือยศถา ที่ลกลามตามหักด้วยศักดา ให้
ภาราราษเตียนเสียนอานาม อันย่อมใหญ่นี้ตั้งอยู่ข้างเผิน
วิถีเดินได้รอบขอบสนาม หนทางชั่วโมงเศษสังเกตตาม
ได้ท้ายทามออกเดินประเมินดู ถนนนั้นใหญ่กว้างหนทาง
เหยียด เปนแนวเรียดขดแม่น้ำตามผลู กว้างสักสี่วา
มองลองฟู มีตึกอยู่ห้างโฮเตลยังเปนตอน ชื่อถนน
ป่อรแยแลสอ้าน ปลกโรงร้านแซกซอกออกสลอน
คอเวอนเมนต์เซนประกาศรายฎร ให้รื้อถอนเรือน
กระยุงที่รุงรัง เพราะกลัวไฟไหม้ฝอยพลอยเอาตึก
สินค้าคึกเงินทองของฝรั่ง จะได้ให้อินชูรันกันระวัง
เปนผู้รั้งเรียกราคาสัญญากัน มีถนนแยกไปก็หลายสิบ
แลออกลิบญวนอยู่ดูคับขัน เปนเรือนแตะฝาจากมาก
อนันต์ ถ้านานวันก็คงอยู่ไม่สู้สบาย มีสระใหญ่ยาวได้
สักแปดเส้น มองกันเห็นไม่รู้ว่าหน้าสหาย กว้างสี่เส้น
งบ เปนเกาะละเมาะทราย ก่อเก๋งลายเขียนทาน้ำยาญวน

ข้างด้านเหนือมีตลาดออกกลาดกลุ้ม ผู้คนชุมเดินสลับ
ออกสับสวน มีทางแยกหลายสิบหยิบประมวญ เปน
ตึกล้วนอยู่มากสองฟากทาง ในแถวนั้นไม่มีฝรั่งเศส
ด้วยเปนเขตรของเก่าที่เขาสร้าง นั่งร้านขายภูษาผ้าแพร
ยาง สีต่าง ๆ ออกดื่นกว่าหมื่นพัน เห็นสิ้โศกสิ้นสติ
ดำริห์คิด มาจนจิตรเสียเพราะแพรแลกระสัน ทั้ง
เจ้าของฤาก็สวยไปด้วยกัน ให้หวาดหวั่นคิดถึงแพร
แล้วแลคน น่าจะซื้อทำสะไบไปให้น้อง ฤาจะหมอง
วรกายระคายขน แต่ให้เห็นเปนพยานเหมือนทานยน
ว่าทุกทนโศกถึงคนึงนาง ด้วยจากไปไกลบุริทวิรัก
ถึงเห็นพักตร์เจ้าของแพรก็แลหมาง จะว่าพี่กระไร
น้ำใจจาง ไปแรมร้างตั้งเกียให้เสียที แล้วเลยเมิน
เดินดูไปตามร้าน ออกรำคาญเพราะนัยตาน่าขัดสี แต่
ใจจิตรตั้งมั่นเหมือนขันตี นัยตามีชวนแลชะแง้มอง
ที่ลางนางน่าคิดพิสมัย นึกอยากได้เนื้อเย็นเปนเจ้าของ
แม้นมีผู้หยิบยกให้ปกครอง จะหาช้องเกล้ามวยไม่

ขวยใจ เอาใยคล้อมาสานบานบ้าร่า ครอยเกศาทั้งพวก
เปนหมวกใหญ่ สัณฐานเท่ากระด้งเปนวงใน เวลาใส่
ทวนลมต้องกัมเดิน เห็นคนไทยใช้ตามาออกปราด
น่าสวาทฤาเจ้าอายระคายเขิน เหมือนเคร่งครัดทัศนา
ในตาเมิน น่าจะเชิญก่องก๊ายด้วยรายงาม มีเกือกใส่
ปลายงอนค่อนหน้าแข้ง ช่างคิดแผลงกว่าของเราชาว
สยาม แต่ผิวเนื้อเหลือสอาดชาติอานาม ดูนวนงาม
ทีท่าน่านิยม พันก็ดำเหมือนนิลชอบกินหมาก น่า
กระชากเชือดแก้มแกล้มขนม ยอมให้เชยแล้วจะเสย
ลูกคางชม มิให้ระบมยิดเบือนกระเทือนปราง แต่ขยาด
โฉมตรูเมื่อดูเห็น กลัวจะเหม็นสายสวยมวยทหาง ไม่
เหมือนญวนเมืองเราชาวโพงพาง เจ้าเคียนอย่างเจ็กจีน
สันทุกคน รวบกะบิดยาวเลอยเปลือยตลอด เอาผ้าสอด
ต่อชำร่ำอีกหน พันกระหม่อมเปนกระบังตั้งอย่บน ผู้ดี
จนเหมือนกันดูขันตา เสือกางเกงรุ่มร่ามว่างามยศ
รัดประคตพันพุงยุ่งนักหนา ชมผู้หญิงตังเกียเสียเวลา

ก็รีบมาตามทางกลางนคร มีของขายหลายถนนไม่
ปนสิ่ง ช่างคิจริงดูเปนตับสลับสลอน เครื่องลายคราม
ชามกระถางอ่างมังกร เย็บที่นอนฟกนวมรวมตำบล
ฆ้องระฆังช่างเหล็กหล่อทองเหลือง ทองแดงเครื่อง
หม้อไหไขว่ถนน ทำกระดายพัดพับสับปทน ไม่ปะปน
เปนแผนกแยกหนทาง ที่ทำหีบตั่งโครงต่อโลงผี ทอ
มุ่งตามถนัดไม่ขัดขวาง พวกสดงขงผังตั้งอยู่กลาง
ล้วนแต่นางร่นสาวชาวนคร ที่ช่างมกผึ้งไม้ได้หลาย
อย่าง มีลูกจ้างทำคล่องไม่ต้องสอน ที่ช่างกลึงนั่งดึง
แต่ภมร ถักเปลนอนพันเชือกเลือกซอปอ ร้านขายยา
สารพัดกำจัดโรค เมื่อลมโยกหอมระรื่นไม่ขื่นสอ ขาย
ปลาเค็มหอมกะเทียมเบี้ยมกะทอ อีกทั้งหม้อน้ำปลา
ตำราแกง กะบิญวนกลิ่นร้ายมิใช่เล่น เดินมาเห็นแต่
กระถางก็คางแข็ง แมงดานาเมืองนมิเสียแรง ไม่สั
แพงสามสิบหยิบให้ไพ ที่ทำตุ้ต่อเตียงเสียงแต่ขวาน
ขยันงานที่จะหามาใส่ไส้ มีกังวลเต็มตัวทั่วกันไป ชั้นไม้

ไผ่ก็เจ้ากำไม่ทำแพ เอาขันยกยกตั้งเหมือนนั่งร้าน
แผ่นกระดานท่อนยางวางบนแคร่ ใส่ตะเฆ่ลากดังพึ่ง
เหมือนแตร เสียงเซงแซ่เดินไขว่อย่ไปมา ที่จักสาน
ก็เปนพวกยิ่งหนวกหู เอารักฎชยคลุกสมุกฝา ทั้ง
ห้างจ้นก็หลายได้ภรรยา เหมือนเขาว่าเจ็กเข้าต้ม
ประสมญวน ฯ

◎ ขอหยุดยั้งพึงจะรกหนกหเหือง ในราวเรืองภาชนะ
เขาจะสรวล ที่ขาดเหลือเจือกันบันจำนวน เอาเปนถ้วน
พอดีอย่ามีไภย แต่เมืองนี้มีขุนพัฒนนัดย่อนเบย เล่นได้
เสียตามสัญญาน่าสงไสย มีกเดียวเท่านั้นขันเหลือใจ
วัดยาวได้สามวาเขียนตาโต ออกแต่หน่วยกับสองของ
คู่ขี้ เข้ามือมีแจงมาครอบฝาโถ ไม่คลาดเคลื่อนเหมือน
ทำที่กำโป เจ็กญวนโซเสียเพราะเล่นเห็นทยาน ขอ
เสมอถือพลองยืนมองกัก สำหรับทักถามไถ่จะได้ขาน
ออกหน่วยสองร้องดังมีกังวาล หัวเบี้ยขานเสียงใสอยู่
ไกลวง คอยจับยืดคิดยาญชีมห้องหับ พึงเหมือน

กับสวดมนต์รบนอาก๋ง แทงกับเขาไม่เปนเล่นเอางง
เหมือนกับลงคุขมีอากร อีกทั้งผันโรงจำนำตามบังคับ
ฝรั่งรับเก็บภาษีมีขนอน ที่กินโดยสุจริตติดจนพลอน มิ
ทุนรอนไม่คะนองถึงย่องเบา ธรรมเนียมเก็บภาษีมีขึ้น
ใหม่ แต่ชักใจลูกค้าให้หน้าเหงา เมื่อจีนกับฝรั่ง
กำลังเมา ต่างรบเร้าคักคึกเปนศึกกัน พวกเจ๊กใน
ตังเกี๋ยไม่เสียหาย ก็ค้าขายเต็มที่ดีขยัน จนสิ้นศึก
มีสุขถึงทุกวัน พวกจีนนั้นยังเพิ่มเติมเข้ามา แต่เดียว
นี้คับใจไปเสียมาก กลัวจะยากด้วยพิกัดขัดหนักหนา
ทั้งภาษีปากล่าธรรมดา ถ้าแม้นข้าจะเข้าเรียกเอาแรง
เหมือนตัดการค้าขายลงหลายร้อย เปนที่พลอยกดจีน
ให้กินแหนง ทั้งภาษีมนุษย์ก็สุดแรง เรียกแฟรงก์ต่อ
เจ๊กเหมือนเกกกัน ถ้าอย่างน้อยเพียงยี่สิบสี่พวด กระทั่ง
รวดสามตำลึงถึงสวรรค์ พวกเจ๊กออกกลอกหางเบี่ย
ละเหี่ยครัน ทุกคืนวันย่นซ้ำอยู่ร่ำไป แต่เงินค่าตัวจีน
เปนสินทรัพย์ ผู้ก่ากับตังเกี๋ยไม่เกลี่ยไกล่ เก็บเอา

มาตวงถังเข้าคลังใน ถ้านานไปเจ็กจีนคงสิ้นเมือง จน
สำเภาเข้ามาต้องล่าหนี เห็นภาษร้ายเหลือเหมือนเสือ
เหลือง ถึงจะเปนเจ้าสัวก็กลัวเปลือง มันเข้าเรืองเสีย
เปรียบเหียบนคร ฝรั่งเศสแสนฉลาดคนชาติเขา ก็
ผ่อนเบาภิญโญสโมสร แต่ชาติอื่นตามถนัดคิดตัดทอน
ยังเดือดร้อนกับจีนสิ้นปัญญา อันเมืองนี้ใหญ่ไม่มีเจ้า
ตั้งแต่ท้าวตามบทสัยยศถา แต่ไปขออนุญาตอำนาจตรา
ยังภารากรงเว้เอกะนาม อันที่ตั้งก็ฝรั่งเขาตบแต่ง
เลือกตำแหน่งแต่พอทั่วเปนรั้วหนาม หวังจะให้เปนสุข
ไม่ลุกลาม พองดงามมีประจำเหมือนค้าชู ได้มา
เห็นญวนขุนนางกลางถนน ขี่นอนบนเปลงามเหมือน
หามหมู เอาเสื่อผ้าคลุมมิดยิ่งประตู เราแลดูก็ว่า
ศพเมื่อพบพาน ได้ไต่ถามขุนปราบที่ทราบพจน์ แก้รู้
หมดบอกแจ้งแถลงสาร ว่าเปนยศของขุนนางครั้ง
ปู่ราณ คือองค์กวานนอนไปที่ในเปล ตัวเจ้าเมือง
ชานอยค่อยสง่า เมื่อยาตรางามดีไม่ชี้เหร่ ทำหลังคา

เหมือนชันลันทเล คลุมหลังเปลมีม่านคานเขียนลาย
เปนยอดยศกลดมีถึงสี่เล่ม คนกางเต็มข้อล้าจนหน้า
หงาย มีคนถือมอละกดแยยคาย แตงตวดลายพวก
กุลีทนคร ตำรวจถือดายแดงแซงไปหน้า เสือครำคร่า
เดินถนนคนขยอน มองไม่เห็นตัวท้าวเจ้านคร เหมือน
หนึ่งซ่อนอยู่ในเปลเอ้เตตน แต่ไม่สู้ไปไหนให้ใครเห็น
ต่อเมื่อเปนราชการนาน ๆ หน ฝรั่งเชิญมาเปนหุ่นพอ
ทุ่นคน ในกังวลคอเวอนเมนต์เปนประธาน นั่นและจึง
ได้พบประสบปะ ด้วยธุระสำคัญสันนิษฐาน ไม่ให้
เสียแบบอย่างทางบุราณ แต่กิจการแล้วแต่เขาพวก
เคาน์ซิล ฯ

◎ ฝรั่งเศสนั้นอยู่เขตรข้างทิศใต้ สบไถงทกตำบล
ถนนหิน ไม่ปนเปกับเหล่าชาวบุรินทร์ แล้วเปนถิ่น
ริมน้ำตามสบาย อันตกท่านเกาวนาพออาไศรย ไม่สู้
ใหญ่โตเหมือนเรือนทั้งหลาย ที่พนบ้านลานถนนตรวจ
ปนทราย พอสบายตัวท้าวเกาวนา เมืองฮานอยนั้น

ประเสริฐน่าเกิดผล อยู่ตำบลแม่น้ำตามภาษา ที่เขา
เรียกน้ำแดงแปลงวาจา มีพงศาดารกล่าวยืดยาวความ
ว่าเดิมราชธานีมีกระษัตร ครองสมบัติเรืองเดชทุกเขตร
ขาม คือเคโซกรุงใหญ่ในอานาม มีใจความว่าพระโอษฐ
โชตนา ตรัสสิ่งใดเปนนั่นพลันเหมือนตรัส จึงดำรัส
ปราบแม่น้ำตามภาษา เพราะมีแก่งเกาะดินทั้งศิลา
เหลือบัญญาแลอำนาจรายฎร นิมิตรเปนดินประสิว
กำมะถัน ใช้ให้มันไประเบิดเขิดสิงขร แต่ว่าเลยรับสั่ง
ถูกมังกร ที่ขดนอนอยู่ในวนชลธิ อุทรแตกทำลายวาย
ชีวิต จนโลหิตมันไหลไปเปนสี กับน้ำท่าปนกันดั้ง
พันบี ถึงเดี๋ยวนี้ยังไม่หายเปนสายจาง คนจึงเรียกน้ำ
แดงให้แจ้งอรรถ มาทราบชัดจำเพาะได้เสาะสาง ดิน
ประสิวกำมะถันนั้นเปนกลาง มีตัวอย่างมาทุกวันนั่นเปน
ไร จะจริงเท็จเด็ดศักราช ที่จะอาจรับประกันนั้นไม่
ไหว ขอตัดตอนแต่ย่อพอเข้าใจ จะกล่าวในประยุกต์

สู่กันพ่ง เมื่อเจ็ดสิบยี่กว่ามาแล้วนั้น ญวนแยกกันสอง
ฝ่ายเมื่อภายหลัง ข้างใต้เรียกอานัมแต่ลำพัง ข้างเหนือ
ตังเกี๋ยเมืองรุ่งเรืองครัน เจ้าญูเยนเปนกระยัตรอานัมใต้
เกิดมิใจมานะโลภมหันต์ อยากรวยรวมตังเกี๋ยเสียด้วย
กัน ให้เปนคันย์ถพินแผ่นดินเดียว จึงยกโยธิคณมา
รณยุทธ ได้ไว้ดุจดังอำนาจฉลาดเฉลียว แล้วแตก
แยกอิกเล่าไม่เข้าเกลียว เพราะจะเรียวหมดอำนาจขาด
ชะตา จนกระทั่งฝรั่งเศสได้เขตรใต้ แล้วอยากได้
ตังเกี๋ยเสียด้วยหนา ด้วยทวีปไม่พอต่อย์ญญา จึง
เออมมาเอายูรินทร์ถินฮานอย หมายจะเย็ดน้ำแดงกับ
แขวงช่อ เปนทางพอค้าขายได้ใช้สอย จึงยกเรือรบ
นิกรกับคอนวอย ตีฮานอยไฮฟองสองนคร ในสี่ห้า
พรรษกาลไม่นานเนือง เมื่อเสียเมืองหมดอำนาจรายฎร์
ขยอน ฝรั่งตั้งรักษาส่วยอากร ว่าดับร้อนช่วยยกมา
ปกครอง จึงจัดการตามชอบครอบเอาหมด อำนาจยศ
ฝ่ายเขาเปนเจ้าของ ต้องเพิ่มทรัพย์คอเวอนเมนต์ลงเปน
กอง จ่ายเงินทองเลี้ยงทหารการทั้งปวง ฯ

◎ ครั้นรุ่งขึ้นจะไปเมืองไลเจา ตัวท่านเกาวนาเชิญ
ข้าหลวง ไปนั่งโต๊ะที่บ้านพอยานทรวง เป่นที่หน่วง
จิตรสบายข้างฝ่ายไทย พอสองทุ่มถึงพร้อมน้อมคำนับ
เขาก็รับถ้วนหน้าอัชฌาไศรย กับออฟพีเซอมชอทซอ
ใจ ถัดลงไปนงเยาวเกาวนา เมื่อนั่งโต๊ะรับประทาน
อาหารนั้น ต่างจำนรรไต่ถามตามภาษา แต่คุณพระ
ขุนปราบทราบสารา อาตมาสามคนนั่งจนกลอน แล
ดูตาเขาปริบ ๆ แล้วหยิบกับ พยักรับพูดไม่ออกเหมือน
หลอกหลอน เสือกางเกงที่เราใส่มิใช่ปอน เหมือน
อาภรณ์พวกของมองซิเออ แต่ต้องเปนมองซิอำพน่ำ
อยู่ มีแต่หักได้ยินกินเสมอ เขาพูดจาตามชอบออฟ
พีเซอ เมื่อดีเนอกับท้าวเกาวนา เราจะพูดออกไปข้าง
ไทยบ้าง อ้าปากค้างตามกันขันนักหนา ช่างหนักอก
หนักใจในบัญญา สักแต่ว่าอิ่มท้องไม่ต้องพึ่ง พอ
เสร็จเลี้ยงในกมลว่าพันทุกข์ มีความสุขด้วยสม
อารมณ์หวัง แล้วท่านเกาวนาเชิญตรามัง กรของ

ตังเกียท้าวเจ้าอานาม ดวงหนึ่งนั้นยืนให้พระไพรัช ท่าน
น้อมหัดถรับตำแหน่งแห่งสยาม แล้วกล่าวคำปราไสย
เปนใจงาม ว่าตรานามนี้ชั้นคอมมันเดอ แล้วยืนให้หลวง
คำณวนควรขนาน น้อมประสานมือรับคำนับเสมอ ใน
ตรานั้นชื่อชั้นออฟพีเซอ ได้เสมอกับขนปรายเปนลาภยศ
แต่ตัวเรากับฝ่ายนายบรรหาร ก็เทียมฐานศักดิ์ศรีมี
กำหนด ได้ชั้นเชอวะเลียตังเกียลด น้อมประนตเปน
คำนับลำดับกัน เขาปราไสย์ว่าฝ่ายเขตรสยาม กับ
อานามให้เปนเฉกเอกฉันท์ จงตั้งอยู่ตามฉบับชั่วกัปกัลป์
ทั้งสัมพันธมิตรสนิทเนา ยังซ้ำว่าถ้าชิ้นไปปลายตังเกีย
การส่งเสียขัดขวางทางอับเฉา จงบอกมาให้ประจักษ์
สำนักเรา ด้วยมีเสาสายลิขิตทุกทิศทาง แล้วต่าง
คนต่างลาด้วยปรารภ ข้าหลวงครบพร้อมหน้าเวลาสาง
กับเซนเยมแบตแวลแสนสำอาง ผู้นำทางขึ้นบ้ามหาวัน
ลงเรือรบมาตามแม่น้ำใหญ่ ดูทิวไม้สองฝั่งเหมือน
รังสรรค์ ล้วนทุ่งนาเตียนลาดสอาดครัน ทางจรัลริมแม่

น้ำตามสบาย ทั้งเรือกสวนลิ้นจี่เหมือนย่า เข้าโภช
สาลีกถูกเขาปลูกขาย มิตกเทพารักษ์หักทำลาย บ้าง
จมทรายพังลงในคงคา ฯ

◎ ครั้นถึงเมืองซองไทพอย่ายยด ตามกำหนด
จอดพักสำนักท่า ได้ขึ้นเยี่ยมเรซิเดนเปนเวลา กำลัง
อาพาธอยู่ไม่สู้สบาย เขาก็รับเปนแพนกแขกมาถึง ไม่
มีตงบิดเบือนเหมือนสหาย ทั้งเหล้าเบียชาถ้วยน้ำตาล
ทราย ตั้งโต๊ะลายเชิญคำนับรับประทาน ในตึกท่าน
เรซิเดนเปนสง่า มียันผาสำหรับเมืองเครื่องทหาร กับ
ของจีนครั้งปฐมบรมบุราณ เกาทัณฑ์ขวานหอกง้าว
เหลาะโอน ทั้งหน้าไม้ยันยาสารพัด เขาตั้งจัดโอ่โถง
เหมือนโรงโขน เปนของพวกธงดำที่ทำโจร ไม่อ่อนโอน
กับอาวุธต้องยุทธนา เมื่อในสองสามยุกลียุค ฝรั่งรุก
ขึ้นมาราญหาญนักหนา ทั้งเจกญวนพร้อมพรักมิศักดา
มรณาลงด้วยกันอนันตัง แต่พวกจีนบรรไลยลงไปมาก
ถึงแก่ลากเอาศพไปกลบฝัง ครั้นจะอยู่สู้เสือเหลือกำลัง

หนึ่งฝรั่งออกวิ่งทิ้งนคร เรซิเดนจึ่งเอาเปนโรงทหาร
สร้างตึกบ้านอย่สบายไม่ถ่ายถอน กว้างยาวสักสี่เส้น
เปนที่ดอน ถางหญ้าบอนเตียนดีไม่มีรก มีหอคอย
เปนหลักสูงสักเส้น สำหรับเห็นคาดคะเนทำเลยก เปน
ของเก่าเกอบจะพังเหมือนรังนก กิ่งไม้ปกยึดคลุมชุ่ม
ตะไคร อันย่อมแข็งแรงหินแลงล้วน ก่อประมวญ
หนาแน่นแผ่นกำใหญ่ ทั้งเชิงเทินถมซ้อนอยู่ตอนใน
ขุดคูไว้จนขอบรอยปราการ ไม่น่าจะพ่ายแพ้แก่ข้าศึก
ช่างมานึกหมดมานะของทหาร ฤาเหลือจะประทังกำลัง
ทาน ไม่เชี่ยวชาญยันผาสันท่าทาง ข้างนอกย่อม
มีถนนผู้คนน้อย เครื่องใช้สอยทั้งหลายมีขายบ้าง หา
กินตามชาวบ้านเปนปานกลาง มีหอห้างนิดหน่อยค่อย
เจริญ โรงทหารตึกตั้งสิบหลังกว่า คอยรักษากลัวค
เมื่อฉุกเฉิน ดินขึ้นเปนถนนบนเชิงเทิน ผู้คนเดิน
ไม่สู้ตำเหมือนกำแพง ได้พักอยู่พอรุ่งอรุณไข แล่น
ต่อไปตามย่านเปนบ้านแขวง พอถึงแม่น้ำดำคำแสดง

เปนที่แห่งพวกจีนถือตร ยังตั้งอยู่มากมายกว่าหลาย
หมื่น ไกลลูกยื่นฝรั่งเศสเขตรสิงขร หนทางเรือเหลือ
ยากลำบากจร เปนแก่งก้อนหินซัดเหมือนอัฒจันท์ แต่
น้ำนั้นดำขลับเหมือนกับกล่าว สัยเรืองราวไม่รู้ถูกขัน
เห็นจะมีของประจำอยู่สำคัญ เขาพูดกันแร่เหล็กข้าง
เจ็กชุม ฯ

◎ ครั้นมาถึงสำนักเรียกบักหาก ย้านช่องมากมี
ฝรั่งมาตั้งขลุม โจรผู้ร้ายไม่ระงับต้องจับกุม ฤาที่ซุ่ม
ซ่อนกันอันธพาล ประเดียวเรือติดหาดฉาดกระโชก
เกือโยกหน้าแหงนแสนสงสาร กลาสีไม่เปนสุขลุก
ลนลาน หยั่งน้ำขานร้องว่าป่าป่อกบ่ลอ กัปตันดูแผนที่
คลี่กระดาษ จะคัดวาดก็ไม่รอดทอดสมอ เอาเชือกขึง
ขนผึ่งรั้งหัวตอ ต้องหยุดรอหาร่องไม่คล่องใจ เรือถอย
หน้าถอยหลังอยู่อย่างนั้น หมวกกัปตันเหมือนลูกข่างไม่
ว่างได้ ญวนนำร่องก็มิที่เอาไป ต้องจนใจว่าทางกลาง
ทเล จักรักพุ่ยตะบันหันหัวท้าย ทั้งกรวดทรายรู่ท้อง

ลอยบ่องเป่ ถ้าถึงน้ำลึกกะเหมือนคะเน ถูกทำเสทาง
จรนอนสบาย อันเรือชนิดนี้นักหนา จุคนกว่าสองร้อย
ยังลอยหลาย กนนาสองศอกแบบเขาแยบคาย ถึง
หาดทรายเพียงสะดือครืออุทร มีห้องหับสำหรับขังน้ำได้
สูบไว้ใต้ท้องเรือเผื่อไว้ก่อน ศรัยะติดวิดไปท้ายได้ทัง
ตอน ต้องสูบผ่อนสู้หาดไม่ขาดวัน มีบันฮอสกิดติด
เจ็ดยอก อยู่ตามซอกดาดฟ้าตั้งท่าหัน สร้างสำหรับ
นครจรจรัล เพื่อป้องกันตรวจตราจลาจล ฯ

◎ ครั้นถึงเมืองฮองฮัวพอมัวหน้า ทอดนาวาลอย
คว้างอยู่กลางหน พักหลับนอนผ่อนกายสบายตน พอ
สุริยนเยื่อมฟ้าก็คลาไคล ฯ

◎ ครั้นถึงบ้อมตูมีที่เป่นด่าน พวกทหารอยู่บนเนิน
เดินไสว ด้วยเป่นแหลมยื่นงอกออกมาไกล ฝรั่งได้
รักษาว่าตำบล ฯ

◎ ถึงคำเข้เคหาประดาดาษ หญิงชายกลาดเดิน
สลับคับถนน มีตึกร้านบ้านญวนสมควรยล เป่นตำบล

เตียนลาดสอาดดี สุดจะร่ำทำเลสะเดชั้น เรือกำบั่น
ไม่พักเยี่ดจักรจี แต่ว่าตามแบบยทกำหนดมุ่ สักสิบสี่
แห่งลำแม่น้ำแดง คนที่ไหนมิมากไม่อยากว่าง ตั้ง
ขุนนางญวนสำหรับกำกับแขวง ทั้งทหารยุโรปเบี่ยนไม่
เปลี่ยนแปลง ล้วนแขงแรงครอบงำธรรมดา แล่นบ้าง
จอดบ้างมากลางน้ำ หัวเรือตำแต่ละครั้งโดนผั่งฝา จน
ยบยั้ดไม่งามอร่ามตา เพราะเปนท่าหลิกหาดอนาถใจ
กัปตันว่าทางเหนื่อนเหงื่อหยด มันไม่หมดหาดลงที่ตรง
ไหน ต้องติดค้างคืนวันแทบยรรไลย คอยแก้ไขเปน
กังวลทนรำคาญ ฯ

◎ ครั้นถึงเมืองทันควันหกวันหย่อน ขึ้นพักผ่อน
บนสะเดชเคหฐาน ด้วยต่อนั้นขึ้นไปไม่ได้การ มีแต่
ย่านเกาะแก่งแห่งโต ๆ ได้พักอยู่บนค่ายผ่ายฝรั่ง ดู
รงรังแฝกหญ้าหลังคาโย้ พื้นเปนดินเลี่ยนโถงเหมือน
โรงโป แคร่เย้โย้นอนนั่งดังออกกราว เสร็จไปด้วยไม้
เฮียเสียทั้งหมด ช่างเต็มยศอาตมาเมื่อหน้าหนาว โต๊ะ

เก้าอี้รับทานทั้งหวานคาว เอามือเท้าดังกระเทือนเหมือน
ลกพรวน มีโรงกว่าสิบหลังทั้งตลาด ขายผักกาด
ถั่วงาแม่ค้าสวน ตามประเภทตำบลของคนญวน พอ
สมควรบ้านเมืองเครื่องกันดาร ทั้งพวกเจ๊กอุส่าห์
ขนมาตั้ง ขนมบังเครื่องกระบองและของหวาน เหล้า
บ้าหรั่นเบียดำกับน้ำตาล มีสองร้านตามภาษาข้างบ้าดง
มีตึกจีนอยู่บนเนินสูงเต่นเต่อ ออฟพีเซอเอาเป่นของ
ต้องประสงค์ ถัดขึ้นไปเป่นเขายกเสาธง ทางขึ้น
ลงมีทหารอยู่งานยาม รายรอบนั้นตั้งอยู่ผังหนึ่ง ผู้คนอึง
ออกระเบงไม่เกรงขาม เลี้ยงหมูไก่ขายกินถิ่นอานาม
มีถ้อยความพ่องลงแก่องค์กราน ฯ

◎ ครั้นรุ่งเช้าถึงคราวจะเดินบก แสนวิตกไม่มี
สุขสนุกสนาน ทั้งเซนเยมแยตแวลแสนชำนาญ ผู้
จัดการขนของมากองวาง กลัวเอามายังว่าน้อย บรรจบ
ร้อยทันควันเป่นการจ้าง ให้แยกหิ้บหายหามไปตามทาง
นายระวางถือไม้มีหลายคน คอยว่ากล่าวเตือนตีไม่

มิสุข ดูคนคุกดิกว่าเวลาขน มิทหารญวนระวังเปนกังวล
ลำใญ่ ถอยนกลหกสิบพอดิบดี แต่แต่งตัวลม้ายคล้ายกับเจ๊ก
ใส่หมวกเล็กครอยเย้บนเกศี รูปเหมือนกับจานแขน
ช่างแสนดี ผ้าแดงมีพันมวยดูสวยตา แล้วออกจากก
ทันควันตวันเที่ยง แซ่แต่เสียงผู้นกลยลยพฤกยา
ไม่เห็นมีผู้ใดทำไร่นา ขี่อาชาเดินหลามตามอรัญ ม้า
เซนเยมขาวปลอดตาบอดข้าง สยัดย่างเหยาะเย่นเดิน
ขยัน แต่คุณพระแยตแวลมีแม้นกัน กับนายบรรหารขี่
สีน้ำตาล หลวงคำณวนนั้นแซมม้าแกมแก่ ไม่
ต้องแซ่เดินชนกันทหาร ท่านขุนปรายชลไชยผู้ใจอาจย์
โดนสันดานอัศวาม้าคะนอง เขาเรียกมันปะตินัวตัว
เหมือนหมึก หกพลึกเผ่นโผนโจนผยอง แกพลัด
ตกแต่สะทีเหมือนตีกลอง อายุของแกก็มากแทย
ลากโครง แต่ตัวเราม้าด่างรปร่างเล็ก เดินกะเผล็ก
ผอมผ่ายเกือบตายโหง เปนม้าอย่างตังเกี๋ยเสียเคราะห์
โรง ต้องเข้าโลงสักวันเปนมั่นคง เดินไปสามชั่วโมง

ก็มีด่าน แต่น้อยบ้านเคหาบ่าระหง ฝรั่งทำตึกพัก
ปักเสาธง พึ่งสร้างลงยังไม่เสร็จสำเร็จดี ยนโยด
เขาปรายเตียนเหมือนเจียนเล่น แล้วก่อเปนตึกทา
น้ำยาสี ในหุบห้วยลึกชันนั้นก็มี คุมกุลีให้ทำกระหน่ำ
ไป เราแลเห็นเปนเหมือนกันกะทะ ชั่งมานะลง
ไปสร้างห่างไศล เขาคิดอยู่เหมือนพยัคฆสำนักไพร
ทั้งท่าไล่หนีสู้ไม่ดูเขา ผึ่งเหล็กรางทางแต่ยอดภูผา
จนถึงท่าหาดทรายตกชายเขา มีรถลากขนลงส่งปน
เตา ทั้งอิฐเผาตัวไม้ขึ้นไปทำ ได้พักอยู่ดูเล่นเห็นสิงขร
แล้วลาจรเข้าดงเปนพงต่ำ ไปตามสายเตลิคราฟทาย
ประจำ ริมแม่น้ำเดินง่ายสบายดี ทั้งผู้คนม้าฟ้ามาเปน
สาย เสียงเวยวายกลางกระบวนว่าญวนหนี ทหารยิง
ตามหลังบ้างไปที ถูกกุลีบ้างฤๅไรไม่ได้ความ หายไป
สี่ห้าคนค้นไม่พบ เพราะมันหลบกลัวจะแหลกด้วย
แยกหาม ก็พันทุกข์กันไปเขาไม่ตาม พอถึงยามเย็น
นอนที่ดอนดิน เอาเคาชูปหลังคาในบ่าชัฎ ต้อง

เยียดยัดหลังโค้งเหมือนโก่งศิลป นอนแต่พอหลับตา
เอนกายิน ทพื้นดินแล้วไปด้วยใบตอง ครั้นร่งเช้า
แขตแวลแสนฉลาด ลงไปหาดหาเรือจะเผือของ บังเอิน
เจ็กเข้ากรรมมาตำซอง เอาหมูล่องเรือไปขายทันควัน
แขตแวลเรียกตามภาษาของตาแปะ มันไม่แวะกลัวตาย
ริบผายผัน ยกยื่นโกโย้ไกเรียกไปพลัน จึงได้หัน
เรือเข้ามาทำหน้าเซียว ว่าเรือเจ้าจะเอาบรรทุกของ
ไม่ให้ลองดูสิหวาอย่าตาเขียว ขนหิบใส่ให้ตามไป
ลำเดียว น้ำก็เชี่ยวดักตานทหารคุม แล้วพากันครรไลย
ขึ้นไหล่เขา เปนยุ่มเปาสูงดาดทั้งลาดหลุม กับสัตว์
ร้ายในครีก็มีชุม อีกโจรซุ่มซ่อนกันอันธพาล ทั้งสอง
ฝั่งแม่น้ำตามวิถี ล้วนคีรีเปนกำแพงแซงประสาน
หยุดนอนไปตามอรัญทีกันดาร จนตรีวารเดินตยังมาถึง
ลำ ตั้งเปนค่ายไม้ไฮ้เกลียดินเรียบ มิทำเนียบพันแคร่
แลไม่ขำ กับทหารซ้อมหัดจัดประจำ ที่ด่านลำหกสิบหยิบ
บรรยาย แล้วจัดให้หลวงคำณวนควรสงสาร นายบรรหาร

ขนปรายหลายมาหลาย เพราะเหน็ดเหนื่อยเมื่อยคร้าม
ทั้งสามนาย ให้ลงผ่ายเรือแหวดกับแยตแวล แต่
ตัวเราคุณพระไม่ละลด ต้องเดินหมดความยากลำยาก
แสน ฝนก็ตกยุงรินกินเปนแดน ใส่คะแนนหากไม่
ทันเกาะกันนุง ยังต้องเปนมองซิเออเสมอยศ มัน
เกาะหมดไม่ว่าใครจนในถุง ทั้งเสื้อผ้าหน้าหนาวคราว
บำรุง เล่นกันยุ่งเหลือใจด้วยไทยแปลง มิห้วยหนึ่ง
ทางม้ามาไม่ได้ เขาเกณฑ์ให้หารแซะแกะระแหง
จนเปนทิลาดไถลไปด้วยแรง มิหลายแห่งเดินต้อง
มองระวัง ฯ

◎ ครั้นรุ่งขึ้นถึงยาวาเวลาสาย ค่อยสบายหนทาง
แต่บ่างหลัง นอนบนโรงโคกเขาเสาไม้รัง พอประทัง
หยุดพักสำนักทาง อันค่ายนี้มิทหารอยู่ร้อยกว่า ตั้ง
รักษาตามถนัดไม่ขัดขวาง ทั้งสองฟากน้ำแดงเย่น
แขวงบาง ด้วยมิทางเข้าเขตรประเทศจีน ค่ายบนยอด
คิริเปนสี่แห่ง ไม่แสยงปรักกยเหมือนหลักหิน มิโค

สักร้อยกว่าไว้ฆ่ากิน ด้วยเปนถิ่นกันดารอาหารญวน
ครั้นออกจากยาวาเวลาตรู่ ถึงภูลุ่ยจรัลพอวันถ้วน มี่
ทหารครอบงำเปนจำนวน ห้าสิบถ้วนรายตั้งตามบังคับ
เรือนกัปตันที่อยู่ไม่ครัม เหมือนโรงทัมทำท่าฝาเครื่อง
สับ สนามเพลาะรอบค่ายขุดไว้รับ รั้วสลับแล้วไปด้วย
ไผ่ตง เวลารุ่งออกพลันไม่ทันสาย ฝนประปรายทั่วฟ้า
บ้าระหง ทั้งเยียกปอนนอนค้างทกลางดง หมอกก็ลง
ทั่วอรัญตามมรรคา ฯ

◎ พอสองวันบัลลาวกายสถาน แสนสำราญสุข
สวัสดิ์สหัสา มีตกอยู่เทียมท้าวเจ้าพระยา ตามภาษา
ดงแดนแสนกันดาร หลวงคำณวนที่มานาวาแหวด กับ
ตัวแยตแวลฝ่ายนายบรรหาร ทั้งขุนปราบชลไชยผู้
ใจอาร์ย์ สามวันวารก็มาพร้อมหน้ากัน เมืองลาวกายนี้
เปนปลายตังเกีย ช่างสงเสียเหลือเหตเปนเขตรขันธ์
ตั้งอยู่ถิ่นทิศอิสาณฝ่านตวัน ต่อเขอนคันกวางตุ้งสุด
กรุงญวน มีแม่น้ำขันกลางกว้างสักเส้น มองกันเห็น

รู้ว่ามีนาสวน ฝรั่งไม่อาจข้ามไปลามลวน กลัวมันฮ้วน
พาลพาโลเรียกโพเซง มีเขารายอยู่รอยขอบแม่น้ำ
ย่อมประจำตั้งท่วลวนตัวเสง แต่ผัคนมากมายคล้าย
สำเพ็ง ยิงระเบงคุยโผงโผงละครืน เขาว่าเจ็กน้อยใจ
เมืองไลเลีย ทัพตั้งเกียเอาขาดไม่อาจขืน ต้องแตกไป
ย่อยยับไม่กลับคืน จึงยิงยืนโศกให้เมืองไลเขา คิดถึง
เจ็กอัศจรรย์ขันนักหนา เมื่อเสียท่าพวกแซ่ไม่แก้เขา
อำนาจก็โตใหญ่มิใช่เบา มายิงเข้าหนวกหูอยู่ทำไม
ฤาเหลือจะรักษาอาณาเขตร เปนประเทศเล็กน้อยก็
ปล่อยให้ เปรียบเหมือนเสือเข้าบ้านรำคาญใจ ต้องเสีย
ไก่ทุ่นท้องไม่ร้ององ ถ้ายอมจืนจะทำลายลาวกายบ่น
ไหนจะทนขัดขืนด้วยยืนถึง ยิงลงมาจากเขาสักเก้าตึง
ก็จะถึงแก่พินาศดายดา อันที่จริงก็ยังกริ่งฝรั่งเศส ต่าง
คุมเขตรตั้งมั่นขันรักษา แต่ฝรั่งหมายประโยชน์โภชนา
จะเบ็ดท่าค้าขายเอาใจจืน ลาวกายนี้ก็ของหลังฟูก่อน
เปนเจ็กจรนครังเชือกังฉิน เดิมอยู่เมืองกวังสีไม่มีกิน

ใจทมิฟังเที่ยวผจญปล้นประชา จนมั่วสุมผู้คนได้ล้นหลาย
เอาลาวกายเป็นที่พักนัคหรา อยู่ในพวกองค์ทำศักดา
ถืออาญาสิทธิ์ขาดรายฎร มีกรามย่อมกำแพงแข็ง
แรงมาก ยิดสลากบอกระยะเกี่ยขนอน จนฤานามตาม
ประเทศเขตรนคร ได้ตัดตอนครอบงำแต่ลำพัง เวลา
นั้นจอมนรินทร์แผ่นดินเจ็ก คิดจะเกกยกทัพมาจับฝั่ง
แต่หนทางลำเหลือกำลัง จึงยับยั้งขอสงบไม่รบกวน
ครั้นอยู่มาศึกฝรั่งติดตังเกี่ย จวนจะเสียบ้านเมืองเหหวน
เจ้ากรุงจีนสั่นขู่ญาญารักษาญวน ใช้คนควรเทียมทูตมา
พูดจา ได้เกลี้ยกล่อมหลีงฟูหางหนูเล็ก เป็นชาติเจ็ก
ตนักเหมือนยักษา ให้ว่าที่แม่ทัพรับอาญา ในพลากร
ผายปลายบุรี แม้นฝรั่งยกขึ้นมาเวลาไหน จงโต้ให้
เต็มอำนาจราชสีห์ ถ้าลาวกายปลายตังเกี่ยนั่นเสียที
เขตรบริจีนคงเป็นผงไป แต่ว่าหลีงฟูผิดลาด มีอำนาจ
คราวนั้นยิ่งหวั่นไหว คุมทหารจีนประจัญแทบบรรไลย

แต่ว่าไม่ออกหน้าเปนท่าทาง ครั้นเหลือสู้รู้ฤทธิ์จึ่งคิดหนี้
ท้งบริตามถนัดด้วยขัดขวาง ฝรั่งเทียวสับถามเหมือน
ตามกวาง ชั้นรูปร่างไม่รู้จักยักษ์ฤาคน ตกของหลุยง
ฟูอยู่เดียวนี้ คือเปนที่คอมมันดันแบ่งบันผล อยู่ตามชอบ
ครอบครองเปนของตน ว่าตำบลลาวกายผายคอนวอย
เอาเปนเมืองสำหรับรับอาหาร จ่ายตามด่านทั้งหลายให้
ใช้สอย ที่ขนขึ้นเอามาแต่ฮานอย จึ่งเรียบร้อยทุก
ทำเลสะเตชัน มิทหารปกครองอยู่สองร้อย ประจำคอย
ผูกหัดเขาจัดสรรค์ ด้วยเปนเมืองหน้าด่านปราการกั้น
ต้องกวดขันรักษาพยายาม มีเรือนโรงชาวบุรีสี่สิบหลัง
กับห้างตั้งขายของอยู่สองสาม น้อยกับโพเซงถิ่นข้าง
จีนจาม มีสักสามร้อยกว่าหลังคาเรือน คิดถึงหลุยฟู
อากูเอ๋ย กระไรเลยมักใหญ่ใครจะเหมือน ต้องละ
ถิ่นฐานขาดอำนาจเพื่อน ว่าหลบเลือนไปยกกึ่งท้งนคร
เพราะโภคาพิบัติจึงพลัดพราก อุปฐากตันกำเนิดก็เยิด
ถอน ด้วยสันดานเปนพาลพเนจร ไม่ถาวรสิ้นคิดหมด
ฤทธิ์ตน ฯ

◎ ฝ่ายพวกไทยได้พักอัครฐาน แสนสำราญสุข
สวัสดิ์ไม่ขัดสน นับทางแต่ทันควันขั้นตำบล เดินมา
จนถึงนี่ยสิบวัน โอ้อกเอ๋ยยิ่งครวญไลยก็ไกลมิตร ให้
แสนคิดถึงทรักพักตร์บุหลัน ได้ร่วมอาสน์พาสนามา
ด้วยกัน สักกึ่งวันมิได้ ไกลสะไยบาง มาแรมบ่าลาน้อง
ให้หมองพักตร์ เริ่มแต่รักอนิจจังยังไม่หมาง เจ้าจะ
แสนทุกข์ถึงร่ำพึงพลาง ไม่วายว่างเว้นวันตั้งร้อยจวน
แม้นเห็นพยกย่าเวลายาก จะออกปากรบเร้าเผ่าก๋าศรวล
คิดถึงเจ้าเช้าเย็นไม่เว้นครวญ หัวอกบ่วนป่านใครเอา
ไฟอัง อีกจะต้องเดินแพ่นเข้าแดนฮ่อ หมดหัวร่อปลง
สุขเปนทุกข์ยิ่งท้อถอยผอยผ่อนอ่อนกำลัง ต้องขึง
ขังแขงกล้าไม่อาวรณ์ แต่ฝรั่งยังเยื่อเหมือนเสือร้าย
ไม่อาจกรายเกรินกรึงแต่สิงขร ทั้งพวกโจรใจฉกรรจ์
เที่ยวสัญจร ยังราญรอนไม่เรียบให้เงียบลง คอมมันดัน
นั้นใจกษัยสานต์ เพิ่มทหารให้ระวังดังประสงค์ กลัวจะ
เปนอันตรายที่ในดง บังคับส่งพวกไทยไปไลเจา ฯ

◎ ครั้นรุ่งข้ามน้ำแดงแขวงบ้าชัฎ ฝรั่งจัดเตรียมการเปนด้านเขา กับผู้นำข้าหลวงกระทรวงเรา พร้อมทั้งเหล่าพวกกุลีที่จะไป ออกเดินตรงลงทิศตวันตก ไม่แวะวกกว้างขวางเปนทางใหญ่ สำหรับย่อขายค้ามาแต่ไร บ้างถากไถนาอยู่มีผู้คน เดินพลางทางคิดอดสูแสน ถึงแขตแวลขอยใจเขาหลายหน เกาวนาฮานอยใช้สอยตน มาเปนคนส่งไทยดูให้ดี ครั้นเมื่อถึงลาวกายเย่นชายขลาด ออกขยาดทางบ้ายากหน้าหนี ว่าลูกเมียของเขาที่เย่ามี ไม่พอที่จะมาตายให้ไกลเมีย ทำยิดพลิ้วหน้าว่าข้าไข้ ขอตัวไว้พอระงับแต่กลับเสีย แต่บางคนเรียกว่าเปนซาเวีย ในตังเกีย แปลกตน่อยู่คนเดียว เปนฝรั่งใจเด็กคล้ายเจ็กจ้อย เหมือนรับถ้อยเกาวนาให้มาเที่ยว นักเสียราชการขันผ่านเกลียว แต่ไม่เกี่ยวข้องเราข้างชาวไทย บางคนว่าเปนชาติโปรตุเกศ ละประเทศเบ่ลี่ยนแซ่แก้นิไสย มาขอติเกตให้เนตตุราไลย เข้าอยู่ในบ๊บลิกันชันสะเลอ

นิจาเอ๋ยพูดไทยกันได้บ้าง ถ้าขัดขวางรับธุระได้เสมอ
ทั้งกินอยู่สู้ประคองมองซิเออ ช่วยบำเรออุดหนุนพอท่วน
แรง ถึงเซนเยมที่มาดูท่าเขา ไม่อาจเอาเปนประมาณ
พาลจะแหนง พูดก็ไม่รู้ภาษาว่าดำแดง หุงเข้าแกง
แต่ละครั้งต้องตั้งเอง ให้กุลีคนปรนนิบัติ ไม่สันทัด
ต้มหุงดุ่งเหยง ท่านขุนปรายทรายภาษาว่ามันเกรง
ตัวเราเองนายบรรหารรับด้านครัว เมื่อแรกกินร่วมโต๊ะ
โละกันหมด ก็มีรสโอชามันน่าหัว แต่ไม่รู้ธรรมเนียม
ต้องเจียมตัว พากันกลัวต่างแตกขอแยกกิน แต่คุณ
พระไพรัชสันทัดถ้อย ร่วมอร่อยยังสถิตยนิจสิน กับ
ฝรั่งที่มาอยู่อาจิณ เพราะว่าชินเชิงภาษาพูดจากัน ฯ

◎ ถึงห้วยเลินฤกกว้างเปนทางน้ำ เชี่ยวเปนลำ
ไหลบ่งดังสนั่น พวกกุลีแก้ผ้าหน้าเปนมัน เอาหัวดัน
ของข้ามน้ำเพียงคอ อีกคนหนึ่งเปนเด็กเล็กกว่าเขา
มันพัดเอาลอยน้ำไปต้าบ่ร้อ เห็นแต่หัวน่ากลัวจะโดน
ตอ มันช่างช่อเต็มกระเหม่อยดูเก่อยตาย ต้องยืนปลง

อนิจจังพุทธังเอ๋ย แต่พอเกยแง่ขอนก็นอนหงาย ค่อย
กระเดือกเสือกกระแด่วกระแหม่วกาย ของก็หายขม
ห้วยแทยม้วยมรณ์ เปนย่ามเกือกยศตันนายบรรหาร
น้ำมันผลาญลอยว่ายเหมือนไม้ขอน บ่นพึมพำตาม
ภาษาแสนอาวรณ์ ว่าตัดตอนลงนรกหกตำลึง แต่พวก
เราข้ามม้ามาที่หลัง จนขึ้นผึ่งพร้อมกันก็พลันถึง พวก
กลิ้นอกหลิกตะบึง เสียงเอ็ดอึงหายฉิบไปลิบตา
จำเพาะคนที่หามชามหม้อเข้า ของพวกเราที่จะหุงบำรุง
หา จะเยียดยัดฝากใครไม่เอามา มันหนักย่าขอทุเลา
เจ้าประคุณ ท่านขุนปรายต้องจ้างมันทั้งเรือง หาไม่
เครื่องเหล่านี้ไม่มีถูน ก็เพราะเปนวาสนาเวลาบุญ พอ
ได้ทุนย่ากท้องรองไปคราว ฯ

◎ มาถึงทุ่งแห่งหนึ่งซึ่งเปนป่า มีหินผาปูลาด
สอาดขาว ก้อนโตโหญ่เรียงเรียดดูเหยียดยาว แต่
ครั้งคราวไหนมาฤาว่าไร อันภูเขาเหล่านี้มีแต่ดิน ช่าง
ขนหินเอามาแต่ป่าไหน คงเย่นเมืองเก่าร้างอยู่กลาง
ไพร ไม่ทรายในเรื่องความตามนิทาน ฯ

◎ ตวันบ่ายถึงค่ายชื่อแยกแซด ช่างโต้แดดไม่มีบัง
ทั้งสถาน พอหมดเขตรเตลิคราฟไม่ทรายการ หนังสือ
สารต้องใช้ไปรสนีย์ อันค่ายนี้ตรวจตรากันสาหัส ตั้ง
ค่ายขัดไม้บังยกธงสี่ ทั้งขวากป้กหลายชั้นกันไพริ ใน
ราตรีห้ามชุดไม้จุดไฟ มิทหารระแวดอยู่แปดโหล ถือ
ปืนโกตรวจรับกลับหลับไหล พอรุ่งเช้าพวกเราก็ครรไลย
ต่อนี้ไปเดินเขาไม้เท้าจุน ถึงขุนม้าพาชีก็ขยาก แต่
ออกปากร้ำพรรณก็ท่านขุน เพราะร่างกายแก่ชรามา
ด้วยบุญ หากถือคุณราชการไม่ป่านตาย ครั้นถึงเขา
แห่งหนึ่งซึ่งทรายว่า พวกเจ๊กย่ามันปล้นผู้คนหลาย
เมื่อกองทัพเคอแนลเปอรโนนาย คุมนิกายก่อนเรามา
สิบห้าวัน มันแอบยิงบนคิรีสักสี่ร้อย ทัพฮานอยสู้เค็ม
เต็มขยัน ไล่พวกเจ๊กเก็กไปใจฉกรรจ์ ไม่เปนอันตราย
ก็ยกต่อไป มันคอยซ่มซ่อนยิงเอาจริงหนอ ชาติอ้ายฮ่อ
เหิมจิตรผิดวิไสย พลอยให้เราตัวสั่นคิดหวั่นใจ ถ้า
ขรรไลยลงด้วยมือชาวคีนชม ฯ

◎ ครั้นถึงบ้านจินร้างอยู่กลางป่า ถูกโจรามันเผาเปนเท่าถม เปล่าอยู่หลังยังเหลือเพราะเหนือลม ต่างระดมเข้าไปอาไศรยนอน นี่กโจรให้คณท่นฟ้าฝน ไม่ต้องกรนตากน้ำค้างกลางสิงขร แต่ไม่อาจสรรเสริญเจริญพร ต้องสังวรกลัวจะมีวจีกรรม ครั้นรุ่งเช้าเดินข้ามไปตามเขา ทั้งเจ็บเท้าทิลาดพลาดถลำ ต้องพยุงจูงม้าหน้าคะมำ เหมือนหนึ่งทำท่าเต้นเล่นสิงห์โต ฯ

◎ ถึงค่ายงมมมคริมหาร เห็นประมาณรักษาอยู่ห้าโหล เข้าพักผ่อนพอตรู่สุริโย แล้วเดินโร่ต่อไปมีไร่นา เห็นบ้านเรือนลับลิบตามกลิบเขา มีลูกเต้าสับสนเปนคนบ้า ไปอยู่ให้พ้นทางพอห่างตา กลัวอาญากองเสบียงเลี่ยงตะบัน ที่กำลังทำไร่อยู่ชายเขา เห็นพวกเราวิ่งหนีขมีขมัน ทิ้งกระบงถงย่ามไปตามกัน เขาชัน ๆ ห้อจี้มันดีจริง เปนพวกเจ็กไทยเหมือนเจือกันวุ่น ยังซ้ำทุ่นญวนกลายทั้งชายหญิง เดินอยู่บนโขดเขาแลเท่าลิง บางทีวิ่งมุดรกเหมือนนกยาง ผู้หญิงย่อ

หัวแดงช่างแต่งขัน เอาผ้าพันโพกมิดยัดจนหาง คล้าย
กับแขกอินดมีรูกลาง ได้ชมนางย่อเหน็จจนเบื่อตา ฯ
◎ ครันขึ้นเขาแห่งหนึ่งกลางอากาศ ญวนขยาดกลว
นักเหมือนยักษา เรียกนุ้ยเกมเหิมหาญผลาญชีวา
แปลกันว่าเขาห้ามคร้ามทุกคน พวกขึ้นลงส่งเสียง
กลัวเพียงนี้ ไม่กลิ้กทหารผลาญทุกหน สูงสักสามสิบ
เส้นเปนตำบล ไกลผู้คนบ้านช่องถึงสองคน เหมือน
กำแพงขวางทางอยู่กลางย่าน ห้วยลำธารซอกผาเหลือ
ผ่าผัน จูงอ้อยด่างทางชันขยันยืน เปนหล่มลึนเลอะตน
ฝนประปรอย น้ำค้างแขงตกลงมาแต่อากาศ เหมือน
หนึ่งสาดดินประสิวปลิวออกหยอย จนกลยลยทางวิถี
ไม่มีรอย บ้างหยดย้อยร่วงกราวเหมือนเข้าตัง จับ
ใบไม้หน้าด้วยคล้ายกล้วยฉาย ขาวเปนคราบย้อยแห้ง
ดูแขงชัง เอามาเคี้ยวเช็ดพันเปนชันกรัง ต้นเตงรัง
เบียกชุ่มหุ้มตะไคร เย็นเปนเหน็บเจ็บเนื้อมันเหลือหนาว

จนเดินก้าวข้องขัดแทบตัดไยย ปากเหมือนกรับเสภา
ระอาใจ เย็นเข้าในทรวงอกจนงกงัก ชั่นมือมิมวนบุหรี่
ไม่ถนัด นิ้วมันขัดปวดเลียเปนเหน็บหนัก ทั้งม้าพา
เผ่นโผนโจนกะพัก หยุดชะงักตีนล่าพองร้องคำรณ ให้
หนักอกหนักใจเพราะอ้ายม้า เหลือบัญญาคิดเห็นไม่
เปนผล ต้องปล่อยให้เดินตามเข้ายามจน เพราะเหลือ
ทนหนาวสั่นตามกันมา จนอ้ายด่างหัวหกพลัดตกห้วย
ทั้งชันด้วยลึกแลนอนแยหลา กลิ้งเหมือนลูกแตงโมโอ้
นิจจา จนแข้งขาหักยับดับชีวัง ด้วยหนทางที่จะไปยัง
ไกลมาก ต้องลำบากยอยกายเมื่อภายหลัง ไม่ควร
เดินจะต้องเดินเกินกำลัง แต่ล่าพังอาตมาในป่าดง นิจจา
เอ๋ยเคยขี่มาหนีขา ถึงเมื่อยล้าพอประทังดังประสงค์
ฤาถึงยามตามเคราะห์มาเจาะจง เปนเวียนวงใช้ชาติ
ให้ขาดกรรม คนอื่นเขามีขี่ที่เรามีม้วย บุญไม่ช่วยตาม
ชุบอุปถัมภ์ มาสูญชาติวาสนาตาดำ ๆ สมเหมือนคำ
เขาทำนายว่าตายวัน สิ้นธุระพาชีที่อ้ายเต่า เหมือน

เปนบ่าวมันมาแทยอาสัญ ได้แต่ขูงบังเหียนเฆี่ยนตะบัน
สันง้อกันเสียที่เขาเจ้าพระกาฬ เดินพลางทางเห็นศพ
กุล สนชวลวงลยดยสงขาร ทเบอยเนาทยถมกน
นมนาน ทั้งทหารญวนด้วยมาช่วยตาย เสอกังเกงทิ้ง
เกลอนเหมอนบ่าช้า อนิจจาคิดไปก็ใจหาย เดินสยอง
มองพลางเห็นร่างกาย เปนที่หมายแห่งพระอนิจจัง
อยากได้ทรัพย์รับจ้างมากลางบ่า ทิ้งเคหาญาติมิตรไม่
คิดหลัง เพราะความจนทนระกำแต่ลำพัง เหลือกำลัง
ก็ต้องล้มลงจมดิน ด้วยคนญวนพวกนี้มิได้ทราย ว่า
ทางรายฤาเปนเขาลำเนาหิน อยู่บ้านเมืองหมดบ่ญญาจะ
หากิน เมื่อได้สินจ้างเขาจึงเดามา เห็นแต่ทรัพย์นับ
ว่าเทียงแก่ชีวิต มิได้คิดให้จริงในสังขาร์ แท้ที่จริงก็
เปนสิ่งอนัตตา คือธรรมดาของโลกโอฆชน ถึงเชิง
เขาชั้นต่ำพอค่ำพลบ ผู้คนครบดั่งคิดออกสับสน มิโรง
แฝกหนึ่งหลังพอบังตน ดูเหลือทนหนาวจัดลมพัดฮือ
น้ำค้างแขงแตกกระจายเหมือนทรายสาด หลังคาขาด

ปลิวกระฉ่อนออกว่อนหวือ ติดไฟผิงพอยันเทาเบ่ากระพือ
ยังไม่ครือเป่นเหน็บเจ็บระงม เวลานั้นคุณพระธุระน้ำ
เป่นยามค่ำเสือสางคร่างขรม จะหาน้ำล้างพักตร์แต่
สักอม ญวนก็ถมจ้างใครมันไม่เอา ทหารฝรั่งคนหนึ่ง
ทลึ่งรับ แล้วเดินกลับย้อนขึ้นบนพนเขา แต่ผู้เดียว
เสียวไส้หนักใจเรา มิดเหมือนเข้าทางถ้าได้น้ำมา เอา
เหรียญหนึ่งจึงรู้ฤทธิฝรั่ง ช่างสัจจังสมทหารการอาสา
ทั้งล่าสันขันขึงถลึงตา เหมือนยักษาใส่มฤคคึกคนอง
ครั้นรุ่งเช้าออกเดินบนเนินสูง ค่อยพยุงกายจรดสยด
สยอง แต่ความหนาวชาไปเหมือนใจปอง พันเขตร
ของเขาร้ายสยายทาง พวกกุลีที่เอามาดูหน้าจ้อย ทั้ง
เจ็บน้อยเจ็บมากเดินลากหาง ที่แยกของไม่ได้แทบ
วายวาง ให้เดินทางตัวเปล่าตามเขามา อันคนใช้นาย
บรรหารคลานมาหนึ่ง แทบจะถึงที่อยู่บนภูผา เดินไม่
ได้ ให้นั่งหลังอาชา ต้องหมอบมาบนอานวานเขาจูง ที่
ใครได้หยูกยาเอามาบ้าง ก็ได้วางตามมีคัมภีร์สูง

อาการซูดกับทรงต้องพยุง คนเปนฝูงเหลือบญญาดูตา
กัน นึกสงสารคนไทยร่วมไพร่พา แลวกมาราชกิจ
เหมือนจิตรฉัน จึงให้เปลของเราเอามาฮัน แท้จริงฉัน
ชอสำรองเปนของทาน ได้ขึนนอนเหมือนผู้ดีกุลีหาม
มันพักตามบาดงน่าสงสาร ทั้งหลังงอคอหายแทบวาย
ปราณ หัวยลำธารบ่มหินดินตะแคง หลวงคำณวนเมือ
คราวถูกหนาวมาก ริมผีปากแตกระยมกรมระแหง
ครันพ้นเขตรลำบากอยากสำแดง ขุนปรายแผลงคำ
ตลกถูกอกใจ หัวเราะฮาอ้าปากครากสนัด เหมือนมีด
ตัดเถือเชือดเลือดกไหล เล่นเอาเจ่อเผลอตนต้องทนไป
ไม่เกรงใจแผลปากลำบากพอ ฯ

◎ ครันถึงหัวยบุ้งฮงก็ลงพัก หยุดสำนักโรงมี
ดีกว่าหอ แต่นายทองพูดได้ลันไก่คลอ ช่วยกันยอ
ให้กินยาถามอาการ ครันรุ่งขึนเดินแซ่ไปแต่เช้า ถึง
บ้านเม้าพักพหลพลทหาร เปนย่อขึนฝรั่งเศสเขตร
กันดาร ต้องรำคาญถูกอาไศรยเพราะใกล้เคียง เจ้าของ

ห้องต้องหอบที่นอนฟูก ข้างขูงลูกหลานหนีไม่มีเถียง
ต้องร่นไปไอจามตามระเบียง ออกแซ่เสียงโรงเรือน
เขยอนโยน รวมทหารญวนกุลีใช่น้อย เกือบสามร้อย
หนวกหูเหมือนดูโขน ทั้งตัวเหามันเห็นเผ่นกระโจน
ต้องแกะโยนเกาะกระหน่ำกันร่ำไป เอาฝาโรงเปนพื้น
กับฟืนฟาก ฉุดกระชากหักมาไม่ปราไส เจ้าของห้อง
ต้องอดสกดใจ ถ้าเขาไปจึงได้ทำกรรมของตน คืน
วันนั้นนายทองร้องขอน้ำ คุณพระทำยารินให้กินหน
เปนยอดยาสำหรับเมื่ออัยจน ค่อยพื้นตนขึ้นมากอยาก
เข้าตัง ขอบุหรี่สูบปูยถูยเขละ ดูเหมือนจะหายสม
อารมณ์หวัง พอรุ่งเช้าใส่เปลหามเซซัง ตวันยังพอ
เที่ยงถึงฟองโท ฯ

◎ คิดหนทางลาวกายบ่นบ่ายเขา ไม่ทุเลาเมื่อย
ล้ามาออกโขย ได้เจ็ดวันพอดีกลิโซ ผอมโกงโก้
หิวโหยโรยกำลัง แต่นายทองพอถึงซึ่งสถาน ดับ
สังขารสิ้นใจเอาไปฝัง มิเผือกห่อพอมิดได้ปิดบัง พวก

ฝรั่งส่งศพคำรพไทย นายบรรหารแสนลห้อยค่อยสอน
ได้แต่ยืนเช็ดหน้าน้ำตาไหล ยิ่งอักอ่วนครวญคร่ำร่ำพิไร
แสนอาไลยนายทองนองน้ำตา ได้เห็นกันฉันญาติเมื่อ
คราวยาก มาพลัดพรากตับขันธ์ชัณษา สิ้นอายุหมด
ชาติญาติกา ไม่ทันลาเห็นใจให้หนทาง อันความ
ตายไม่ว่าชราหนุ่ม เนื้อหนังหุ้มห่อดิเปนผิสาง เกิด
เป่นรูปแล้วทำลายคงวายวาง อยู่ในกลางสังสาระนา
การ เหมือนอกเราคราวมาในบ้าชัฎ ต้องเสียงสัตย
ปลงธรรมกรรมฐาน ถืออเอาพระไตรรัตนชัชวาลย์
สมาทานภาวนารักษาธรรม กับพระยอดโมลิภูมิภพ
เปนจอมขบเวียงไชยไอศวรรย์ จงแคล้วคลาศนิราส
ไภยในอรัญ จวบถึงค้นนครามหานคร ด้วยมุ่งมาด
ปราถนาสามิภักดิ์ หมายเปนหลักพึ่งพิงดังสิงขร เมื่อ
จะถึงเวลาไม่อาวรณ์ เปนสิ้นตอนบุญกรรมธรรมดา ฯ

◎ ฝ่ายกัปตันฟองโทวะโรฝรั่ง ให้อยู่ยังโรงแย่ลก
แฝกเย่นฝา ล้วนพวกไทยใครไม่ย่นสนทนา ตามภาษา

สุขสบายข้างฝ่ายเรา ทั้งอาหารเนื้อวัวกับตัวไก่ อีกเหล้า
ไวก์กาแฟเบิกแก่เขา แต่ผักปลาไม่มีที่จะเอา ทั้งเย็น
เช้ากินประจำซ้ำกันไป ได้รอดตัวหัวกระเทียมพริก
กระยี่ ที่ได รีซอมาพออาไศรย ได้เงินต่อคอเวอนเมนต์
ไม่เปนไร เพราะผัดไปแต่ฮานอยค่อยประทัง ถึงอย่าง
นั้นน้ำปลาเวลาเคราะห์ มันจำเภาะราดรดจนหมดถัง
กุลีนั้นแยกหามแต่ลำพัง ไม่ระวังต้องอดหมดทุกคน
อันกับเข้าเบิกได้ในค่ายนี้ พอฉุนแกงผัดไม่ขัดสน
แต่หอมกระเทียมที่กินไปสิ้นตน ดเหลือทนหมดทน
วุ่นเต็มที นิจจาเอ๋ยมิยศมาอดยับ อดทั้งกับของกิน
จนสิ้นศรี จะหาซื้อผู้ใดก็ไม่มี เหมือนเข้าที่เอการักยา
กรรม เมื่อเคยได้รับประทานของหวานบ้าง มาแรม
ร้างที่ชุยอุปถัมภ์ เวลานอนร้อนฤดีเหมือนผ่า ให้
พลิกคว่ำพลิกหงายไม่วายตรอง คิดถึงเย่าเร้าถึง
ญาตินิราสนุช ไหนจะสุดร่ำไห้อาไลยหมอง มิคอย
กลับนับกิวาน้ำตานอง จะปกครองรูปโฉมไว้ โลมเรียม

ฤาจะคิดนอกทางสำอางโอ่ เที่ยวเล้โลดัดตอนเล่น
ซ่อนเสี่ยม โอ้คิดไปให้วิตกหัวอกเกรี่ยม กลัวจะ
เที่ยมกาไหล่ในทองแดง ยิ่งสงไสยในกมลทนเทวษ
มาค้นเหตุคุ้ยแคะแกะระแหง ไม่ควรคิดนอกทางมา
คลางแคลง เที่ยวเกี่ยวแว้งเก็บการพาลคนึง เมื่อ
ไรหนอจะเสร็จสำเร็จกิจ เวลาคิดครวญใคร่ก็ใจถึง แต่
ว่ากายยังมาเกินเดินตะบึง เคียวนขงอุดก้องอยู่ฟองโท
เห็นกุลีสำหรับอยู่กับค่าย ลำบากกายอนาถานัยตาโหล
ต้องอยู่ในคอกขังยังแต่โซ ผอมโกงโก้มีแต่กายลาย
ตุกแก เพราะกลัวหนีมิให้ออกมานอกได้ ยังมิใจ
พูดก่อหัวร่อแหว ไม่เห็นมันทุกข์ร้อนลงนอนแย บ้าง
รังแกด่าตีไม่หนีกัน เสือกังเกงร้อยริ้วนั่งหิวแห้ง ไม่
มีแรงโรยราแทบอาสัญ มีเหาเลนเปนประจำกรรม
ของมัน ต้องผลัดกันหาหัวค้นตัวเลน ถ้าเก็บได้ใส่ปาก
ไม่อยากเกลี้ยด เคียวละเอียดกินดูไม่รู้เห็น เขา

ว่ามันจะได้ตายไม่กลายเปน ได้มาเห็นเหลือทนที่คน
ญวน ยังพวกที่มากับเราเขาไม่กัก ให้หยุดพักนอกค่าย
คอยไต่สวน มีนายแถวกำกับนับจำนวน แต่ไม่อ้วน
อดออมผอมกริ่งกริว ได้กินเข้ากับเกลือเมื่อเดินป่า
ถือเอกาอยู่ข้างเคร่งตะเบงหิว แต่มาถึงเมืองนมปลาชิว
เทียวตกหิวมาแต่ห้วยกับกล้วยดง เวลารับเงินเดือน
เหมือนเศรษฐี ค่อยมั่งมีกว่าในคอกนอกประสงค์ เรย
รายกันซื้อหมูเป่นวง ช่วยกันลงมือฆ่าพอยาคอ ท
กินสุนัขหมักหมมต้มตะใคร้ ว่าใช้ได้คอร่อยไม่น้อย
หนอ ญวนเขาชอบทั้งเมืองไม่เคืองคอ ว่ารสต่อที่
สองรองสุกร แต่เหาเลนเปนทั่วทุกคนหมด สำหรับ
ยศของญวนควรขยอน เปนธรรมดาอาจิณกินจนพลอน
ไม่แคะค่อนพูดจาว่าประจาน คิดก็แสนปรานีกลิเอ๋ย
ต้องอยู่เลยมิได้กลับลับสถาน ตายไม่เว้นแต่ละวัน
ยามกันดาร มีแต่การขุดหลุมกันกรุ่มไป เพราะต้อง
คลานอานมาแต่นุ้ยเกม ตีนมือเย็มโซมสาดเลือดฝาด

ไหล ย่าที่แยกแตกบวมจนน่วมใน ยังซ้ำไข้มันกิน
สิ้นชีวา นี่หากของผ่อนไว้ลาวกายบ้าง เขาก่อสร้าง
ให้เปนคลังลังฉำฉา แบ่งเอาไว้ให้เขาพอเอามา ไม่
มรณาหมดจำนวนญวนกุลี ฯ

◎ อันค่ายนี้พึงเสียฝรั่งเศส เดิมเปนเขตรจีนอยู่
ต้องลู่หนี ฝรั่งพึงได้ครองในสองปี ขึ้นมาตีตั้งอำนาจ
รายฎรระอา เรือนเปนหมู่อยู่สักห้าสิบหลัง คนสะพรั่ง
หญิงชายหลายภาษา เมื่อเกิดศึกซุกซ่อนร้อนอรา
เดียวนี้มาพึงพักร่วมรักกัน แต่ไทยเหนือเปนประจำใน
สำนัก พูดรู้จักคำสยามแต่ความขัน เรียกตาเวนต้อง
เปนชื่อตาวัน ถึงเพียนกันพอเข้าใจชิงไหวพริบ แต่แต่งตัว
เหมือนจีนกินตะเกียบ ไว้ผมเปียเคียงญวนม้วนข้าง
หลัง เอาผ้าโพกหัวหูดเปนตัง ผู้หญิงยังสวมถุง
นุ่งเหมือนลาว นับถือผีมีหิ้งอยู่ในห้อง เปนภูตของ
ต้นแซ่ทั้งแก่สาว สำหรับไหว้เช้าเย็นเส้นหวานคาว
มีแม่ท้าวย่วยไข้ให้บนบาน ที่หุงเข้าเตาวางไว้ข้างฟูก

หลังเรือนปลูกโรงผิมิเปนศาล ไม่ว่าญาติคนไรที่วาย
ปราณ ให้อยู่ศาลพอประทังหลังละคน แม้นตาย
กันพรรณาภาษาเขา พิไรเร้าอย่าไม่น้อยกว่าร้อยหน
คนยังรุ่งวันยังค่ำเหมือนร่ำมนต์ ออกกาหลเซงแซ่
แอ๊ออ๊อย จนเอาศพไปผังค่อยยังชั่ว ไม่เห็นตัวคน
ตายก็หายหงอย แต่ผู้หญิงยลเยอนเหมือนฮานอย
ดูแช่มช้อยขาวนวลควรประคอง เขาว่าแม้นสู่ขอแล้ว
ก็ได้ สินสอดในสิบมันเปนชั้นสอง คือสิบเหรียญ
ได้เคลียเปนเมียรอง อยากจะลองไทยเหนือไม่เบื่อแล
แต่นกรังตังสติไม่ริรัก คิดถึงพักตร์ผ่องพ่วงแม่ดวงแข
หล่อนเปนผู้ผูกใจใส่กุญแจ เราจะแส่สุขคนเดียวก็
เสียวทรวง แล้วก็มาด้วยกิจจะผิดแบบ ได้แต่แอบ
ชมงามไม่ห้ามหวง สู่นั่งนอนร้อนรุ่มถึงพุ่มพวง ตั้ง
จิตรจ้วงทรมานร่ำคาญใจ ฯ

๏ อันชาวบ้านบางนมีได้เขลา คิดตำเข้าแปลก
ชนิดผิดวิไสย ไม่ต้องเปลืองแรงตนทุกคนไป แต่ตำ
ได้วันละครกยกเอามา มีกระเดื่องไปตั้งไว้ข้างห้วย

เอาน้ำช่วยถิบได้ไม่มุสา ขุดที่ทางเหมือนรางรอง
ชายคา น้ำไหลมาหนักหกยกได้ที่ แต่ช้ากว่าคน
หิบถิบกระเดือง ตามบ้านเมืองขัดข้องไม่ต้องสี่ อาไศรย
ด้วยมากกระเดืองจึงเปลืองดี ไปภูษาสนเวลาห้ากะยาย ฯ

◎ สำนักนมเจ้าเมืองเมื่อแต่ก่อน แลวมวยมรณ์
เบ่นเคราะห์เพราะสหาย คือท้าวไลใจทมิฬสิ้นผู้ชาย
ยกนิกายขึ้นมาหาพุดจากัน พอได้ทีจับมัดตัดศีรษะ
ไม่ทันจะรบสู้เปนคู่ขัน แลวก็ยกกลับไปเมืองไลพลัน
อริกันเคียวเข็ญเพราะเกณฑ์คน แต่ท้าวดินโศกซุดเปน
บุตรใหญ่ คิดเจ็บใจกว่าวันละพันหน อยากตอบแทน
แค้นเข้มอยู่เต็มทน แต่ผู้คนบอยบางทางก็ไกล จนอยู่
ในปกครองของฝรั่ง ถอยกำลังหมดปัญญาอัชฌาไศรย
ต้องเลี้ยงหมูชายเขาเอากำไร กับเกณฑ์ไพร่ส่งกับตัน
ให้ทันการ อันค่ายนี้มีกำแพงเปนแท่งหิน สงพันดิน
หกศอกยอกทหาร ให้นั่งยามตามไฟกันไภยพาล กว้าง
ประมาณสี่เส้นกั้นเปนวง ทหารอยู่โรงสูงมุงกระเบื้อง

กัยไว้เครื่องรบสำรองต้องประสงค์ รวมสิบเอ็ดห้องกั้น
ไว้มั่นคง แล้วยกธงขนหลังคาสง่าดี เรือนกัยต้นนั้น
หลังอยู่ข้างเล็ก ล้วนของเจ๊กสร้างตอนเมื่อก่อนหนี
กัยโรงหนึ่งขนมบ้งคลังก็มี ด้วยเป่นที่ค่ายสำคัญกัน
ศัตรู รวมทหารญวนฝรั่งร้อยห้าสิบ มีเครื่องดิบกะป๋อง
ปลากัยขาหมู แม้นข้าศึกล้อมค่ายหลายประตู ของกิน
อยู่รับรอดตลอดยี่ คืนวันหนึ่งหลวงคำณวนควรชนาน
พนักงานดินแดนกรมแผนที่ ตั้งกำบัดวัดทางวางวิธี
แต่บุรีลาวกายมาหลายวัน ครั้นถึงเมืองฟองโทคืน
โอภาส เดียรดายผ่องพาดาราหวัน จึงเบิดแอตรอมิ
เตอพลัน วัดดาวดั้นตามแบบดูแนบเนียน เอากล้อง
ส่องมองปรอททิหยอดไว้ แล้วบอกให้นายบรรหารด้าน
เสมียน สอบนิมิตคิดสกัดบันทะเบียน แล้วจิดเขียน
สมุดเช่นเปนบาญชี ฯ

◎ ครั้นหยุดพักฟองโหระโหฐาน หลายวันวาร
อ้วนท้วนเปนนวนศรี พอเช้าตรู่สุริยันเปนวันดี ยก

โยธิต่อไปเมืองไลเจา มีทางรายแต่น้อยสักร้อยเส้น
แล้วก็เปนแนวเดินบนเนินเขา พวกฝรั่งสั่งว่าอย่าดเยา
ยังเปนเหล่าแดนช่อคอยต่อแย ฯ

◎ ครั้นถึงน้ำซองนาเย็นพายับ มีเรือรับส่งข้ามตาม
กระแส กับตัดไม้ไผ่ตงลงทำแพ เสียงเซงแซ่พร้อม
เสร็จสำเร็จนอน คืนวันนั้นเดือนตกสักหกทุ่ม มีคน
คุมลายลักษณ์ซองอักษร เปนหนังสือราชการประทาน
พร กับสมรมีตอบน่าขอบใจ อีกหนังสือถือสารอ่านไม่
หลับ เพราะได้รับคำของมิตรพิสมัย ว่าอยู่ดีกินดี
พรพิไร ไว้อาไลยสั่งกำชับรับประกัน กับเหน็บแนม
แย้มเย้าเปนเค้าเงื่อน ดูเหมือนเตือนให้อาไลยชื่นใจฉัน
ยิ่งตรองตรึกนึกไปเห็นไรพ้น เวลาวันโลมสั่งกำลังครวญ
มาไกลอกตกอับเหลือปรับทุกข์ พี่บอกสุขกลัวจะโศก
โรคกำศรวญ ไยมาตอบต้นเต้นเปนสำนวน มีกระบวร
ร่ำไปไม่วายเลย คิดขึ้นมาน่าแค้นแล้วแสนรัก อกจะหัก
เสียเพราะร้างห่างเชนย เปนนิไสยสัตว์ที่จากเชย เขา

ต้องเอ่ยกั้นกางด้วยทางงอน นึกขอบใจไทยเหนือ
เหมือนเสือป่า ช่างอุส่าห์บุกตามข้ามสิงขร จนมืด
ค่ำคลำเดินเชิญสนทร เขาข้างออนคล่องใช้ไปรสนีย์
ครั้นรุ่งเช้าเดินลำยากตากแต่แดด มันช่างแผดร้อน
รนลนฉิว ก็เพราะต้นพฤกษาหาไม่มี เบ่นคิริโลันเลียน
เตียนนัยตา อันบ้านย่อริมทางเห็นร้างยับ หนทางทัพ
เปอร์โนโร่เข้าบ่า เปนกองแรกของฝรั่งเซซังมา เมื่อ
ก่อนหน้าเรานิสัยสวัน ฯ

◎ ถึงเมืองล่าเคหาอยู่ยอดเขา แลดูเย่าเปนกระจุก
สนุกขัน แต่ไกลตามืดหมอกออกเปนควัน เขาอยู่กัน
ตามใจเพราะไกลทาง เห็นกุลีมาตายวายชีวิต นั่ง
ดับจิตรพิงเขาราวกับย่าง ห่มกระสอบคาดเถาวัลย์ยิงพ้น
พลาง แขนยังกางถือไม้เท้าน่ามานาน เขาว่าทัพเปอร์
โนโกลาหล แกยกพลมากำหรายปรายสถาน กลถึง
สามพันยามกันดาร จะวายปราณสักเท่าไรไม่ได้ความ
ในวันนั้นค่ำนอนบนดอนเขา ถึงบันเทาเหนือยเหน็จยัง

เข็ดขาม พยุฝนฮือโหมเสียงโครมคราม พอสักยาม
เศษพัดอัศจรรย์ ลูกเห็บตกลงมาแต่อากาศ ม้าฟ้าขาด
ตกตลึงอึงสนั่น แต่ละก้อนน่ากลัวตัวฉกรรจ์ อย่าง
กลางนั้นไข่เป็ดเท่าเม็ดโทน ถูกกุลีหัวแตกร้องแรกเอ็ด
โดนอ้ายเม็ดใหญ่หยอกต้องออกโขน นายบรรหาร
หนึ่งแห่งหน้าแข้งโปน เสียงตะโกนทั้งทัพเหมือนขับนก
กลางทุ่งนอนก้อนละลายกลายเปนน้ำ ช่างเย็นฉ่ำจับหัว
ใจเข้าในอก ไม่แกล้งอวดปวดกระดกเหมือนลกนก
ต้องสั่นงกนั่งแช่แย่ตารัก เสือกางเกงเบียกป่อนหนาว
จอนจ่อ ทุ่นอนห่อขึ้นมาวางไว้กลางตัก จนครึ่งคืนจึง
ได้ซาเวลาพัก เหลือที่จักเดือดร้อนนอนคลุมโปง พอ
เช้าตรู่สุริยานภาผ่อง จัดเข้าของมุ่งเขมันเปนโขยง
เลียบไปตามเหวเหินเดินตะโพง ดูเลื่นโล่งภูกลิ่วหวาด
หวิวใจ ฯ

◎ พอถึงลำน้ำตันตวันเที่ยง หยุดพร้อมเพรียงที่
ท่าชลาไหล มีเรือข้ามมารับกองทัพไป เข้าอยู่ในที่

พักเรียกบักตัน เห็นเรือนสักสิบหลังดังกรอบแกรบ
ทั้งคับแคบที่สถิตเหมือนติดขัน สกปรกเต็มทีมีแมงวัน
อเนกอนันต์เหลือล้นทนระมาน อันค่ายนี้เป่นที่ของพวกช่อ
น้ำใจคอเหี้ยมเกรียมเทียมทหาร เมื่อกองทัพเปอร์โน
สโมธาน คุมทหารจะไปเมืองไลเจา ขุดหลุมพลีตี
แตะสนามเพลาะ เอาเสียมเซาะเป่นคูเพราะรู้เท่า ราย
อยู่ตรงท่าข้ามตามลำเนา มีทั้งเสาบกขันกันลูกบ่น
ไปนับดูรู้ว่าสิบสามแห่ง ช่างแขงแรงเหลือบ่ญญาจะ
ผ่าผัน หมายจะโต้ทานทัพให้กลับคืน ผัดนั่นเตรียมตัว
ไม่กลัวใคร เวลานั้นเปอร์โนสโมสร คุมนิกรเดินพหล
พลไหย พอเช้าตรู่สุริยานภาไลย บังเอินไอเขาออก
เป่นหมอกมน ครั้นกองหน้าถึงท่าทางเฉนียน สิ้นความ
เพียรพาหนะของพหล จึ่งเบาแตรเป่นสมมุติให้หยุดพล
พักผู้คนพร้อมกันที่นั่นเอง ทันใดนั้นพอแตรแซ่หูช่อ
มันแขงขอทุกกระบอกกรอกเขนง ยงกระหนาราดวย
ยันดังครันเครง ไม่กลัวเกรงฤทธิ์ฝรั่งว่าอย่างไร ฯ

◎ ฝ่ายกองทัพเปอร์โนโทโสมาก สั่งให้ลากปืน
ออกกระยอกใหญ่ ยิงโต้หน้าไว้พลางให้วางใจ แล้วสั่ง
ให้เหล่าทหารชาญฉกรรจ์ ข้ามแม่น้ำขึ้นฝั่งเข้าหลังค่าย
ก็สมหมายยินดีลั่นถัน ถูกชนิดยิ่นชะงักชักศัน
รุกโรมรันล้อมช่อทรชน ฯ

◎ ฝ่ายเจ้าช่อกขยาดชลาดฝรั่ง เหลือกำลังหัวพอง
สยองขน จะสู้รบสุดรับเข้าอัดจน ทิ้งตำบลยักตันใน
ทันใด ขึ้นคร่ำหน้าต้องล่าทัพ ไม่ให้จับเอามาเชือด
จนเลือดไหล ที่ต้องตายในสมรภูมิไชย สาแก่ใจ
ที่มันคิดเปนจิตรพาล แล้วเปอร์โนข้ามมาพร้อมหน้าหมด
ให้กำหนดตรวจทัพนับทหาร จึงรู้ว่าตายกันประจัญบาน
นับประมาณรวมเสร็จสิบเอ็จคน ได้สิบทรายอย่างนี้
มิได้เห็น ด้วยเราเปนกองหลังพังนสนธิ์ เหมือนเขาช่วย
ล่วงหน้ามาประจญ วางผู้คนเปนที่พักไว้ยักตัน หลังค่าย
มิศาลเจ้าเท่าโรงรั้ว มิทั้งตัวกระถางธูปรูปลั่นถัน ทั้ง
หน้าดำหน้าแดงแขงแรงครัน ถือกั้นหยั่นขวานปลูธนู

ทวน ไยไม่สู้พวกฮ่อมันต่อรบ เครื่องม้อครบเหม้อน
ทหารด่านเสฉวน ฤๅฦกลยุกหลงงงกระบวร ไม่อาจ
ช้วนเล่าปี่เปอรโน เจ้าเตลิดเบิดเจ๋วดเสด็จกลับ ด้วย
อดตับหมูไก่ใบตั้งโอ๋ ไม่มีใครให้เสวยจะเลยโซ ต้อง
เจ๋าโล่ตามอ้ายฮ่อไปขอกิน รูปถวายไม้จริงที่ทิ้งอยู่
ยานประตูแผ่นใหญ่บันไดหิน ถูกริบมาบ่กรายเปนค่าย
ดิน จนโทรมสิ้นมีแต่โครงดูโกรงเกรง ตุ๊กตาหน้า
ลั่นถันทหารเจ้า ต้องมาเผ่าดินท่าตาเขมง ทั้งกลางค่าย
รายตั้งเล่นตามเพลง โดนนักเลงยุโรปเบ่ยนเบ่ยพ่
เอาพอ เวลาที่รบรานชาวบ้านช่อง เก็บเข้าของทิ้งที่
ออกหนีสอ ไปซุ่มซ่อนตามเขาเปนเหล่ากอ เดียวน
พอสงบทัพก็กลับมา ปลูกเรือนอยู่แต่ละหลังเหม้อน
ขังสัตว์ ต้องเบ่ยดยัดยุ่มย่ามตามภาษา เด็กผู้ใหญ่
ซ้อแซ้แก่ชรา กินเข้าปลากับใบตองรองเหม้อนจาน
ได้พักอยู่ดูตำบลชนบท จึงทรายหมดทั่วประเทศเขตร
สถาน แล้วออกจากสำนักไม่พักนาน ตามกันดารเดิน

ทัพบรรพตา หลวงคำณวนนายบรรหารท่านขุนปราบ
ออกเข็ดหลายเหลือเหนอยว่าเมอยขา พร้อมใจกัน
ลงเรือเชือกันยา ทำหลังคาแล้วไปด้วยใบตอง ผ้าขริว
ตอกหมันชันหายาก ดูรอยถากเปนระนาวมีเจ้าของ
ต้องงอนหง่อคอตั้งนั่งหย่องยอง แต่ทางสองวันไปถึง
ไลเจา อันตัวฉันเปนเวราต้องมาบก ชะตาตกแซเชือน
ไม่เหมือนเขา นึกแต่เพียงรอดตายกายของเรา สิ้น
อ้ายเต่าแล้วมีหน้าซ้ำต้องเดิน มีห้วยย่อย่อมันใส่ไว้
ยาพิษ เปนจนจิตรในลำเนาภูเขาเขิน นอนค้างคืน
บนคิรีมีเปนเนิน แล้วมุ่งเมินถึงถนเรียกชินนัว มี
บ้านช่องสองหมู่ดูแทบร้อย ผู้คนน้อยหนีเสียทั้งเมียผัว
เมอเปอร์โนยกมาก็น่ากลัว รบเต็มตัวตั้งหลักเหมือน
บักตัน แต่เจ้าย่อท้อฤทธิคิดขยาด ร่นเรียราดสู้รบไม่
ขบขัน ยิงถกแต่กลิ้นชีวัน พลชันธ์ปลอดตายสบายดี
แต่ย่อทิคุมทัพคับไปบ้าง ผึงอยู่ข้างชายดงบ่กธึงสี
เหมือนปรำตามภาษาบ่าวิธิ ว่าส่งผีขึนสวรรค์กันอบาย

ได้พักอยู่บ้านร้างหมดทั้งทัพ มีห้องหับโปร่งเหมือนกับ
เดือนหงาย พอรุ่งข้ามน้ำน้ำวท่วมกาย เดินเรี่ยงราย
ไปตลอดยอดคิรี ตั้งแต่มาหาหนทางที่ราบน้อย ไม่
เรี่ยรี่ร้อยเพื่องพังเหมือนกรุงศรี ถึงจะให้ราชรถยศทวี
จะขับขี่พันเผื่อเหลือบญญา สังเกตทางอย่างคลื่นมหา
สมุท ต้องรีบรุดเดินขัดสยัดขา พวกฝรั่งตัวดีที่มีมา
ยังระอาออกคอท้อทุกคน แต่คุณพระไพรัชสันทัดท่อง
ไม่เห็นร้องว่าเหนื่อยเมื่อยสักหน กับเซนเยมผู้ส่งก็
คงทน ซ้ำกังวลช่วยระวังทั้งกลี อันตัวเราแต่ไหนก็ไม่
เหนื่อย จำเพาะเมื่อยเกือบจะถึงกังวิถี แต่แลเห็น
ไลเจาเย่าเรือนมี ยิ่งทวีหอบกระเหมือบดูเกือบตาย
คิดหนทางเจ็ดโมงโคลงศีรษะ เปนระยะจนถึงพอกึ่ง
ย่าย เข้าพักอยู่โรงหญ้าทั้งห้านาย ระงับกายตามเรื่อง
เรียกเมืองไล ไม่มีเจ้าต้องเอาเปนชื่อแท้ อย่าคิดแส่
นึกพะวงทำสงไสย ทั้งย่อลาวชาวเหนือเรียกเพรื่อไป
ว่าเมืองไลญวนขอต่อที่เจา พบขุนนางป่าวที่มียศ

เหมือนนักพรตเดินชาญชำนาญเขา มาแต่หลวงพระบาง
ทางไม่เบา ถึงไลเจาจันตคามสิบสามวัน ทหารไทย
มาด้วยช่วยรักษา ได้เห็นหน้าคนไทยชื่นใจฉัน รวม
เก้าคนที่มาทั้งชายน้ต์ ดูเข้มขันแขงณรงค์คงกำลัง
แล้วบอกว่าเมื่อมาใกล้เมืองฮั่ว เดินเลียบรั้วบ้านซ่อ
พอให้หลัง ยิงออกมาจากบ้านสท้านบ่ง เหลือระวัง
แต่ลูกไม่ถูกใคร จึงได้เตรียมทุกกระบอกกรอกเอาบ้าง
เสียงโผงผางรกกระชั้นสนั่นไหว อ้ายจีนซ่อท้อศักดา
ระอาใจ ทหารไทยยิงตระหน่ำด้วยชำนาญ หางหนูชี้
หน้าขึ้นเขาทิ้งเย่าหมด ต้องรู้รสคนสยามคร้ามทหาร
น่าชื่นชมสมอำนาจราชการ แล้วเชี่ยวชาญเชิงอาวุธ
ยุทธนา แม้นสู้ศึกคงจะฮึกยิ่งกว่านี้ เข้าต่อตีแต่ละตน
ทนอาสา ไม่คิดกับร่างกายวายชีวา ต้องก้มหน้ารับ
สนองฉลองคุณ หมายจะหาความชอบประกอบชื่อ
ตลอดฤๅลูกหลานเปนการหนุน ไม่ย่อท้อพาลาที่ทารุณ
ยิงเปนจุณหาญหักด้วยศักดา คิดถึงซ่อโมหันธ์มันทธาตุ

เที่ยวรอนราชชนบทถ้อยศถา ลอยอยู่กันในขันธเสมา
อหังกาเกินการเที่ยวพาลยิ่ง เมื่อคราวนี้ถึงสิ้สิบคนเศษ
อวดฤทธิ์เดชรบสู้เหมือนผู้หญิง เห็นทหารกับกลิ้จะตีชิง
ไยจึ่งวิ่งไทยเราแต่เก้าคน อันตัวกล้าชายันต์ดูซ้อ ๆ
แต่ผมือเจนศึกเคยผึกฝน แล้วป้องกันฝรั่งไม่หางตน
คือท่านคนที่มาที่ป่าวิ เขาเขียนชื่อนายคงลงอักษร
ขออาภรณ์เพิ่มพักตร์เปนศักดิ์ศรี ไปยังเมืองตังเกี๋ย
ไม่เสียที คือความดีแขงกล้าชายันต์คง เขาอยู่ใน
กำปั่นทหารหน้า ต้องขึ้นมาหลวงพระบางทางประสงค์
อยู่ในหลวงดัสกรรอนณรงค์ จะยืนยงศักดาสง่าครัน
แล้วคุณพระให้บำนาญทหารหมด เพราะความอดเดินป่า
พนาสัณฑ์ เปนกำลังราชการเจ้าขานกัน ด้วยเขตรขันธ
คับแค้นทั่วแดนไล แล้วท่านพยพูดจาวิสาสะ เปนธุระ
ราชกิจโดยจิตรใส พอรุ่งขึ้นสองทิวาก็คลาไคล กลับ
แดนไทยตามกระทรวงหลวงพระบาง ข้างฝ่ายเราไม่
ถึงยทกำหนดกลับ นอนกระสับกระส่ายตัวเหมือนกลัว

สาง เพราะอากาศวิปริตผิดนภางค์ ถ้าปะลางวันร้อน
เหมือนนอนไฟ ลางวันหมอกมืดมัวทั่วทิศา ต้องห่มผ้า
ซ้อนซับเหมือนจับไข้ ทั้งร้อนหนาวผลัดกันทุกวันไป
แม้นธาตุใครย่อหย่อนต้องนอนคราง ยิ่งคับแค้นเข้าปลา
แลอาหาร แสนกันดารสารพัดจะขัดขวาง แต่เข้าของ
ต้องผ่อนไว้เรียทาง จึงยอยบางการสเบียงจะเลียงกาย
ไม้ขีดไฟขายกลักละเจ็ดอัฐ เกลือกขัดชั่งละเหรียญ
เจียนฉิบหาย พวกทหารมารินต้องกินควาย ถึงตัวนาย
เหมือนเราก็เอาดี ลางวันเถือเนื้อโคมาให้บ้าง พอ
ได้ย่างมังสาทำกะหรี่ ยักผัดเจียวให้กลายหลายวิธี
ก็ไม่หนีเนื้อไก่โคกระบือ อันผักหญ้าหาแกมไม่มีเชือ
ถึงจะเบือเชิงกับต้องนับถือ แต่ไม่เหมือนบ้านเมืองที่
เลองฦๅ เขาขนช้อของกินแผ่นดินไทย อันตัวเราก็มา
ในข้าหลวง เปนกระทรวงฝ่ายสยามตามวิไสย ฝรั่งเศส

เขารับกำกับไป ตามทางไมตริกรุงบำรุงการ มิเงินทอง
สารพัดจัดสำหรับ ให้ซื้อกับผักปลาแลอาหาร แต่
หาซื้อไม่มิทกันดาร ด้วยชาวบ้านยังพลัดกระจัด
กระจาย ฯ

◎ อันเมืองนี้เขาฦๅชื่อกระฉ่อน เปนนครคบโจรคน
ทั้งหลาย คือท้าวไลใจชั่วเปนตัวนาย เขย่งกายคุมช่อ
ทรชน ล้วนพวกหลิ่งฟูหางหนูสั้น ที่แตกดั้นเซซัด
ด้วยขัดสน จึงคบกันทำศึกดาจลาจล นึกว่าตนเต็ม
อำนาจอาจณรงค์ มิทหารเดนตายทำกายก้อ ล้วนแต่
ช่อสิ้นคิดหมดพิษสง เหิมกำลังตั้งใหญ่อยู่ในดง จิตร
ทนงแขงขาว่าตำบล จะตั้งตัวเปนองค์หลงด้วยโลภ ใจ
ละโมภโมหะอกุศล เหมือนเอากลิ่นเสือปลามาทาตน
ชุมนุมพลจิตรพาลสันดานเมา ไม่อ่อนน้อมยอมเดช
ประเทศไหน ครองเมืองไลนั่งถ่านอยู่ชานเขา ทั้ง
บ้านเรือนเหมือนวางไว้กลางเตา ยังโฉดเขลาอวด
อำนาจทำอาจองค์ เหมือนแมงป่องพิษสว่างที่หางน้อย

ชูจะงอยกันกางเปนหางหงส์ จะยุทธนาวาสุกรีอันมีพงศ
ยังทนงไม่รู้สึกสำนึกตาย เที่ยวเบียดเบียนไพร่ฟ้าประชา
ราษฎร์ ข้าพระยาทชนยทร่วมกฎหมาย เมื่อเคราะห์ดี
ผียังประทังกาย ถ้าเคราะห์ร้ายแล้วต้องรู้ว่ากูพาล แต่
เจ้าเมืองฟองโทไม่โอหัง เปนเหมือนดังญาตมิตร์ก็คิด
ผลาญ เพราะอาเภทวิปริตผิดสันดาน จึงทำการแตก
หลักสามัคคี ราษฎรที่อาไศรยตามชายป่า เที่ยวกวาด
มาเปนกำลังยังแต่ผี ถ้าขัดแข็งดึงดื้อจะถือดี ก็ฆ่าตี
เติมซ้ำทำประจาน เที่ยวนเข็ดฤทธิ์ไทยใจระย่อ ด้วย
สร้างต่อมาไม่ครื้อมือทหาร จนเหมือนเสือที่ขังหมด
รังควาน ยังแต่ร่านกินไก่ในกระทอ จะหนีเข้าตังเกย
ก็เสียหัว ด้วยความกลัวฝรั่งที่ชังช่อ เขาเปนผู้ป้องกัน
พันหลักตอ ไม่ให้ก่อกองผู้ร้ายข้างปลายแดน โอ้ท้าว
ไลไทยเหนือเปนเชื้อเหมือง มันเข้าเรืองนิวไรแต่ได้แหวน
มิเขตรขัณฑ์จันตคามอยู่ตามแกน ต้องโลดแล่นซ่อน
เร้นไม่เห็นตัว เพราะล่าทัพเปอร์โนฝรั่งเศส จึงละเขตร

หนีเสียทั้งเมียผัว เกียเข้าของอพยพครบทุกครัว ด้วย
ความกลัวตกใจทิ้งไสเขา ทั้งบ้านช่องยังฉางกับรางหม
ไม่ให้อยู่เปนของใครเอาไฟเผา จนไหม้โทรมทั้งบุรีเปน
ขี้เทา เหมือนกลางเตาหมดสิ้นแผ่นดินเกรียม ประ
เดียวนี้ฝรั่งเข้าตั้งมั่น ทำค่ายกั้นเกียกากกากด้วยเสียม
ทั้งสูงรายปรายทีกว่าเทียม ช่างเตียนเรียมกว่าเก่า
ของท้าวไล ปลูกโรงแปลกแฝกหญ้าสิบห้าหลัง ทหาร
นั่งยามยืนบันไสว อยู่ล้องกันเมืองเสือทเหลือไฟ บำรุง
ได้ตามชอบเปนชอบกัน มีทหารญวนฝรั่งอยู่สามร้อย
ประจำคอยรับตรวจกันกวดขัน ไม่ไว้ใจเจ้าของคอย
ล้องกัน กลัวย่อมันสมทบมารบกวน อันบ้านของท้าวไล
ที่ใจแขง มีกำแพงเท่าจังหวัดขนัดสวน ฝรั่งปลูกโรง
ใหญ่ไว้จำนวน คือของควรเปนลำเลียงสเบียงกรัง ซุ้ม
ประตูหน้าบันนั้นจำรึก เปนตัวหมึกปฤศนาข้างหน้าหลัง
ว่าท้าวไลใจบุญกรุณฉนัง เปนผู้รั้งครองนครอักษรญวน
คิดก็แสนเวทนามาไม่พบ เขาว่าหลบเลอมเหเข้าเสวน

มิแต่ชื่อเผ่าประตูไม่ควร หมดเพลงทวนฤทธิ์เดชเข็ดจนตาย ถ้าแม้นไปนอบน้อมพระจอมราช พึงอำนาจกรุงสยามตามกฎหมาย เสียเมื่อครั้งรู้ตัวอย่ากลัวอาย คงสบายรุ่งเรืองสยเมืองไล ไม่ต้องเปนของเขาชาวตังเกี๋ย ทางไดเสียควรคิดวินิจฉัย ฝรั่งครองตองกินกับดินไทย เปนเมืองไมตรีกันเหมือนพันธุ์พงศ เมื่อเห็นผิดแล้วไม่คิดหาที่ชอบ ใครจะปลอยวอนกามาเปนหงส์ จนแผ่นดินไม่มีอย่ล่เข้าดง ไม่มั่นคงเหมือนบริหลิยงฟู แต่พรรคพวกยังกระเจิงเหลิงอำนาจ เหมือนยีศาจสำหรับไพรไว้หางหนู เที่ยวป่ลันหายคอนกินสันประตู เปนศัตรูของฝรั่งจรั่งกาล ต้องออกตรวจตามบ่าโดยสาเหต ฝรั่งเศสพบขุมหลุมเข้าสาร ที่ผ่งไว้แห่งหนึ่งสักครึ่งลาน เลยงทหารกินจบได้ครบบ์ ด้วยตั้งค่ายสวมเมืองเขาเครื่องอด แต่วายศแลอานาจดงราชสห ถ้าแม้นไม่ส่งสเบียงเลยงชีว สักครึ่งบ่ขนมบ่งหมดคลังตาย อันทางนี้ไม่เห็นจะเปนผล ใครจะทนยากหน้า

มาค้าขาย ในแม่น้ำก็เปนหินล้วนดินทราย ถึงเรือพาย
ก็ต้องเข็นเอ็นขนเกลียว เหตฉนจึงกันดารอาหารนัก
ไม่มีหลักแน่แท้จะแลเหลียว พวกทหารต้องหามายา
เยียว จึงออกเที่ยวยิงควายไม่วายวัน อันเมืองไล
ไชยภูมิดูผึ่งผาย เข้าที่ค่ายท่ารบดูขบขัน ยาวแปดเส้น
เปนสง่าน่ารำพรรณ แต่กว้างนั้นสี่เส้นแลเปนแนว ที่
หลังเมืองมีเขาเอาทำป้อม ยกไม้ล้อมเปนกระบังข้าง
สะแถว เหมือนชากบโอยบริไม่วิ่งแวว ขนเขาแพ้วยกยิง
ว่าคงครอง ทั้งพนเมืองเปนเนินแนวตลิ่ง แลดูวิงเวียน
ตาน่าสยอง ทั้งขนลงคงหอยสอยเหมือนซอง แล้ว
มีกองหินหาดลาดลงไป อันน้ำแท้ซองนาอยู่ขวาซ้าย
เรือแจวพายมองเขม้นก็เห็นใกล้ เปนรางลงบรรจบทบ
น้ำใส แล้วเลยไหลรวมสามตกน้ำดำ ทั้งสี่แยกอยู่หน้า
ภาราน์ ตรงคีรีภูมิฐานเปนด่านขำ กับวิถีมาแถงแขวง
เชิงคำ รวมประจำอยู่หน้าทั้งห้าทาง แม้นไพรีมาทั้ง
น้ำบก ไม่อาจยกเข้าประชิดด้วยกีดขวาง เพราะป้อม

เขาหลังบุรีมีกันกาง ยิงเล่นต่างฝูงเนื้อไม่เหลือคน
แม้นท้าวไลกัดพันบ่องกันถ่น คงเต็มกินข้าศึกไม่ตึกขิน
คนละทียิงถูกด้วยลูกปืน ล้มทั้งยืนเหมือนกันอันตราย
แต่จิตรใจใช่ทหารสันดานขลาด ออกขยาดทั้งเรองเครอง
ฉิบหาย เพราะเสียด่านหลายตำบลผู้คนตาย หมด
แยบคายสันบ่ญญาเข้าตาจน อันเมองนทสถิตอยู่กลาง
ย่าน ตั้งอยู่ด้านตวันตกยกถนน เดินลงมาหลวงพระบาง
ทางตำบล ภวดลเรียงามสิบสามวัน ได้ทราบว่าเมือง
แถงแขวงสยาม จันตคามทั้งประเทศทั่วเขตรขัณฑ์
ไม่มีคนรนรุดมุดอรัญ ตกใจกันชุนละมุนออกวุ่นวาย
อันพวกไทยกับฝรั่งต้องยั้งยับ จะเดินทัพต่อไปก็ใจหาย
ด้วยขัดขวางทางสเบียงจะเลียงกาย กินขยายเย็นเช้า
ทั้งเข้าปลา พวกกลีมีกำลังเสมอมด แต่ว่าอดเกือบตาย
คล้ายสวา พาชีมีแต่โครงดูโปร่งตา ชั้นแต่หญ้าก็
ถันดารในบ้านเมือง ฯ

๏ ฝ่ายข้าหลวงกรุงไทยมไหศูรย์ รุกขมูลหยุด
สำนักดพักตร์เหลือง ยิ่งตรึกตรองก็กันดารเปนการ
เปลือง แต่ว่าเรื่องไข้เจ็บไม่เหน็บแนม ด้วยเดชะมนุชา
ธิเบนทร์ราช ทรงประสาทดับร้อนอวยพรแถม กับอุส่าห์
สาธิมตสกดแกม น้ำใจแจ่มจบหัดถ์มัสการ จึ่งได้ปลอด
รอดบ่วงห่วงพยาธิ์ แห่งข้าบาทมูลิกามหาศาล สุขสบาย
ทั่วกันทุกวันวาร แสนสำราญสบายไถงอยู่ไลเจา สิบสอง
วันเตรียมกันที่จะกลับ เชนเยมกับกลิทหารเดินชานเขา
แต่พวกไทยข้าหลวงกระทรวงเรา ตามใจเขาผู้ส่งให้
ลงเรือ มาตามน้ำซองนามะหาห้วย มีคนช่วยถ่อพาย
เปนไทยเหนือ ทั้งแก่งกองหินผาเหมือนนาเกลือ มัน
มีเพรือไปทุกคุ้งยุ่งกับเรา ต้องเดินหาดแต่เรือไทย
เหนือเข็น ด้วยลูกเปนตอน ๆ ดอนภูเขา แลวมีเชือก
กะรังยังตะเภา ขึนลงเท้าไม่ทันแห้งแก่งซองนา เห็น
ชนิห้อยไม้อยู่ชายเขา มีลูกเต้าโลดเลียวเหนียวพฤกษา
มองลูกไม้หิวโหนโยนกายา ดูหน้าตาช่างละม้ายคล้าย

กับคน แต่กำเนิดนั้นเกิดด้วยหญิงชั่ว จึงมีตัวตั้งสัตว์
ปฏิสนธิ์ เดิมเปนนางโมราเข้าตาขน ถูกเวทมนต์สาย
พักตร์มัฆวาน เพราะนอกใจแล้วมิหนำซ้ำฆ่าผัว ชอ
จึงชั่วติดมาอาวสาน ก็สมกับที่จริงเปนหญิงพาล ต้อง
ทรมานหมดญาติชาติชะนี เสียงไก่บ้าท้าขันอยู่เจอยแจ้ว
วังเวงแว่วหวาดใจในวิถี ทั้งเรไรหริ่งร้องก้องคีรี ดู
เปนที่หวาดหวามตามอรัญ เห็นน้ำพุ่งขาวยาวเปนสาย
ฟองกระจายดเล่นก็เห็นขัน ยิ่งพุ่งไปให้ฉงนมักขนชัน
เสียงสนั่นในคีรีดังมีคน ได้ยินเหมือนขานยาวฤา
เบ้าสังข์ ยิ่งเงี่ยฟังเย็นจิตรคิดฉงน แม้นน้องแก้วกัลยา
ได้มายล จะหวาดตนตัวสั่นรัดบั้นเอว ด้วยเปนคน
ขวัญอ่อนนอนสดุ้ง มาเห็นคุ้งเขาง้ำเปนถ้ำเหว จะต้อง
ปลอยร่ำไปมิใช่เลว คิดถึงเอวอ่อนขวัญร่ำพรรณพลาง
จนมาถึงยักต้นสามวันถ้วน แล้วเดินด่วนรีบรัดไม่ขัดขวาง
พร้อมกลิ่มทหารที่ชาญทาง กับขุนนางเซนเยม
ก็เปรมปรีดิ์ อีกสองวันบัลลุฟองโทสถาน แสนสำราญ

จริงจริงเหมือนว่าจี่ แต่ต้องพักรอคอยคอนวอยมี ทหาร
ที่ไปเปนทัพรับสเบียง ครั้นถึงวันกำหนดยทฝรั่ง ก็
พร้อมพรั่งอัดแอออกแซ่เสียง พอรุ่งออกจากค่ายเดิน
รายเรียง ก็พร้อมเพรียงทั้งกุลีมันดีใจ ด้วยจะกลับ
ชานอยคอยแต่ถาม มันทรายความนับเวลาดูหน้าใส
เพราะคิดถึงว่านเครือเหลือบรรไลย ที่เจ็บไข้เดินตาม
กันหลามมา ฯ

◎ ถึงลาวกายนับได้เจ็ดวันครบ ไม่เมื่อยขบทั่วกัน
ก็หรรษา คอมมันดันจัดให้ไปนาวา ล่องลงมาตามลำ
แม่น้ำแดง แต่เซนเยมบริภูชกับคุณพระ ลงเรือ
ฉลอมต่อคนถ่อแข็ง ชอศกิดติดประทุนที่หมุนแรง
เขาทำแผลงสำหรับใช้ที่ในชล อันพวกเราสี่นายไป
ลำหนึ่ง ทั้งเรือตงร่วรำเหมือนน้ำฝน มีญวนแจวถ่อ
พายก็หลายคน แต่เหลือทนคับแคบดแทบตาย ทั้ง
กุลีโดยสานทหารด้วย คนเจ็บป่วยลงมายัดอัดหลาย
จะนั่งนอนงอนหง่อต้องห่อกาย ดูคล้าย ๆ หิบมัจฉา

ช่ลาซดิน เรือที่มาห้าล่ำมิใช่น้อย รวมกว่าร้อยคนนอน
เหมือนก้อนหิน เวลาหนึ่งหยดหาอาหารกิน พอเสร็จสิ้น
เขาไล่ไถ่กุลี เพราะพาหนักมักเรือจะติดหาด วิ่งเกลือน
กลาดน่าสังเวชเหมือนเปรตผี เที่ยวลุยน้ำเพียงคอขอ
ไปที ดูสักสี่สิบคนอลมาน วิ่งร้องไห้ตะกายเรือเหลือ
ลำยาก โอ้คนยากอนาถน่าสงสาร เขาถีบทุบเตะต่อย
ดอยจนอาน ไม่อาจคลานขึ้นมาหน้าตาโน ต้องขึ้นเดิน
บนตลิ่งวิ่งเหมือนเนื้อ พวกในเรือด่าแต่แต๋วแม่โย๋ เปน
นิไสยคนญวนชวนแต่โว ไม่พูดโอ้ซ้ำกันตะบันไป จน
สิ้นวันถึงยาวาเวลาเที่ยง ขึ้นพักเพียงผ่อนเวลาพออาไศรย
ขึ้นนอนบนศาลเจ้าของท้าวไทย ทั้งความไข้ประจุบันนั้น
ก็มี คืนวันหนึ่งไก่สำหรับทำกับเข้า หมายว่าเช้าจะได้
ฆ่าทำกะหรี่ ผูกไว้น่าศาลดูว่าอยู่ดี บังเอินมีเสือกาก
ลากไปกิน นิจาเอ๋ยเทพาสุราฤทธิ ช่างไม่คิดอดสูบ
ผู้มีศีล เมื่อนอนก็ขออาไศรยใจทมิฬ ให้เสือกินไก่ได้
น้ำใจคอ จำเพาะมีตัวเดียวเจียวนะเจ้า เปนกับเข้าชั้น

กระดูกก็ถูกสอ ได้รอดที่ฝรั่งสั่งกอนบอ มาให้พอ
คำณวนควรเรียกโค เครองกะป๋องของเซนเยมท์
เอมโอช เขาก็โปรดขากลับรับให้โข พอได้ทุ่นทำกิน
ค่อยกิญโญ ไม่อดโซทุกตำบลเหมือนคนญวน เวลา
นั้นพอกุลีเขาไล่ เดินมาได้ถึงพร้อมยอมเข้าส่วน
เซนเยมเกณฑ์ตัดไม้กับหวายพวน ได้ครบถ้วนทั้งถ่อ
จึงต่อแพ ด้วยเรือของลาวกายเขาไม่ส่ง ตามจะลง
อะไรไปในกระแส พวกเราต้องเยียดยัดอยู่อัดแอ เปน
ไก่แย้อย่างดีมีหลังคา พวกญวนร้องโต้ดล่าคอทำสวย
ก็แล้วด้วยขุนปรายทรายภาษา เซนเยมเขาแพหนึ่งถึง
เวลา ก็ล่องมากับคุณพระไม่ปะปน ทั้งสองแพใช้กุลี
มีทหาร พยาบาลตามฝรั่งสั่งนุสนธิ์ แต่พวกเราได้
อานามมาสามคน เปนกังวลถ่อส่งพวกองค์กวาน ระยะ
นี้มีแก่งล้วนแท่งหิน ลำยากสิ้นสุดยั้งญาอาวสาน ทั้ง
น้ำไหลกระทบหินก้อนดินดาล ดังสะท้านสะเทือนอกน่า
ตกใจ แพก็ลอยล่องลิ่วดูหวิวหวาด น้ำก็ปราดเหมือน

กระฉอกออกจากไห กุลีถ่อแพไก๋แย้ไป มันก๋ไม่มี
แรงเหมือนแกลังเรา เปนคนญวนไม่เคยเลยแจวถ่อ
มือตีนงอจังงังไปทั้งเถา ให้หลิกแก่งบอกทางพลาง
ว่าเมา ที่ญวนเขาว่าไวไวมันไม่แจว แทบจะเกือบฉิบหาย
เสียหลายหน หลิกตำบลแก่งลิ่วเข่นทิวแถว ต้อง
ทุบถองกันมาตายข้องแขว ถ้าโดนแล้วเหลือตัวน่ากลัว
ตาย จึงประชุมกุมบั่นนิทังสอก ว่าเองหลิกเขาไม่คบ
เดียวตบหงาย ทงหิบยดของข้ามามากมาย ถ้า
ฉิบหายลงด้วยเจ้าเอากับใคร หลวงคำณวนเปนกัปตัน
ช่วยกันเต้น คอยเขม้นคุ้งน้ำตามวิไสย ที่สองหนุน
ขุนปรายชลไชย เปนผู้ใหญ่ดูร่องมองชลา แต่ตัวเรา
เปนสรั่งเพียงหยั่งน้ำ เอาถ่อจ้ำหน้าแดงทุกแก่งผา
นายบรรหารสานแจวประจำมา เรียกว่าการ์เข่นเตอ
บำเรอแพ ถ้าถูกแก่งสำคัญพร้อมกันหมด ต้องถอด
ยศจับถ่อเสียงหวอแหว กว่าจะพ้นได้ฤามือตีนแย ดู
เต็มแย่กุมบั่นนิทังสนาย ฯ

◎ ถึงด่านลำเข้าจอดแล้วทอดเชือก ขึ้นหยุดเลือก
คนชำนาญให้ผันผาย ด้วยมีแก่งสำคัญอันตราย เขา
กลัวตายทั้งลำแม่น้ำแคง ได้แพละสองคนรู้หนหิน เคย
หากินอยู่ที่นั่นแล้วขันแข็ง มันนำลอยล่องดีมีเสียแรง
เมื่อหลีกแก่งเกือยไปใจตลึง ทั้งแพเต้นเอนชาดเสียง
กราดเกรียว เหมือนปากเคียวลูกยัวฤาถั่วถึง น่าเสียว
ไส้ใจคอถ่อตะบึง เสียงบึงบึงน่ากระแทกแทบแตกจม
พอพ้นแก่งนี้ไปค่อยใจชื่น พยทอนยังระอามากถม แต่
ไม่เท่าคุ้งนี้เขานิยม มีนามสมญาแปลกเรียกแถกคอย
ถ้าพวกญวนขึ้นล่องต้องปลูกศาล มัสการกราบไหว้
น้ำใจอ่อย ขึ้นบวงสรวงทุกลำขอตามรอย ชาวฮานอย
นับถือเลื่องฦๅกัน ได้รอดมาสาธุแก่ลาภ เดชะภาพ
ที่ได้ร่าธรรมขันธ์ ด้วยจิตรเราเคารพอภิวันท์ ความ
กตัญญูด้วยช่วยประทัง พวกกุลีมันก็มาภายายาก
ทำแพพากเพียรพายเปนหลายหลัง ล่องตามกันเปน
จังหวะสันระวัง ได้นอนนั่งหายเหนื่อยเรื่อยลงมา เห็น

นาคว่ายในน้ำแล้วดำผุด เที่ยวแหวกมุดเวียนวนพัน
มัจฉา ยิ่งคิดถึงสร้อยสุวรรณกัลยา ทำเหมือนปลา
ลอยว่ายคงตายวัน แม้นมีผู้จุ่งประสงค์น้อง มาด้อม
มองเวียนจับเข้ารับขวัญ เห็นไม่พ้นจนบัญญาเข้าตาตัน
ยิ่งรำพรรณก็ยิ่งไห้อาไลยวน น้อยฤๅนาคน้ำใพรมาได้
เห็น อยากจะเค้นคอฆ่าให้ตาถลน ด้วยก่อเกิดบ่จรัย
ที่ได้ยล เปนสัตว์ต้นหวนระแวงแสลงตา คิดก็แสน
แค้นใจอาไลยหวง ถึงดอกดวงประทุมถันของฉันหนา
เหมือนพิกุลอ่อนใจเมื่อไสยา ชื่นนาสาหวนหอมถนอมดม
ถึงจำปาสารภีสุ่นซ้อน กลิ่นขจรพุ่งซ่านใส่พานถม
ยังหาทันจับยิบกลิ่นระบม ไม่อบรมเหมือนพิกุลอดุลย์
ดวง ได้นอนแพหนักอกหกวันเศษ ก็สิ้นเขตรความ
ระอาของข้าหลวง ถึงทันควันด่านใหญ่สบายทรวง
ทิ้งแพพ่วงได้มานาวาถวน ต้องขนของเทถ่ายกันไม่
หยุด อุตลุดเหมือนแม่ค้ามาแต่สวน กว่าจะเสร็จจน
พลยครบจำนวน ตั้งกระบวรถ่อแจวเย่นแถวมา ฯ

๏ คนหนึ่งถึงค่าเข้าทำเลพัก ก็พร้อมพรักหยุดยั้ง
ทิ้งฝา แต่เปนบุญทะนุมรคา เห็นนาวาบรรทุกของ
กองสเบียง ใช้จักรจิมฝรั่งนั่งเขม้น เซนเยมเห็นลูก
ยืนชี้นส่งเสียง ขอโดยสานอาไศรยกลับไปเวียง กับตัน
เอียงหมองร้องว่าวิ แปลว่าเออชากลับจะรับได้ จง
เตรียมไว้แต่เช้าเราไม่หนี ว่าเท่านั้นเรือไกลไปทุกที
รุ่งราตรีกลับมาทอดจอดเหมือนนัด พากันลงกำปั่น
พร้อมกันหมด ค่อยเต็มยศอโยโตถนัด สันตอน
แพนาวาสารพัด ไม่เยียดยัดเปนสุขสนุกสบาย เจ้ากลี
ที่นอนยนตลิ่ง พากันวิ่งออกไขว่เหมือนใจหมาย ที่
เจ็บป่วยช่วยพยุงจูงกันตาย เพราะจวนสายกำปั่นไม่ทัน
รอ ที่ล้มลงตรงตลิ่งนิ่งดับจิตร เหมือนกับพิษอสุนี
มาตีสอ ไม่ทันคันสันแรงตะแคงคอ ต้องตายงอคนด
เปนหมู่มุง เรือกลไฟใช้จักรไม่พักรัย ที่นั่งสับเงาวิตก
ตบอกผลุง ที่ผ้าผ่อนไม่มีพันพอกันยุง นั่งลุบพุงพูด

ไม่ออกลงกลอกตา แสนสงสารคนไข้กระไรเอ๋ย เชือ
ชะเลยข้องขัดสหัสสา ลงไม่ทันเรือไฟเขาไคลคลา
อนิจจาไม่มีที่พุทโธ ถึงคนญวนร่วมแซ่ไม่แลเหลียว
ถือคนเดียวเอกเทศวิเศษโส ตัวของใครก็รักษาเวลา
โซ ที่จะโอ้โลมกันนั้นไม่มี เปนเหตุให้ส่อชาติวาสนา
ดวงชะตาไม่บำรุงซึ่งกรุงศรี ยังเอิญต้องแตกหลัก
สามัคคี แดนบุรีตั้งเกียเสียนคร กลับเอาไปนั้น
แปดสิบ เปนผิดบาปกลับตามสิ่งขร กับหินลัดตัดทาง
ที่กลางดอน ได้กลับจรสิ่สิบพอดิบดี ฯ

◎ ครั้นสองทุ่มถึงฮานอยพลอยเปนสุข สบายทุก
ทั่วหน้าเปนราษี ต้องรอพักขึนอยู่บนบุรี กว่าจะมีเรือ
ไฟไปไฮฟอง เวลานั้นเกาวนาให้ค่ากับ เงินสำหรับ
เบี้ยเลี้ยงไปเสี่ยงของ วันละสามเหรียญดีได้มีครอง
ซื้อผักดองหมูไก่จ่ายมาทำ แต่คณพระไปโฮเตลอยู่
เปนนิจ ให้สถิตย์ตามเคยเลยถลำ สุขสบายทั่วกันวัน

ประจำ มีเช้าน้ำพ่อครัวเป่นตัวตน แต่เงินจ่ายอ้ายเบี้ย
ไปคอยรับ มาซื้อกับสารพัดไม่ขัดสน พอรุ่งขึ้นจะมา
เขาตาจน อายเขยบนวาทรพยรบมาแดง ดสองเหรียญ
ซื้อได้จ่ายแต่น้อย แล้วไปคอยขอเปลี่ยนเวียนแสวง
กลับมายอกว่าราคาญบ่วยการแรง เขาว่าแดงไม่มี
เปลี่ยนอย่าเวียนมา แต่ตัวเราไม่เชื่อเผยอ้ายเบี้ย ฤา
มันเกี้ยสัยเล่นเป่นมุสา ด้วยคนญวนไม่หยอกออกระอา
มีบุญญาโกงมะโรงชื่อโด่งดัง ครันรุ่งเช้าลงเมล์เอ้เต้
กลับ ทอดประทับใฮฟองขึ้นครองหลัง โฮเตลใหญ่
ใหม่ดีที่ประทัง ไปกินกวังตุ้งแยกแปลกกระบวร แต่
พากันจามไอไปทั้งสิ้น ด้วยแผ่นดินร้อนวู่ฤดูหวน ทั้งน้ำ
เค็มเต็มกร่อยไม่ค่อยควร ยิ่งเรรวนทุกเวลาหน้าตาตึง
แต่ตัวเราขุนปรายต้องจับใช้ แทบบรรไลยหนาวร้อนลง
นอนชิง ครางจนก้องโฮเตลเช้าเย็นอึง แต่ไม่ถึงอสัญ
สงวันคลาย ท่านขุนปรายนั้นยังกำลังจับ นอนไม่หลับ
กรีมกรีงสวิงสวาย หลวงคำณวนก็จวนจะถึงตาย แต่

ท่านหายก่อนหน้าเพราะยาไทย พวกฝรั่งโฮเตลเปน
โมโห ลกโยงโย่รากก้องจนท้องไหว ด้วยผิดน้ำทำ
ท้องร้องเอาใคร ต้องอยู่ไข่ทุกเวลารักษากัน พอรุ่งขึ้น
ลงเมล์ทเลใหญ่ อาการไข้ท่านขึ้นเปนบุญขัน มีเรียว
แรงดีเหลือลงเรือพลัน ออกกำปั่นไฮฟองมาฮ่องกง ทั้ง
คลื่นลมไม่พัดสงัดเงียบ กำปั่นเลียบเกาะไหหลำตาม
ประสงค์ กับหน้าเมืองกวางตุ้งเปนคุ้งวง น้ำขึ้นลงไม่รู้
แล่นล่มา ฯ

๏ สองวันครึ่งถึงละเมาะเกาะเฮียงกั้ง เปนของ
อังกฤษอนงค์คงรักษา เห็นตกรามตามเขาไม่เย่ล่าตา
เหมือนไปทาดินสอพองมองออกพราว ถึงเช่นนั้นก็ยัง
เหลือเนื้อไศล ด้วยโตใหญ่สูงเยี่ยมขึ้นเทียมหาว เหมือน
ลูกคลื่นในสมุทรสุดยาว เปนภูขาวโล้นเลี่ยนช่างเตี่ยนดี
แต่ตกอยู่ดูเลาะสะเดาะเขา ฉะเวกเว้าแหว่งว่างสร้าง
วิถี ตั้งเลียบหลามทำอยู่เปนบุรี เขามั่งมีความคิด
อังกฤษเจน ริมตลิ่งเซาะกรดเหมือนมีดฝาน ล้วนหิน

ดาลดูแดงดังแสงเสน ก่อกำชัยเพิ่มพูลปูนสิเมน เหมือน
ทำเล่นเหลือสบายทลายลง มีหนทางตลอดถึงยอดเขา
ก่อตกเผ้านั่งยามตามประสงค์ เปนทีบ่อมตั้งหลักยัก
เสาธง คนขึ้นลงเห็นวิ่งเท่าลิงไพร ทั้งพื้นเมืองชานบุรี
มีแต่เจ๊ก รูปร่างเล็กน่าเกลียดเบียดไม่ไหว ทั้งเจ๊สัว
ตัวกลีทมาไป่ เดินออกไขว่เหมือนมดได้รสตาล แต่
เรือข้างขึ้นล่องสองพันกว่า แจวออกซ่าเหมือนจะปลันน
คนโดยสาน กับเรือใหญ่ใบแจงพอแรงการ รับทำงาน
บรรทุกของลงท้องเมล์ สังเกตเสาราวกับต้นหมากสวน
แลเปนพรวนแล่นจอดข้างทอดเบ่ น่าจะโดนกันล่มจม
ทเล เสียงโว้เว้ชักใบขึ้นใส่เรียว ทั้งเรือข้างประจำ
กำปั่นเล็ก ล้วนแต่เจ๊กเต็มเรือห่มเสื่อเขียว เปนหลาย
สิบแล่นลอยทีคอยเทียว ถึงคนเดียวก็ส่งคงเอาเซ็น
เรือทเลเมริกันนั้นสิเสา ระวางเปล่าสองปล่องที่มอง
เห็น กับเรือเมล์ทีทอดจอดกระเด็น ได้นับเล่นสามสิบ
ออกลิบตา อีกผังหนึ่งพึงวางสร้างลงใหม่ เปนบ้านใหญ่

ยกแผ่นดูแน่นหนา เที่ยวทลายเขาเล่นเปนศิลา ตาม
ปัญญาคนอังกฤษทิคิดตรอง อันอ่าวนิรูปร่างเหมือน
อ่างใหญ่ ทางชะไลชะลุมาเปนผ่าสอง แต่ดูเปนผังตัน
ขันจริงมอง ที่แท้ช่องออกทเลเปนเหโล ว่าที่สองค้าขาย
เมืองในโลก ของชาวโอฆประเทศวิเศษโส เปนท่ารับ
ทรัพย์สินค่อยภิญโญ ยิ่งสุโขบริบูรณ์พูลทวี เขาว่า
แต่ก่อนนี้ไม่มีบ้าน เปนถิ่นฐานพวกสลัดมันซัดหนี แล้ว
อังกฤษคิดอยู่เปนบุรี ห้าสิบปีได้ผดุงเอารุ่งเรือง ฯ

๏ ฝ่ายพวกเราคราวเรือประทับจอด ขึ้นพักทอด
ตึกสง่ามีฝาเผือง อยู่โฮเตลนามพระนางสำอางเมือง
สมญาเนื่องเข้าอิกวิกตอเรีย แถวถนนกวินซลิศสนิท
เนตร กว่าประเทศข้างหลังเมืองตังเกี๋ย ทั้งหอห้าง
ใหญ่ดีมีอาเซีย นั่งคลอเคลียเชิญชอว่าลอไทย สารพัด
ที่จะมีดี ๆ เหลือ ล้วนพวกเสือกินทรัพย์นับไม่ไหว
เราก็นุ่งกุงเกงไม่เกรงใคร เอาทำไมเจ๊กมาร้องว่าเซียม
ชาวเมืองพูดอังกฤษสนิทหมด ไม่เปนรสก็แต่เราให้

เขาเสียม ต้องบอกว่าลิเตลมาเดินเทียม มันซัก
เสียมลองมาเราว่าโน จะซออะไรไปข้างก็ทั้งยาก ต้อง ต
พึ่งปากขุนปรายจึงทราบโข แกพูดได้หลายภาษาไม่
ว่าโว วิเศษโสเกินล่ามธรรมดา ฝรั่งเศสเยรมันดัน
อังกฤษ ถ้าพูดติดกลับมาจีนชินภาษา ได้ชวนกัน
เที่ยวเล่นเป่นเวลา ตามอัชฌาพอสดวกเปนพวกกัน
มีห้างขายเกือกร่มพรมไม้เท้า หนังกระเป๋าขันพก
กระจกหัน หมึกปากกามีดซองกล้องอำพัน แย่รง
ฤพันแว่นหีบหีบหนอยนอย ถาดกาไหล่ลูกบิดขอติดฝา
นาฬิกาเดินกรุ่มลูกตุ้มหยอย ยี่สต๊นน้ำมันแก๊สแคสออย
ทั้งโคมห้อยหิ้วระย้าอาละมัง เหล็กสกรูตะปูห่วงควง
ไขขวด เครื่องสังวดรถถีบกับหีบหนัง สมุดแผน
แดนหลักนครัง กระดายครั่งเขมทองเหลืองเครื่อง
กาแฟ ที่เสมียนเขียนอักษรกลอนยานพับ หนัง
สนับกันชีพบิบแปบแช่ ยี่นกาไหล่ไรเพิ่มเอาเงินแร
ขวดเครื่องแช่ปี่นโตหีบโซดา เล่าบ้าหรันเบียกะมุดจุด

ไฟติด นพณิตเครื่องกะป๋องของมัจฉา ควงทองเหลือง
เครื่องโซ่โยทะกา มลิลาเชือกรอกทั๊กอกเท พิลเตอ
กรองน้ำทำกุ๊ก สมุดยุ๊กแยบขายเปนลายเก๋ ประทัด
ฟตวงเวียนเรียนคะเน แผนทเลมิสำหรับของกัปตัน
เครื่องดับไฟไกเหนียจักรเย็บผ้า ที่ล้างหน้าโต๊ะยก
กระจกขัน มิสร้อยนาคทองกาไหล่สายสุวรรณ์ แกะ
อำพันป่ากนกวิหคไพร นาฬิกาลอกเก็ดเพชร์กระรัด
จเข็มขัดแต่ละตัวดหัวใส แหวนกณฑลทองคำอิกกำไล
มีเดือยในพราวตาราคาแพง สักหลาดผ้าพับสลับซ่อ
กระดุมมือเชิดแลยใส่แอบแฝง ผ้าผูกคอเข็มสอย
ติดพลอยแดง ทั้งหวีแปรงขวดน้ำมันคันธรส ร้าน
จีนแสขายยาสารพัด เขาตั้งจัดใส่โถลวนโอสถ บันได
ทองเกาเหลาน่าเข้าชุด ไม่สมยศคนโตต้องโฮเตล
เก้าอี้หวายขายดีมีต่าง ๆ ทั้งโอ่งอ่างหีบอบให้กลบเหมน
ร้านขายตั๋วแลกทรัพย์รับเอาเซ็น ต้องจำเปนทอนทด
ลดราคา ที่ขายเครื่องยบุนเปนตุ่นเต่า หีบมุกเขา

ลันชักทั้งกลักฝา เรือตะเภาเสาแซะแกะด้วยงา ตุ๊กตา
รูปสัตว์พัชน์ ของจุกจิกจิดจ้อยที่ห้อยลาก มีทั้งฉากรูป
เซงอิกเกงกิ ถ้วยคนโทชามอ่างล้วนอย่างดี ม่าน
มู่ลี่กรวยตะกร้ารูปปลาจาน ที่ขายนกคีรีบูรพ่อคุณเอ๋ย
กระไรเลยเสียงเกรียวเหมือนเคียวเข้าสาร กรงละร้อย
สองร้อยห้อยเพดาน ทั้งหน้าร้านขายผ้าราคาเยาว์ นก
จิ้งโคลงวาสนามาของหอง ตัวละสองเหรียญงามได้
ถามเขา ใส่กรงพูดคอพองร้องไม่เบา อยู่เมืองเรา
กินไส้เดือนเข้าเรือนซวย เหลือจะชมสมมุตหยุดเอาบ้าง
เมื่อยลูกคางท่านผู้อ่านร่ำคาญูขวย แต่คิดถึงนฤมล
คนสำรวย แม้นมาด้วยก็จะดื่นเหมือนกินรี หล่อน
เปนคนอยากจ่ายจะได้สะ ถ้าพบปะชอบใจไม่ตระหนี่
ขี้คร้านเสียค่าส่งลงบาญชี เห็นของดีอยากได้มิใช่จน
อารมณ์รักแก้วแหวนแสนสมบัติ เหลือจะขัดซื้อเจียด
ขี้เกียจขน แล้วชอบยอคอเค้มอยู่เต็มตน หล่อนเปน

คนรักงามต้องตามใจ ถึงมาจริงคงจะนั่งด้วยเราหน่วง
ในการจ้วงซ้อหาอัชฌาไศรย ถ้าไม่คิดรักชื่อจะคือไป
คงจะได้ความกระเดืองต้องเคืองกัน ฯ

◎ คืนวันหนึ่งเดินไปในวิถี เห็นผู้ดีรูปร่างเหมือนนางสวรรค์ อยู่บนตึกสูงลอยแช่มช้อยครัน ถึงสามชั้นร้องเชิญเกินผู้ดี นึกละอายนี่เขาขายอะไรหนอ ไม่เห็นห่อกล้วยซ่มขนมอี๋ ฤๅเกาเหลาเตาไฟก็ไม่มี นั่งเก้าอี้โคมสว่างหน้าต่างพับ เปนฝรั่งทั้งยี่บนดรณภาพ เหมือนมิลาภห่อเข้ามาเคล้ากับ แต่ยังใจไม่ภาษา ขัดตาทัพ พยักรับที่เขาเชิญแล้วเมินไป ช่างไม่หวงลูกเต้าเปนสาวแซ่ นี่พ่อแม่โฉมตรู่ไปอยู่ไหน มายินยอมพร้อมพรักสมัคไทย เห็นสดใสอยู่ที่เราจะเคล้าคลึง เมินเสียเถอะชาตินี้ไม่มีแล้ว กลัวน้องแก้วของข้าจะมาหึง เหมือนหงส์ทองล่องลมมาชมบึง ได้สลึงเสียบาทขาดจำนวน ไม่คิดอยู่ช่องกงคงจะกลับ ถึงจะรับอภิเษกเอกสงวน ให้อยู่ตึกสามชั้นกว่าขวัญ

ญวน อย่ารัญจวนไปเลยน้องไม่ต้องการ รักษาสัตย์
ตัดรักมาแต่ไหน เขาว่าไว้อดเปรี้ยวได้เคี้ยวหวาน
เมื่อเคยพบปะยุรีกันดาร ยังไม่ร่านริออกไปนอก
ทาง ขนมบังหนังเหนียวเคี้ยวลำยาก ไม่ชอบปาก
ชิวหาเหมือนปลาหาง รสเนยนมขมลิ้นยังกินจาง
แสนสำอางแต่น้ำพริกทุกวิกวัน หัวอกใครจากเชยที่
เคยพบ มันไม่ลบความคิดตรงจิตรฉัน แผล
ในอกฤาจะยกมาเชิดชัน ความกระสันแลเปนยอด
ตลอดกาย สุดคนึงถึงยุพินถวิลหา อยากริบมาเสีย
ด้วยแสนแค้นสหาย มิใช่ว่าอกเขาตัวเปล่าดาย ช่าง
ไม่หมายมุ่งมิตรสักนิดเลย ฤาจะอยู่ช่องกงคงสลัด
จะทิ้งสัตย์ไปเปนถังนิจังเอ๋ย ดูหน้าหมดสดใสใจสเบย
ช่างเฉยเมยเหมือนหนึ่งว่ารักษากรรม อันเมืองน่า
สนุกดูซุกซิก แผ่นดินพลิกแผลงดาดลาดถลำ เขา
ก่อเปนตึกเตียนตั้งเพียรทำ ถนนร่ำโรยหินสิ้นทุกทาง
แต่ใช้เกวียนรถเจ็กเล็กๆ ลาก เพราะคนมากเดินพรด

เปนหาง แล้วถนนก็แคบจึงแยบยาง ริมทำรางถือ
สิเมนจึงเปนดี แต่เดินมักเมื่อยขาเวลาเที่ยว ทาง
ลดเลี้ยวแลโก่งเหมือนวงหวี ด้วยเปนชั้นเชิงเทินเนิน
คิรี ช่างเหลือที่ทัศนาได้มาดู มีโปลิศอินเดียน
ทะเบียนแขก หน้าตาแปลกใจทะมิฬไม่กินหมู เที่ยว
เดินยามตามจังหวัดกันศัตรู มีหางหนูแล้วก็ต้องมอง
ระวัง ได้ดูเล่นเป่นสุขสนุกสนาน กินอาหารโฮเตล
เกือบเป่นถัง แล้วออกจากที่พักนั่งรถ ลงบัลลังก์เรือ
เมล์ชื่อเทวะวงศ์ แล่นก็ไวใส่พระนามดูงามสุด ไม่
วิมุติเหมือนได้มานาวาหงส์ แต่กับตันเลยโกลไม่มา
ตรง แล่นย้อนลงซัวเถาเช้าก็ดล ฯ

◎ ที่ปากน้ำมีเกาะดูเหมาะเหมง สร้างตึกเก๋ง
ป้อมหอก่อถนน ตลิ่งล้วนเขาโล่งโปร่งตำบล แต่ผู้
คนเงียบสงัดทัศนา กับข้อมดินตามผู้งต้องสังเกต
เพราะกินเนตรมิทหารการรักษา ดูเรือเมล์เข้าน้อยถอย
ราคา ได้ไปมามากลำก็สำเภา มีตึกว่างสร้างใหม่ก็

หลายหลัง เหมือนฟังตั้งแต่งตัวเมืองชัวเถา ได้แขง
ใจขึนดหมู่ลำเนา เพราะว่าเราแต่งฝรั่งไม่อย่างไทย
มีกร้านบ้านเจ๊กขายเล็กน้อย เครื่องใช้สรอยหม้อ
กระถางกับอ่างไห แต่ในเมืองเขาไม่อาจขี้ขลาดไป
ด้วยทรายในสันดานว่าพาลชุม กับตันว่าไม่หยอกปอก
เอาหมด มันถอดยศแก้พกแล้วหมกหลุม ถ้าขืนไป
ก็จะต้องประคองกุม จะหมดหนุ่มเสียหน้าดาดๆ ถึง
อย่างนั้นมันมาล้อมหน้าหลัง ต้องระวังไม่ให้เบียดเข้า
เสียดสี บ้างแลดูแล้วว่าแขกตานี บางคนชี้ว่าอังหมอ
ชลอมา บางคนว่ายิ่นฤาคุณเถา บ้างว่าชาวกรุงสยาม
ตามภาษา มันพูดจีนจ๋อแจ๋แลดูตา ขุนย่ายว่าอั้วใจ
ไล้เถ้าแก ท่านเปนล่ามช่างเทศวิเศษพูด อั้วเปนทูต
เที่ยวไปในกระแส มาเดินเล่นตามสะเบยไม่เคยแล
เปนไทยแท้เล่ายั้วอั้วขนนาง แล้วกลงเรือเมล์เหมือน
เคหา พอสุริยาแจ่มแจ้งขึ้นแสงสาง ออกกำบั่นลั่นไก
ไชดังกราง ตั้งเข็มวางสิงคโปรสุโขขริง มีเจ๊ก

เมืองซัวเถามาเก้าร้อย แน่นไม่น้อยเต็มทเหมือนผสิง
ทั้งท้องเรือดาดฟ้าหน้าเหมือนลิง บ้างตีชิงตุ้ยกันทุก
วันไป มีผู้หญิงคนสยามมาสามสาว รูปร่างขาวควร
คิดพิสมัย นุ่งกางเกงสวมเสื้อเหลือวิไลย มาแปลง
ไทยซัวเถาไม่เข้าที เขาว่ามาผังศพกลยหลุมเตี้ย จึง
กลับเสียเพราะเสร็จสำเร็จผี คิดขึ้นมาน่าหึงช่างถึงดี
มากินหมี่หัวผักกาดไม่ฝาดคอ เออไม่อยู่จนแก่เล่า
แม่เอ๋ย หัดพะเกยไว้เบี่ยเสียสิหนอ ฤาคิดถึงอยุธยา
นาตาคลอ มหองหอเคหามากนาน ช่างเขาทพระ
อไภยเมื่อได้ลึก เข้าผลึกยอมเชิญให้เดินสาร ออก
จากแนวเกาะแก้วพิสดาร จนเกิดการเรือแตกแยก
กันจร แต่ต้องยอมปฏิเสธด้วยเหตุผล สินสมุทไม่
มีแลกแยกสมร ถ้าเปนจริงก็จะม้วยด้วยมังกร ทั้ง
ค่อนของเก่าจะหาวลม เรือกลไฟใช้จักรไม่พักวก
คิดได้หกวันปลายสบายสม ครั้นถึงแหลมเจียวฮอ
ต่อนิคม บุรีรมย์ปลายแพนกเปนแขกขาม พัน

นั้นก็เปนถิ่นเรียกหินขาว ต่อไลยาวซ์เหมือนสันดอน
ตอนสยาม ปะทะถูกคลื่นลมเสียงโครมคราม มีอีก
นามว่าชะลันสำคัญทาง ฯ

◎ ถึงหน้าเมืองสิงคโปร์โกลาหล มีผู้คนเรือแพแล
สล้าง ทอดสมอรอไฟไขระวาง ชักธงหางคลี่หยอย
ห้อยบันได แต่ทอดอยู่ห่างฝั่งเพราะยังยับ เข้าถ่ายรับ
สินค้าอัชฌาไศรย กับปล่อยจีนจับกังขึ้นฝั่งไป เข้า
เมืองไทยสามร้อยจึงน้อยลง อันตัวเรานี้ยกยกไม่ขึ้น
ต้องนั่งมืนจนใจเหมือนไต้กง ด้วยทอดอยู่วันกว่ากึ่งธง
แล่นมาตรงอ่าวสยามตามสบาย ไม่มีทุกข์สุโขสโมสร
ลงนั่งนอนนึกกลัวมิได้หาย ได้หกเดือนเศษครึ่งไป
ขึงกาย สู้ผกผายเหนื่อยยากคิดพากเพียร เพราะ
ความมุ่งผดุงกิจไม่คิดแก่ ตามเยาะแสร้บการด้าน
เสมียน ด้วยดวงจิตรครวญคร่ำอยู่จำเนียร ถึงเวรเวียน
สมมาดราชการ เรือกลไฟมาได้สวนครึ่ง ก็พอถึง
กรุงเทพเสพย์สถาน ชื่นเย่าเรือนเหมือนเคยเลยสำราญ
ก็ชื่นบานพูลพิพัฒน์สวัสดิ์ ฯ

◎ ข้าพเจ้าผู้เกลากลอนนิราส ไม่สามารถเชิดชู
ให้ฟศริ เพราะว่าอ่อนสอนซ้อมน้อมกวิ ยังเปนที่
เคลือบแคลงแสดงกลอน ที่ได้จดระยะทางต่างประเทศ
เพราะเห็นเหตุทัศนาอุทาหรณ์ มาแถลงแจ้งความตาม
สุนทร ด้วยทางจรไม่มีใครเคยไปมา ครั้นจะเขียน
เปนบทจดหมายเหตุ ดูสังเวชจิตจิวแก่ชีวหา เหมือน
สัมเปรียวต้องเคียวกับน้ำปลา ตามภาษาพากย์พจน์
รสชาววัด แต่ใจความตามจริงทกสิ่งหมด ไม่มีปด
แน่ใจเหมือนใบสัตย์ ที่โอดครวญบางแห่งจงแจ้งชัด
เปนกำดัดของนิราสขาดไม่ดี ท่านผู้อ่านวานช่วยอำนวย
ผล ตั้งแต่ต้นเบื่อหูอย่าจู่จี้ ขอให้แล้วตามประสงค์คง
ไปที ไม่ต้องมีจำเปนได้เอ็นดู แต่ความอายโวหารนั้น
ก็มาก พูดเปนฉากเหมือนว่าหลับตาหู ที่ถูกผิดมิได้คิด
ศึกษาครู เต็มประตูไปด้วยจัดอัตโน อันตัวฉันมีนาม
ตามนุสนธิ์ ใช่เปนคนรู้เหตุวิเศษโส มาได้พึงฐาน
อุดมเหมือนร่มโพธิ์ ค่อยมิญโญเจริญไวยเมื่อไปญวน

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

อยู่ออฟพีศกรมท่าฝ่าพระบาท ที่ตกราชวัลลภขยงวน
จึงได้เกิดเชาวน์นิยมพอสมควร เรียงสำนวนรายทาง
ได้อย่างใจ ขอผลาอานิสงส์คงแก่ข้า เปนมรรคาที่
ประเสริฐเกิดนิไสย จงหมดโทษมลทินสิ้นอไภย
เสียแรงได้อุส่าห์จงถาวร ตามสมภพสยไถงไสมยนี้
เพราะบุริรุ่งสง่ากว่าแต่ก่อน ควรจะซ้ออ่านรู้กระทู้กลอน
อย่าง้องอนยิมมิตรจะผิดกัน ให้เหงื่อเย็นเลื่อนน้ำหมาก
เขาฉากฉาง ว่ารูปร่างประเปริยวเหนียวขยัน เพื่อง
สิ่งอย่าให้ใครจำนรรจ์ เยิดกำบั่นซ้อมาดีกว่าเอย ฯ

จบนิราสตังเกียแต่เพียงนี้